بابە تاهیری عوریان

یەکەمین چراوگی شیعری کوردی

نیگاری: جەبار سابیر

38

بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوو مانگ جارێك دەریدەكات

سەرپەرشتیاری گشتی
شێرکۆ بێکەس

ڕاوێژکار
ئەکرەم قەرەداخی

سکرتێری ڕۆڤار
یاسین عومەر

سەرپەرشتیاری هونەری
قادر میرخان

مۆنتاژی کۆمپیوتەر
ئاسۆ سەعید

سەرپەرشتیاری چاپ
فەرهاد ڕەفیق

ڕۆڤار بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە هەر
ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك،
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
دوومانگ جارێك دەریدەکات

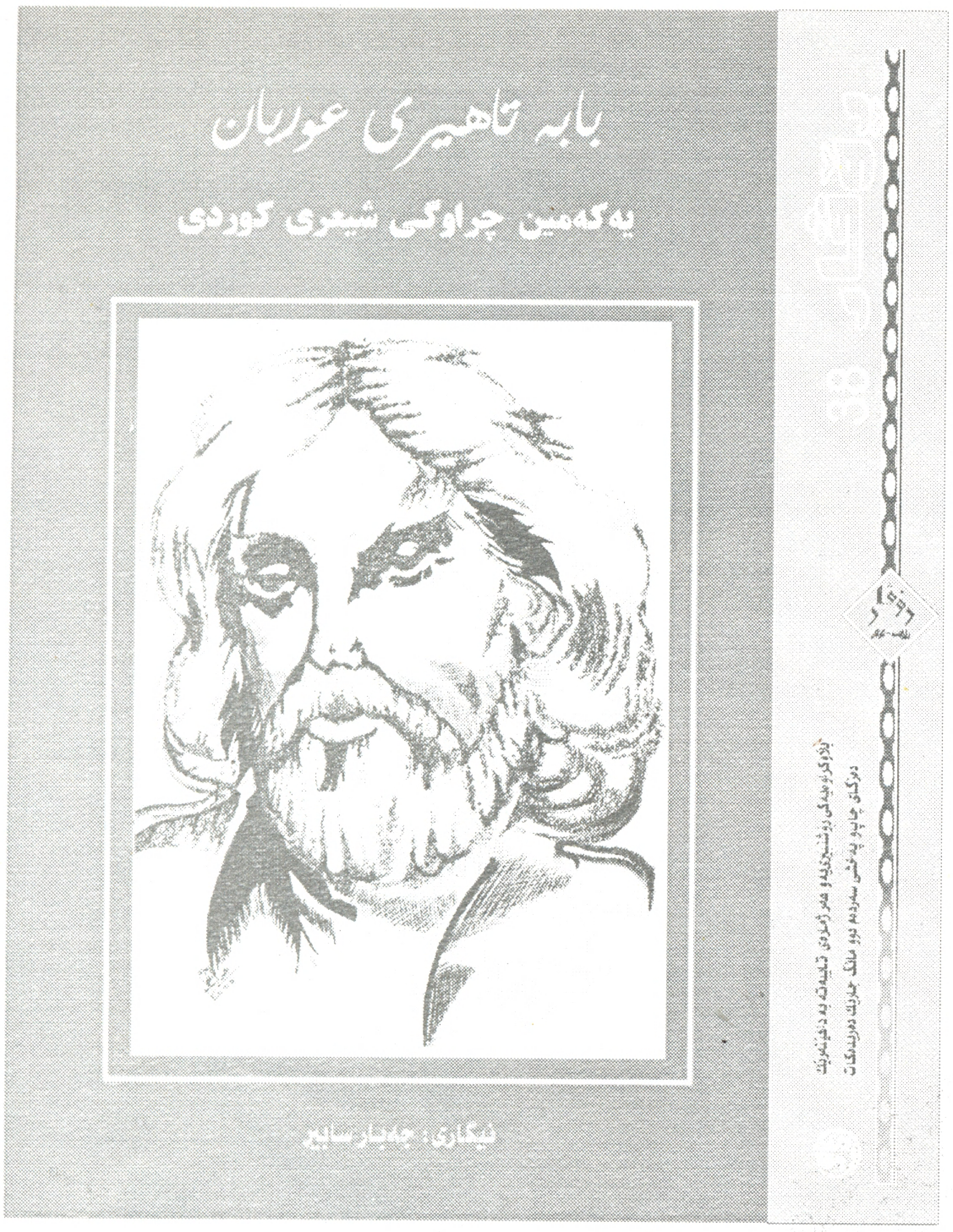
ناونیشان
سلێمانی- فولکەی یەکگرتن
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
ت: ٣١٢٩٦٠٩

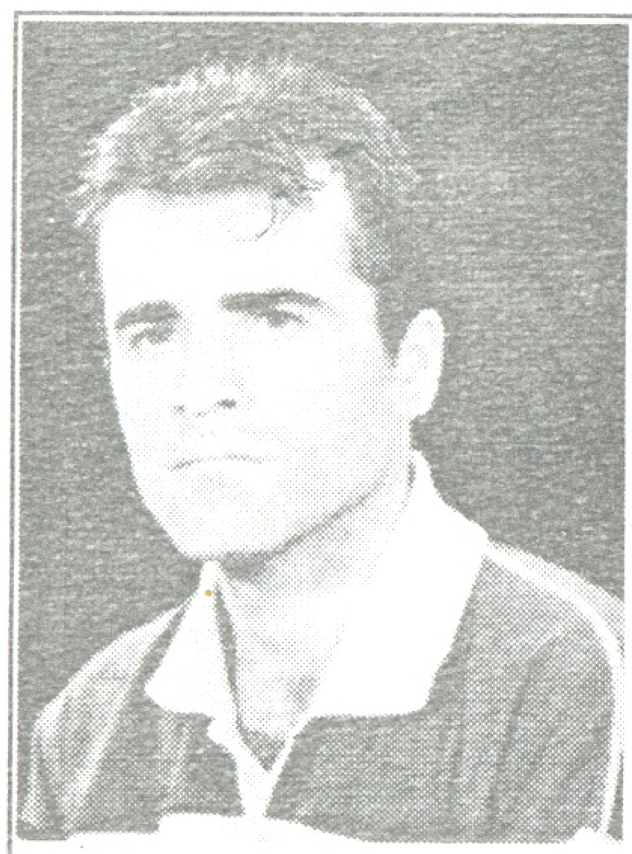
لە دەرەوەی وڵات
Tel: 00441628477660
Fax: 00441628486008

Web Site
www.sardam.info

Email
Sardam@sardam.info

چاپخانەی ڕەنج

جەبار سابیر:
-ساڵی ١٩٧٥ لە سورداش لەدایکبووە.
-بەشداری چەندین چالاکی هونەری کردووە.
لەوانە:
*چوارجار بەشداری پێشانگای ساڵانەی گەلەری هونەری زاموای کردووە.
*دووجار بەشداری پێشانگای ساڵانەی یەکێتی هونەرمەندانی کوردستانی کردووە.
* پێنج جار بەشداری پێشانگای ساڵانەی شێوەکاری سەربەستی کردووە.

ژمارەکانی ڕابردوو

ئیبراهیم ئەحمەد، محەمەد مەولود (مەم)، کەمال مەزهەر، لەتیف حامید، سوارەی ئیلخانی زادە، محێدین زەنگەنە، ئەحمەد هەردی، یەڵماز گۆنای، ئیسماعیل بێشکچی، موحەرەم موحەمەد ئەمین، دڵدار، مەستورەی ئەردەڵانی، مەولانا خالیدی نەقشبەندی، جەمال عیرفان، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، جەلالی میرزا کەریم، عەبدولخالق مەعروف، هێمن، حسێن حوزنی موکریانی، ئەمین فەیزی، کامەران موکری جەلال تەقی، حەمە ساڵح دیلان، هەژار، شاکیر فەتاح، کاکەی فەلاح، عەلائەدین سەجادی، شێخ محەمەدی خاڵ، حسێن عارف، عەلی ئەشرەفی دەروێشیان، سەلیم بەرەکات، پێشەوا قازی محەمەد، مەحمود مەلاعیزەت، فایەق بێکەس، عەبدوڵلا پەشێو، جگەر خوێن.

بابا تاهیری عوریان

دکتۆر مارف خەزنەدار

بابا تاهیری عوریانی هەمەدانی، ناوی تاهیرە. بابایان پێووتووە چونکە یەکێ بووە لە فریشتە و پیاوچاکانی ئەهلی هەقی یارسان. بەکارهێنانی ووشەی(بابا) لە پێش ناو بۆ ڕێبەرانی ئایینی یارسان و تەریقەتی دەروێشیزمی ئیسلامی لە کوردەواریدا هاوشانی ووشەی(پیر) بەکاردەهێنرێ. هەروەها(عوریان)یان پێووتووە، یاخۆی ئەم ناوەی بۆ خۆی هەڵبژاردووە، واتە(ڕووت، ڕووتەڵە)، چونکە باوەڕی بە فەلسەفەی سۆفیزم بووە، وەکو تیۆریێك و لە شێوەی دەروێشیزم دەری بڕیوە وەکو پراکتیك. ئینجا هەمەدانییان پێووتووە، چونکە لە هەمەدان ژیاوە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە و نێژراوە. لە شیعردا ناوی ڕاستەقینەی خۆی کە(تاهیر)ە، بەکار هێناوە وەکو نازناو.

کۆنترین سەرچاوەیێك هەواڵی ژیانی بابا تاهیری تێدا نووسرابێ

کتێبەکەی ڕاوەندییە. محەمەدی کوڕی عەلیی سلێمانی ڕاوەندی لە ساڵی٥٩٩ھ/ ١٢٠٢م کتێبی(راحة الصدور وآية السرور در تاريخ آل سلجوق)ی داناوە. لە ساڵی١٣٣٣ بە کۆشسی محەمەد ئیقبال و دانانی پەراوێز و پێرستەکان لەلایەن موجتەبا مینەوییەوە چاپ کراوە.

ئەم کتێبە باس لە دیدەنی نێوان سوڵتان توغروڵبەگی سەلجووقی و بابا تاهیر دەکا، لێرەدا دانەر دەیەوێ ئەوە دەربڕێ کە پلە و جێگەی دەروێش و سۆفییان لەو دەورەدا باڵا بووە، ڕووداوی دیدەنییەکە بەم جۆرە دەگێڕێتەوە:"بیستم لەو کاتەی کە سوڵتان توغرول بەگ هاتە شاری هەمەدان، ئەولیای سۆفییان سێ پیر بوون، بابا تاهیر و بابا جەعفەر و شێخ حەمشا. لەلای شاخێك کە ناوی خدربوو لە دەروازەی هەمەدان وەستابوون. کە سوڵتان چاوی پێیان کەوت، پیاوەکانی خۆی ڕاگرت و خۆشی لە ئەسپهاتە خوارەوە و لەگەڵ وەزیری ئەبوونەسری کەندەری بەرەو ڕوویان هات و ویستی دەستیان ماچ بکا.

بابا تاهیر لەو کاتەدا لە حاڵەتی جەزب(جذب)دا بوو و ڕوویکردە سوڵتان و پێی ووت: ئەی تورك دەتەوێ چی لەگەڵ خەڵکی خودا بکەی؟ ووتی: ئەوەی ئەمر دەکەی ئەوە دەکەم. بابا تاهیر پێی ووت: ئەوە بکە کە خودا دەیەوێ، خودا دەڵێ: (إن الله يأمر بالعدل و الاحسان). سوڵتان دەستی کرد بەگریان و ووتی: وا دەکەم. بابا تاهیر دەستی گرت و پێی ووت: ئەم دیارییە لە من وەردەگری؟ سوڵتان ووتی: بەڵێ. ئیتر بابا تاهیر گەرووی مەسینە شکاوەکەی لە ئەموستی دەرهێنا، ئەوەی بۆ ماوەیێکی زۆر بۆ دەستنوێژ بەکاری هێنابوو وەلە ئەموستی سوڵتانی کردو پێی ووت: من هەموو سامانی سەر زەویم خستۆتە ناو دەستت، لەوکاتەی کە ئەم ئەموستیلەیە لە ئەموستتدەکەم، داد پەروەر بە. سوڵتان دیاریی بابا تاهیری پاراست و بۆ هەر شەڕێك بچووایە لە دەستیدەکرد.

ئەوەی ڕاستی بێ ئەوەی کە بە تەواوی ساڵی لە دایکبوونی بابا تاهیر ئاشکرانییە. لەسەرچاوەیێکدا ئەوە هاتووە کە(بابا تاهیر کوڕی فەریدوونە، لە ساڵی٤١٠ھ/١٠١٩م لە ژیانا بووە، لە بەڵگەیێکی ڕاستگۆ

بیستراوە کە هەر لەو ساڵەشدا کۆچی دوایی کردووە). هەندێ لەسەر ئەو باوەڕەن کە لە(٣٢٦ك/ ٩٣٧م- ٤١٠ك/ ١٠١٩م)دا ژیاوە، هەندێکی تر دەڵێن لە(٣٩٠ك/ ٩٩٩م- ٤٥٠ك/ ١٠٥٨م)دا ژیاوە، بەشێکیش بە هاوچەرخی ئیبنی سینا(٤٢٨ك/ ١٠٦٣م)ی دادەنێن، هی واش هەیە بە هاوچەرخی خواجە نەسیرەدینی تووسی(٦٧٢ك/ ١٢٧٣م)ی دادەنێن.

تەزکەرە نووسەکان سەردەمی جیاواز بۆ ژیانی بابا تاهیر دیاری دەکەن، ئەوانەی کە بە هاوچەرخی عەینولقوزاتی هەمەدانی(٥٢٥ك/ ١١٣٠ مردووە) دادەنێن دیارە لە ڕاستی دوورکەوتوونەتەوە، خۆ ئەوەی بە هاوچەرخی خواجە نەسیرەدینی تووسیشی دادەنێ، دیارە زیاتر لە ڕاستی دوورکەوتۆتەوە.

ڕەزا قولی خانی هیدایەت دەڵێ: "تاهیری عوریانی هەمەدانی ناوی پیرۆزی بابا تاهیرە، لە زانا و دانا و عاریفانی سەردەمی خۆی بووە، خاوەنی کەرامات و مەقاماتی بڵندبووە، هەندێ بە هاوچەرخی سوڵتانەکانی سەلجووقی دادەنێن، ئەمە ڕاست نییە، بابا تاهیر لە شێخە کۆنەکانە، هاوچەرخی دێلەمییەکان بووە، لە ساڵی(٤١٠ك) پێش عونسوری و فیردەوسی و هاوچەرخەکانی ئەوان کۆچی دوایی کردووە". هەر لە بابەت دیاریکردنی سەردەمی لە دایکبوونی بابا تاهیرەوە، میرزا مەهدی خانی کەوکەب پەنا دەباتەبەر یەکێ لە دوو بەیتەکانی بابا تاهیر کە دەڵێ:

موئان بەحروم کە دەر زەرف ئامەدەستوم
موئان نوقتەکە دەر حەرف ئامەدەستوم
بە هەر ئەلفی ئەلف قەددی بەر ئایو
ئەلف قەددوم کە دەر ئەلف ئامەدەستوم

ئەم دوو بەیتە بە حیسابی ئەبجەد ساغ دەکاوە و ڕستەی(الف قد الف= ا. ل. ق. د. ا. ل. ف) دەکاتە٣٢٦ك بە ساڵی لە دایکبوونی بابا تاهیری دادەنێ.

سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦، لە(میرزا مهدی خان کوکب، شرح حال بابا طاهر، مجله اسیای بنگاله، ١٩٠٤)ی وەرگرتووە).

"جگە لەم حسێبی ئەبجەدییە، بەلای ئێمەوە ئەم دوو بەیتە نهێنی و موعەممایەکی زۆری تێدایە و ئەستووریی فەلسەفەی بابا تاهیر دەخاتە ڕوو لەبارەی یەکێتیی بوونەوە، ئێمە وا بۆ لێکدانەوەی ئەم دوو بەیتە دەچین:

(شاعیر دەڵێ من ئەو زەریایەم کە لە قاپێکی بچووکدا خۆم دەنوێنم، من لە هەموو(بوون) پێکهاتووم، بەڵام لە قاڵبی کەسێك دیارکەوتووم، وەکو چۆن قاپێك ئاو یا دڵۆپە ئاوێك نموونەی زەریاییێکە.

من ئەو نوختەیەم کە لە حەرفەوە هاتووم. حەرف بەرامبەر بە زەریا و نوختەش بەرامبەر بە قاپەکەیە. هەروەها مەبەستی لە حەرف مانای(بسم الله الرحمن الرحیم)ە، بەم جۆرە ئەگەر نوختەیێك بێ لە(بسم الله) دەبێتە بەشێك لە خودا.

لە هەر ئەلفێك پەیکەر و قەد و قامەتی وەك ئەلف پەیدا دەبێ. مەبەس لە ئەلفی یەکەم تیپی(ا) یەکە ڕەمزی(ا) تاکە یەکێکە واتە خودا، ئەلفی دووەم قەد و قامەت و ووجودی خۆیەتی کە ئەویش لە وێنەی(ا)دایە، لەم ڕستەیەدا شاعیر دەیەوێ بڵێ خۆی بەشێکە لە خودا.

قەد و قامەتم کە وەکو ئەلف(ا) وایە، لە ئەلفی(خودا)وە هاتووم.

هەر چۆنێك بێ بەپێی سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان بابا تاهیر لەماوەی نێوان نیوەی دووەمی سەدەی دەیەم و نیوەی یەکەمی سەدەی یازدەمی مەسیحی ژیاوە، لە دایکبوون و کۆچی دوایی بە ساڵانی(٣٢٦ك/ ٩٣٧م- ٤٠١ك/ ١٠١٠م) دیاریکراوە.

بابا تاهیر و ئایینی یارسان

لە سەردەمی ژیانی بابا تاهیردا ئایینی ئەهلی هەق(یارسان) لەگەڵ هەرێمە شاخاوییەکانی وڵاتی کوردەواری و ناوچەکانی نزیك کوردستان لە ناوەوەبوو. زیاتریش ئەم ئایینە لەگەڵ ئەوەی لە ئیسلامیش کۆنترە بەڵام لەو ڕۆژگارەدا بەشێوە وەکو مەزهەبێکی موسوڵمانی خۆی دەنوواند و بە درێژایی ڕۆژگار یارسانەکان بەربەرەکانی دەکران بە تایبەتی لە سەردەمی عوسمانلییەکان بە(غولاتی شیعە) و(باتینی) و(عەلی ئیلاهی)ش ناویان دەبردن.

بێگومان هەوای ئایینی یارسان کە تێکەڵ بە سۆفیزمی ئیسلامی بووە نەك تەنیا لە شیعرەکانی بابا تاهیر دەردەکەوێ، وەکو لە دواییدا باسی لێوە دەکرێ، بەڵکو خۆشی ئەندامێکی گەورەبووەو پایە و پلە و مەقامێکی تایبەتی بووە لە ڕێکخراوی ئایینی یارسانەکان کە زمانی ڕەسمییان دیالێکتی (گۆران)ی زمانی کوردییە. لەگەڵ ئەوەی ئەو زمانەی بابا تاهیر دوو بەیتەکانی پێنوسیوەتەوە دیالێکتی گۆرانی نییەو دیالێکتێکی لوڕی ناوچەیی تێکەڵاوە، بەڵام پێڕەوانی یارسانی لە بەری دەکەن و بە سوود دەیلێن و بەلایانەوە کەس لە نهێنییەکانیان ناگا. دەبێ ئەوەش لە بیرنەکەین کە بابا تاهیر دیالێکتی گۆرانی زانیوە و کاری لە دوو بەیتەکانی کردووە. جگە لەوە بەڵگەی دیکە بە دەستەوە هەیە کە بابا تاهیر شیعری بە گەڵ دیالێکتی تێکەڵاوی کوردی ووتووە، لەم لایەنەوە لە سەرەتای ساڵی١٩٦٨ کارگەری زانستی لە بەشی کوردناسیی لقی ڕۆژهەڵاتناسی ئەکادیمیەی زانستی ئەرمەنستان گورگین ئاکووپۆڤ دەتبووە شاری سانت پیترسبورگ(لینینگرادی ئەوسا). لە بابەت بابا تاهیرەوە ئەمەی بۆ گێڕامەوە:

"لە ساڵی١٩٤٣ ڕۆژێکیان لە تاران لەگەڵ ڕەشید یاسەمی دانیشتبووین، سەدری قازیش لەوێبوو، باس هاتە سەر باسی بابا تاهیر، یاسەمی دێڕە شیعرێکی بابا تاهیری خوێندەوە کە گوایە ئەویش لە کابرایێکی پیری بیستووە، دێڕە شیعرەکە ئەمەیە:

کی گوتی ك نینە ل دونیادا راز
ئەڤ ك من شەیدایی تایەم ئەو ڕاز نینە؟

دێڕە شیعرەکە بە تیپی لاتینی:

Ki guti ki nine li dunyada raz
Ev ki min Seydayi tayem ew raz nine

واتە: (کێ دەڵێ کە لە دنیادا ڕاستی نییە، ئایا ئەوە ڕاستی نییە کە من شەیدای تۆم؟).

لە ئاکووپۆڤم پرسی: ئەی نەتووت بۆچ ئەم دێڕە شیعرەی بابا تاهیریان نەخستۆتە ناو دیوانەکەیەوە؟ ووتی: نا.. لەبەر ئەوەی بابا تاهیر پایە و پلەی بەرزی بووە لای یارسانان، هەندێ لەدوو بەیتەکانی بۆ پیرۆزی لە پەراوێزی دەستنووسی کتێبی ئایینی سەرەنجامدا دۆزیوەتەوە، هاوڕێکانیشی لە یارسانانی ئەهلی هەق سی و یەك دووبەیتی تریان بۆی ڕەوانەکردووە.

لە کتێبی(سەرەنجام) و(کۆمەڵێك لە نامەو شیعری ئەهلی هەق) ئەوە هاتووە کە شای عالەم بابا خۆشێن(٤٠٦ھ/ ١٠١٥م- ٤٦٧ھ/ ١٠٧٤م) لەو کاتەی لەگەڵ یاران و سوارانی سەر لە هەمەدان دەدا میوانی بابا تاهیر دەبێ. ڕووداوەکان زیاتر لە گێڕانەوەی ئەفسانەیی دەکەن، وەکو زۆربەی ڕووداوەکانی ئایینی یارسان، بە تایبەتی بابا خۆشێن پێنج ساڵیش پاش کۆچی دووایی بابا تاهیر لە دایکبووە، بەڵام بێگومان ئەفسانە هەڵدەگەڕێتەوە بە ڕاستی چونکە ئەم یەکتری بینینە بۆتە هۆی ئەوەی بەرهەمی ئەدەبی بێتە ناوەوە.

گوایە لە گفتوگۆییکدا لە نێوان بابا تاهیرو شاخۆشێنا، بابا تاهیر دەڵێ:

هەر کەس شاهەش تویی حالەش هەمینە
سەرینەش خشت و بالینەش زەمینە
جورموم ئینەست کە تە دۆست داروم
هەرکەس دۆستەش تویی حالەش چونینە

واتاکەی:

(هەر کەسێ تۆ شای بی دەبێ حاڵی وابێ
سەرینی خشتە و ڕایەخی زەوییە
گوناهم ئەوەیە کە تۆ دۆستی منی
ئەوەی تۆ دۆستی بی دەبێ حاڵی وابێ)

لە سروودی هەشتەمی سەرەنجام یا سروودی ئایینی یارسان، بابا تاهیر ناوی وەکو فریشتەییێکی ئەو ئایینە هاتووە:

ڕەواجی هەر دین، سەر حەلقەی شاهان
جەمشیدی جەم بەن، شۆن بەری ڕاهان
ئیرەجی یەحیا، سیاوەحشی کەی
حوسێن شەهید، نە کەربەلای تەی
عالی قەلەندەر، تاهیر قەلەندەر
هەنی چیش واچووم، پووری ئەسکەندەر

واتاکەی:

(سەرداری ئایین و سەر هەڵقەی شاهانی
جەمشیدی جەمی، ڕێ پیشاندەر و شوون هەڵگری
ئیرەجی یەحیا و سیاوەشی کەی
حوسێنی شەهید لە سارای کەربەلا
عالی قەلەندەر و تاهیر قەلەندەر
هەرچی تریش بڵێم تۆ زیاتری کوڕی ئەسکەندەری

شاعیری یارسان فاریغ خاوەنی ئەم سروودەیە و ناوی عالی قەلەندەر و تاهیر قەلەندەری بردووە وەکو گەورەیێك لە گەورەکانی ئایینی یارسان. ئینا دەبینین عالی قەلەندەر(سەدەکانی هەشتەم- نۆیەم ھ= چواردەم- پازدەم) کە یەکێکە لە پیران و گەورەکانی یارسان باس لە چوونی شا خۆشێن دەکا بۆ هەمەدان لەگەڵ نۆسەد کەس لە یاران و سوارانی. لەو دوو بەیتەی خوارەوە ئەوە دەردەکەوێ کە لە ڕێی مەعنەوییەوە گیانی عالی قەلەندەر و بابا تاهیر یەکێکن، واتە گیانی بابا تاهیر لە پاشانا چۆتە ناو ئەوەوە(دۆنادۆن)، لەبەرئەوە کە شا خۆشێن چووە بۆ هەمەدان میوانی عالی قەلەندەر بووە، لەم بابەتەوە دەڵێ:

شام بی وە میهمان، شام بی وە میهمان
عالی نان عالی شان بی وە میهمان
چەنی نوهسەدە باش قەلەندەران
بابا تاهیربیم، مێردی هەمەدان

واتای: شام بوو بە میوان
منی بەرز و بڵند شام بوو بەمیوان
نۆسەد کەس لە قەلەندەران میوانم بوون
من تاهیری خەڵکی هەمەدان بووم)

پیر قوبادی دێوانە(سەدەی هەشتەمی ھ- چواردەمی م) کە یەکێکە لە پیرانی ئایینی یارسان لە بابەت هاتنی بارەگای شا خۆشێن بۆ ماڵی بابا تاهیر دەڵێ:

ئەویانەی تاهیر ئەو یانەی تاهیر
بارەگایی شام ئەویانەی تاهیر

بوکان و کەرەم قەدیم قاهیر

نەگرد هوری زاتشەن حازیر

واتاکەی:

(ماڵی تاهیر

بوو بە بارەگای شام

سەرچاوەی کەرەمە، کۆن و بەتوانایە

ئاگاداری هەموو کار و کردەوەییێکە)

زانیارییێکی باش لە بارەی بە یەکتری گەیشتنی شای گێتی بابا خۆشێن و بابا تاهیر ڕۆژهەڵاتناسی ڕووس ڤ. ئیڤانۆڤ دەیدا بە دەستەوە، بە تایبەتی گفتوگۆ لە نێوان شا خۆشێن و بابا تاهیری هەمەدانی و فاتمەلەرە. ئەم گفتوگۆ ڕەمزی- ڕۆمانتیکیی ناسکە پیاو دەگەیێنێتە لووتکەی توانەوە لە ناوەڕاستیدا، بە تایبەتی ئەو ژنە خاوەن بیروڕا پیرۆز و ڕەوشت پاکە کە لە خزمەت بابا تاهیر بووە، جەوهەری مێینەبووە لە سێ کوچکەی شا حوسێن و بابا تاهیر و فاتمەلەرە، گفتوگۆیان بە شیعری کوردی و فارسی بووە.

گەورەترین سەرچاوە لە مێژووی ئایینی ئەهلی هەقی یارسان شاکارەکەی حاجی نیعەتوڵڵای موکرییە(شانامەی حەقیقەت) لەمەدا دانەر جێگەییێکی دیاری تەرخان کردووە بۆ بابا تاهیر لە ناو هەموو ئەو ڕێبەرانەی پێوەندییان بە ئایینی یارسانەوە هەیە، کە خۆی ناویان دەنێ(گەورەکانی ئەهلی هەق).

ئیتر نابێ بیر لە شیعرەکانی بابا تاهیر بکرێتەوە بەبێ ئەوەی ڕەچاوی ئایینی یارسان بکرێ و پێویستە ئەو ئایینەش- هیچ نەبێ لە ڕووی داهێنانی ئەدەبی کوردییەوە- بە چاویلکەی سۆفیزمی کلاسیکیی تیۆریی ئیسلامی کە بەشێکە لە سۆفیزمی کۆزمۆسی تەماشا بکرێ، ئەگەرچی لە ڕووی پراکتیکەوە بابا تاهیر خۆی وەکو دەروێشێکی ئەو سەردەمە دەنوێنێ.

دوو بەیتەکانی بابا تاهیر

١- دوو بەیتەکان لە ڕووی ڕوخسارەوە

أ- کێش و قافیە: چوارینەکان یا دوو بەیتەکانی بابا تاهیر، لەسەر کێشی هەزەجی شەش گۆشەیی سڕاوە(الهزج المسدس المحذوف = مفاعلين مفاعلين فعولن) دانراوون ئەمە ئەگەر حیسابی عەروزی عەرەبی بکەین، بەڵام ئەگەر بگەڕێینەوە کێشی خۆماڵی(سیلاب) دەبینین نیوە دێڕە شیعری دوو بەیتەکانی بابا تاهیر یازدە هیجایین بە کەرتی کورت و درێژەوە(ب -).

قافیەیان وەکو هەموو چوارینێك یەکەم و دووەم و چوارەم یەکدەبێ، سێیەم جیاوازە(ا ا ب ا)، بە دەگمەن واش ڕێکدەکەوێ کە فەرهەنگۆکێکی هەرچوارنیوە دێڕە شیعر لەسەریەك قافیەبن(ا ا ا ا). ئەم بابەتە شیعرەی بابا تاهیر لە دوو بەیت و چوارینیان پێدەوترێ، ترانەشیان پێدەڵێن چونکە بە زۆری بە گۆرانی لەلایەن پێڕەوانی یارسانەوە لەسەر ئاوازی تەمبور دەوترێن.

یەکەمین کەس شەمسی قەیسی ڕازی لە کتێبی(المعجم في معايير أشعار العجم) لە ١٧٣ کە لە سەرەتای سەدەی(حەوتەم ه/ دوازدەم م) دایناوە، ئەم جۆرە چوارینانەی ناو ناوە(پەهلەویات). ئەوی ئاشکرایە ئەوەیە کە زمانی پەهلەوی(فارسی ناوەڕاست) لە دەوروبەری ساسانییەکاندا باو بوو، لە پاشانا فارسی تازە لەو بووەوە. ئیتر بێ گومان کە فارسی ناوەڕاست و تازە و هەموو زمانەکانی تری ئێرانی گەڵێ شتی وەکیەکییان هەبێ و لە یەکترییەوە نزیکبن، مەسەلەی تێیینی و بیروڕا ئاڵۆزدەبێ.

بەم جۆرە کە تەماشای دوو بەیتەکانی بابا تاهیر دەکەین دەبینین لە فارسی تازە ناکا، ناچار پەنا دەبەینە بەر دایکی ئەو فارسییە کە پەهلەوییە، ئیتر کە پەهلەوی بوو مانای ئەوەیە فارسییە، ئەم ناوەڕۆکە بۆ(پان ئێرانیستەکان) بووە بناغە بۆ ئەوەی هەموو شتێکی ڕەسەن ببەنەوە سەر فارسی، ئەگینا بۆ بە شوێن زمانی بابا تاهیر نەگەڕێین لە زمان و دیالێکتەکانی تری زمانی بنەماڵەی ئێرانی وەکو زمانی کوردی بە هەموو دیالێکتەکانییەوە!

ب - ووشە و ڕستەی بابا تاهیر ساکارە: زۆربەی لە ناو خەڵکیدا لە ژیانی ڕۆژانەدا بەکاردەهێنرێن لەبەرئەوە بە درێژایی ڕۆژگار سوارە و لەهەر ناوچەییێك شێوەی زمانی ئەو ناوچەیەی وەرگرتووە، دیارە مەبەس لەو زمانانەیە کە سەر بە کۆمەڵەی زمانانی ئێرانین. بۆ بەڵگە فارسەکان کە دیوانی بابا تاهیر چاپدەکەن لە دووایییدا تەنیا فەرهەنگێکی یەك دوو لاپەڕەیی بۆ دەکەن کە بریتییە لە چەند ووشەیێك گۆیا زمانی فارسیی تازە ئاشنایان نییە. کەچی ڕاستییەکەی ئەوەیە ڕۆژگار زمانی شیعرەکانی گەڵێ دوور خستۆتەوە لە زمانە بنچینەیی‌یەکەی بابا تاهیر.

ڕۆژهەڵاتناسانی ئەوروپا دەرکیان بەم دیاردەیە کردووە، لەم لایەنەوە بێرتیلس دەڵێ:"چوارینەکانی ئەم شاعیرە لە سەرەتادا بە زمانی فارسی ئەدەبی نەنوسرابوونەوە، بەڵکو بە دیالێکتی ناوچەیی(نزیك لە دیالێکتی خەڵکی دێهاتی دەوروبەری هەمەدان)".

بەزۆری ئەو دیالێکتەی دوو بەیتەکانی پێنووسراوە لوڕی پێدەڵێن، تەنیا لە دەسنوسێکدا ئەوە هاتووە کە چوارینەکان بە دیالێکتی ڕاجی نووسراون. ڕۆژهەڵاتناسی ئینگلیز براون کە باس لە چاپی یەکەمی لەندەنی چوارینەکان دەکا دەڵێ(ڕاجی) نییەو(رازی)یە، واتە دیالێکتی ناوچەی(ڕەی).

ڕۆژهەڵاتناسی ڕووس ڤ . ئا. ژووکۆفسکی بە قوڵی لە دوو بەیتەکانی بابا تاهیری کۆڵیوەتەوە لە ساڵی١٨٨٨ لە پاش تاقیکردنەوەی پراکتیکی گەیشتۆتە ئەوەی کە گەڵێ لە نەتەوە ئێرانی نەژادەکان بابا تاهیر بە شاعیری نەتەوەی خۆیان دادەنێن، چونکە هەر کەسە بە دیالێکتی خۆی دەیخوێنێتەوە".

لەم لایەنەوە مینۆرسکی لەسەر ئەو باوەڕەیە نەوەکو تەنیا بابا تاهیر لە هۆزی لوڕی کوردە، بەڵکو دوو بەیتەکانیشی سەر بە ناوچەی لوڕستان و دیالێکتی زمانانی ئەو سەردەمەی هەمەدانن و لەسەر ئەو باوەڕەیە کە

شێوەی ئێستای چوارینەکان گەلێ دووره له ئەسڵی و به درێژایی ڕۆژگار دەسکاری کراوون.

جگە لەمە وەنەبێ دوو بەیتەکانی بابا تاهیر تەنیا لای فارسەکان قاڵبی فارسی وەرگرت بێ، بەڵکو گەلێ لە زمانەکانی تری سەر بە بنەماڵەی ئێرانی بەهی خۆیانی دەزانن، بەوەی لە ماوەی هەزار ساڵدا دەنگی ووشەکانیان هێناوەتە سەر فۆنێتیك و فۆنێمی زمانەکەی خۆیان و گەیشتۆتە پلەیێك کە خاوەنی ئەو زمانانە بە تەواوی تێبگەن و بەهی خۆیانی بزانن. ووشەی(دەست=dest) بەڕوخسار هەر یەکێکە لە کوردی و فارسیدا، بەڵام مەگەر هەر ئەو کۆمپیوتەرەی(بەمیلیۆن شەپۆل قسە دەکا) کە کورتی و درێژیی تیپی دەنگدار دیاری دەکا پێمان بڵێ کە جیاوازییێکی زۆر لە نێوان کورتی و درێژیی(e) لە (dest) ی کوردی(e) لە (dest)ی فارسیدا هەیە. دیارە باس لە ڕستەی (نەناڵم=ne nalim) هەر ناکەین کە لە دووبەیتەکانی بابا تاهیردا یەکجار زۆرە. کورد و مەلایری تویسرکانی دەڵێن(نە ناڵم=ne nalim) خورەم ئابادی و بڕۆجەردی دەڵێن: (نە ناڵم=ne nalum) کەچی فارس دەڵێ(نە ناڵم=ne nalem).

ئەوە ڕاستەکەڕۆژگارو چارەنووس وایان کردووە دوو بەیتەکانی بابا تاهیر لە ئەدگاری بەراییان دوور بکەونەوە لە ڕووی دەنگەوە(فۆنێتیك)، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ لە ئەدگاری بنچینەییان پارێزراوەو بە شانازییەوە لاپەڕەی مێژووی ئەدەبی کوردی ڕەنگین دەکەن.

٢ـ دوو بەیتەکان لە ڕووی ناوەڕۆکەوە

ناوەڕۆکی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر پێوەندییێکی توندیان لەگەڵ ئایینی یارسان هەیە. ڕاستە ئایینی یارسان خۆی بە کۆنترین ئایین دەژمێرێ، لەو ڕۆژە کردگار خۆی لە ئادەم یا کیومەرس دانواند ئەم ئایینە لە ناوەوەیە، بەڵام هیچ نەبێ لە دەوری پاش بڵاوبوونەوەی ئیسلام بە شێوەی ڕێبازێکی سۆفێزم خۆی پیشان دەدا، بە تایبەتی کە عەلیی کوڕی ئەبو تالیب یەکەمین خودای یارسانی دەوری ئیسلامە و گیانی کردگار چۆتە لەشیەوە.

بنچینەی لەسەر دۆنادۆن (تناسخ الارواح والتقمص و الحلول) دامەزراوە. فەلسەفەی ئەفلاتوونی پرتەوی (ئیشراقی) و زەردەشتی و مانەوی و هیندۆکی و عیرفانی مەسیحیی سەدەی دووەم و شیعەی باتینی و موعتەزیلە و سۆفیزمی وەرگرتووە.

بابا تاهیر لە سەدەی باوبوونی سۆفیزمدا ژیاوە (سۆفیزم لە سەدەکانی٧- ٩ مەسیحی باوبوو) کە دڵداری بەرامبەر بە خودا لە ناوەوەبوو. ئەمە چووەناو زمانەکانی ئێرانییەوە. لە ناو دوو بەیتەکانی بابا تاهیردا دەتوانین هەست بە لیریکی دڵداریی ناسکبکەین بەڵام تێکەڵ بە سروودی توانەوە لەناو خودادا. لەگەڵ ئەوەشدا بێ گومان مەبەسی بابا تاهیر عەشقی خودایی بووە، با هەندێ وێنەش بۆنی عەشقی ئادەمیزادی لێبێ، هەر لەبەر ئەوەشە دوو بەیتەکانی بابا تاهیر لەناو خەڵکی جێگەی تایبەتیان بووە، چونکە ڕەنگدانەوەی دڵو دەرونیان بووە.

بەگشتی بابا تاهیر لە شیعرەکانیدا خەریکی(یەکێتیی بوون)ە، لەدووای دەگەڕێ. لەڕێگە تووشی(شوق) و(وجد) و(قلق) و(عدم) دەبێ. بابا تاهیر لە هەموو (شتێك)دا (جوانی) دەبینێ، شیعرەکەی شێوەی غەزەل وەردەگرێ و ڕەنگدانەوەی ناو دڵی هەموو جوانی پەرستێکە، جا بالای شاعیر هیچ جیاوازییێك لە نێوان ئەو کچەو گوڵێکی جواندا نەبێ، چونکە هەر دووکیان وێنەی کردگارێکن، بەڵام ئەوەی کچی خۆشدەوێ ئەو کچە هەر کچە لەلای، کەچی ئەوەی گوڵی خۆشدەوێ کچەکەش دەبێبە گوڵ لەلای، بەم جۆرە کردگار و کچ و گوڵ(یەکێتیی بوون) دروستدەکەن.

دەسنووس و چاپی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر

لەو ڕۆژەی ئەم دوو بەیتانە کەوتوونەتە ناوەوە، لەناو دڵ و مێشك وسنگی خەڵکیدا ژیاون، چونکە ڕەنگدانەوەی هیوا و ئامانجیان بووە، کەمتریش تۆمارکراون. لەوانەیە لەبەر ئەوەبوو بێ چونکە هەوایێکی میللی ساکاریان تێدایە. ئیتر وەکو چۆن هەمیشە دەسنووس و چاپی دەسنووسی سەر بەردی ئەم دوو بەیتانە لە ناوەوەبوو، لە سەردەمی پەیدابوونی چاپی تازەش لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست چاپێکی زۆری دوو بەیتەکانی بابا تاهیر کەوتنە ناوەوە، بە تایبەتی لە پاش جەنگی دووەمی گێتی لە ئێرانا بڵاوکەرەوە و چاپخانەکان هونەریان دەنواند لە چاپکردنی دوو بەیتەکان بە تابلۆو وێنەی ڕەنگاوڕەنگی میناتوری و گۆڕینی بۆ زمانە گەورە و پێشکەوتووەکانی تری گێتی.

باوەڕناکەین نامەخانەی گەورە لە گێتیدا هەبێ و دەسنووسی دوو بەیتەکانی بابا تاهیری تێدانەبێ. ئەم دەسنووسانە بوونە هۆی ئەوەی هەندێ لە ڕۆژهەڵاتناسەکان لە سەدەی نۆزدەم و سەدەی بیستەمدا گەلێ لە تێکستی ئەو دوو بەیتانە بڵاوبکەنەوە لەگەڵ گۆڕینیان بۆ زمانانی وەکو ئینگلیزی و فەرەنسی و ئەڵەمان و هیتر.

أ. دەسنووس لە هەندێ لە نامەخانەکانی ئەوروپا

١ـ نامەخانەی نەتەوەیی لە پاریس

ئەم دەسنووسە ١٧٥ دوو بەیتی گرتۆتەخۆ. پێشەکی لەلایەن بەخش قولی قەرەباغییەوە نووسراوە(چوار لاپەڕەیە). لە پێشەکیدا ئەوە هاتووە کە بە فەرمانی محەمەد شای قاجار هەندێ لە دوو بەیتەکانی بابا تاهیر کۆکرایەوە بۆ ئەوەی لە فەوتان ڕزگاریان بێ، هەروەها پێشەکی نووس دەڵێ تائێستا کە(ساڵی١٢٦٠ هەزارو دوو سەد و شەستی هیجرییە) (١٨٤٤م) ئەوەی لێرەدا تۆمارکراوە لە ویلایەتەکانی دوور و نزیك کۆ کراوەتەوە. لەدووا ڕۆژدا ئەگەر دوو بەیتی تر دۆزرایەوە ئەوا لە ناو ئەم نامەیەدا دەینووسنەوە(شەش لاپەڕەی سپی بەجێ هێشتووە بۆ ئەو دوو بەیتانەی لە دووا ڕۆژدا دەدۆزرێنەوە). ئینجا باس لەوەدەکا کە چۆن پێویستە ئەم قسانە لە گێتیی نهێنیی نا دیارەوە(عالم السر الغيبي) ببرێتە گێتیی هەستی بینراو(عالم الادراك العيني)، ئەوجا باس لەوە دەکا کە تێگەیشتنی مانای ئەو پەندانەی خراونەتە پاڵ(الاستاذ المحقق الرباني بابا طاهر الهمداني) کارێکی دژوار و قورسە.

٢- یەکێ لە دەستنووسە نایاب و گەورە و جوانەکانی شیعری کلاسیکیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کەشکۆڵی(گلشن= گوڵشەن)ە، ئەمە لەلایەن محەمەدی قازیی کوڕی محەمەد ڕەزای مەهجور لە ساڵی١١٩٨ھ/ ١٧٨٣م ڕوونووسی کراوە. بریتییە لە ٤٥٩ پەڕە، پانایی(٦٩*٤٨،٥سم). لەگەڵ سەد وێنەی میناتوری ڕەنگا و ڕەنگ. بەشێ لە دوو بەیتەکانی بابا تاهیری تێدا تۆمارکراوە. ژمارەی دەستنووسەکە(E-12)یە لە نامەخانەی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی ئەکادیمیەی زانستی سانت پیترسبورگ پارێزراوە.

ب- دوو بەیتە چاپکراوەکانی بابا تاهیر

ئەوەی بە ناوی بابا تاهیرەوە کەوتۆتە ناوەوە لە بەرهەمی شیعری ئەوەیە کە نزیکەی ٦٠٠ دووبەیت و پێنج غەزەل و چەند پارچەییکە، بەڵام وا باوە کە دوو بەیتەکانی لە ١٣٠تێپەڕناکەن.

چاپێکی زۆری دوو بەیتی بابا تاهیر لە ناوەوەیە بۆ بەکار هێنانی ڕۆژانە، دوو بەیتەکانی ئەم چاپانە لە قاڵبی زمانی فارسی تازەدا مەییوون و بون بە موڵکی فارس، هەر لەبەر ئەوەشە چوونەتە ناو مێژووی ئەدەبیاتیانەوە، بەڵام ئەوەندە هەیە بە ناو ناوەڕۆك بابا تاهیرکوردە و توێکڵ و قاوغ زمانی فارسییە، لەو چەند ساڵەی دوواییەدا مەشقی گۆڕینی ئەم دوو بەیتانە دەستی پێکرد لە زمانی ئەسڵی خۆیانەوە بۆ زمانی فارسیی تازەی ئەم چەند سەد ساڵەی دواییەدا.

چاکترین چاپی زانستیی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر ئەوەیە کە حوسێن وەحید دەستگوردی ساغی کردۆتەوە و ڕەشید یاسەمی پێشەکیی بۆ نووسیوەتەوە. ڕەنگە فراوانترین و گەورەترین کتێب لە بابەت بابا تاهیرەوە ئەوەی محەمەد کوڕی ئیبراهیمی ناسراو بە خەتیبی وەزیری بێ. هەرچی لە بارەی شاعیرەوە ووترابێ کۆی کردۆتەوە، هەوڵی ئەوەیداوە لە هیچ سەرچاوە و بەڵگەییێك لانەدا. بەڵام هەوای(پان ئێرانیستی)یانە بە ئاشکرا دیارە، ڕێگە نادا بابا تاهیر لە ناو چوارچێوەی(فارسیزم) بچێتەدەرەوە!

دۆزینەوەی شیعری تری بابا تاهیر

لەوانەیە بابا تاهیر ویستبێتی بە زمانی ئەو لوڕانەی پێڕەوی ئایینی یارسانیان دەکرد شیعر بڵێ. ئەوەی ئاشکراشە ئەوەیە کە بابا تاهیر شیعری بۆ سروود گوتن واتە گۆرانی چڕین بۆ ئەهلی هەقی یارسان نووسیوە. ئەم سرودانە لە ناو ئەو خەڵکانەدا باون و لەگەڵ ئاوازی تەمبور دەوترێن.

لەو دواییەدا کۆمەڵێك شیعری بابا تاهیری هەمەدانی لە نامەخانەی مۆزەی قۆنیە لە ئارامگای جەلالەدینی ڕۆمی دۆزراوەتەوە، ئەو دەستنووسەی شیعرەکانی تێدا تۆمار کراوە لە ساڵی٨٤٨ھ/ ١٤٤٤ م ڕوونووسکراوە. شیعرە کوردییەکانی دەستنووسەکە ئەمانەی لای خوارەوەن:

١

گەر ئەژ زەر ئەونەهی دیوانە ئەز گل
بە پەرچینەش کری وانووشە وو ول
گەر ئەو بشنەش نەهی ئان داری شمشاد
گەر ئەو روونەش کری ئاواجی بلبل

سەرەنجامان بشی بە پا بە هەرزی
پایی تە گوور وی ماوایی تە گل

واتاکەی:

(با لە باتی گڵ و خاك تەلارێك لە زێڕ دروست بکەی
لەگوڵ و وەنەوشە پەرژینی بۆ بکەی
با لە سایەی ئەوداری شمشادە دابنیشی
با لە هەموو لایێکەوە بلبل ئاواز بپژێنێ
سەرەنجام لە ناو دەچێ و نامێنێ
جێگەت گۆڕ و مەئوات گڵ دەبێ)

شاعیر لێرەدا باس لە کورتیی ماوەی ژیانی ئادەمیزاد دەکا، ئەوەی دروستی دەکاو دایدەمەزرێنێ گەلێ لە تەمەنی درێژترە، ئەم بیروڕایە دەورکردنەوەی بیروباوەڕی ئایینییە، ئەوەی دەڵێ ژیانی سەر زەوی کورتە و ژیانی دووەم نەمر و هەمیشەییە. سۆفیزمی پراکتیکی خەریکی ئەم مەسەلەیە چونکە بایەخ بە ژیانی گیانی دەدا نەوەکو ژیانی مەتریالی، لەوانەیە لەمەدا جیاوازی لە نێوان بیروڕای ئایینی و سۆفیزم(شەریعەت و تەریقەت)دا هەبێ.

٢

زاری جەم دی وە دایی مورج ئەد خەوروود

مورجان دوو دەستی وە خودا دەرود

ناگەهان بامە دەند بازی وە داری

زارە جەش کوشت و موران زارج ئەد خورود

دالی جە ئەلوەند کووهان کەرد پەرواز

بازەش بە کوشت و خوونەش پاك وە خورود

بەعد نەچیرەوان دەردین و دە ئایین

بەو کەدەش تیروە دال ئەژکار بەدرود

بشە نەچیرەوان دەستەت وەچا دەست

چەمننەت بەد کرە ئەژکار بەدرود

بە نامی نەشئە ئینی کەمەن کەرد

بەمەن هەر ئان کەرەند هەروەد کومەن کەرود

خوررەم ئان کیژ کو وەد کار نەبی

خوش ئان کیژ کو وەزنتکویی کەرود

واتاکەی:

(کەوێکم دی باڵندەیێکی گرت و خواردی

باڵندەکان هەر دوو دەستیان پان کردەوە لەبەر خودا

لەپڕ بازێك لەسەر دارێك بەفریایان کەوت

کەوی کوشت و باڵندەکان کەوەکەیان خوارد

داڵێك لە شاخی ئەلوەند پەروازەی دەکرد

بازی کوشت و هەموو خوێنی خواردەوە

لە پاشانا ڕاوچییێك پەیدابوو

تیرێکی ئاراستەی داڵەکە کرد و لە پێیدا

(داڵ) ووتی ئەی ڕاوچی خودا دەستت بشکێنێ

چونکە ڕاوی ئێمەت تێکدا

لە وەراما ووتی بەم کردەوەیەی خۆت مەنازە

هەر کارێکی خراپی من بیکەم بۆ خۆم دێتەوە

بەختیاری بۆ ئەو کەسەیە کە کاری بەد ناکا

خۆشی بۆ ئەو کەسەیە کە بە بەدکاری ڕازی نابێ)

لەم پەندەدا شاعیر دەیەوێ ئەوە دەرخا کە لە دووای هەموو هێزێك هێزێکی بەهێزتر هەیە. کە هێزو توانا ببێ، دەبێ زەبر و زۆرداری هەبێ، کەوا بێ بەختیاری تەنیا لەوەدا دەبێ کە هێز نەبێ، کە نەبوو زۆرداری نابێ.

٣

یاگیم دوڕ دی هەنی دەریە نەبود یار

یاگیم خوەردید گهان پەیدا نەبود یار

من ئەژئان ڕوو بەدامانی تە زەد دەست

دەگەردوونت پەرو پایی نەبود یار

واتاکەی:

(ئەو جێیەی دوڕم تێدا دی هێشتا زەریا نەبوو ئەی یار

ئەو جێیەی ڕۆژم تێدا دی هێشتا گێتی نەبوو ئەی یار

من لەو ڕۆژەی کە دەستم گەیشتە داوێنت

لە گەردوونتدا هێشتا پەرو باڵ نەبوو ئەی یار)

لەم دوو بەیتەدا بابا تاهیر باس لە(گیان) (یار) دەکا، ئەمە زۆرپێش دروستکردنی گێتی کەوتووە. بەپێی(سەرەنجام) لە پێشانا هیچ هەبوو، گێتی زەریابوو، دوڕێك لە سەر دەریا دەسوڕایەوە. خودا دوڕەکەی لە ناوبرد، لە ئەنجاما دووکەڵ بڵندبوو و ئاسمانی دروستکرد. ئینجا ئەستێرەی بەرزکردەوە، لە پاشانا ژمارەی ئەو(یاران)ەی دیاریکرد کە لە دووایيدا لە لەشیانا خۆی دەنوێنێ، ئینجا لە ڕووناکیی خۆی مانگ و خۆر وشەو ورۆژی دروستکرد.

شاعیر لەم دوو بەیتەدا هەمیشەیی(موتلەق) دەخاتە ڕوو، کە(گیان) هەبوو هێشتا (مادده) نەبوو، کە(دوڕ) و(ڕۆژ) و (یار) هەبوو هێشتا گێتی دروست نەبوو بوو.

ئەم شیعرەی بابا تاهیر شیعرێکی ترمان دێنێتەوە یاد کە دووسەد ساڵێك پاش ئەو ووتراوە، ئەمە شیعرەکەی ئیبنولفاریزە(ابن الفارض) (١١٨١- ١٢٣٥م) کە دەڵێ:

شربنا علي ذكر الحبيب مدامة

سكرنا بها من قبل ان يخلق الكرم

واتە: شەرابێکمان لە یاد کردنەوەی خۆشەویست خواردوە

پێی سەر خۆش بووین پێش ئەوەی ڕەز دروست ببێ

شاعیر ئەوە دەردەبڕێ کە(سەرخۆشی) واتە(گیان) پێش(مەی و مەیخانە) واتە(مادده) پەیدابووە.

٤

یاکە ئەژ میهری تەم دەم می زەد ئەی یار

خوێش بێگانەگان سنگم زەد ئەی یار

جورموم ئینە کە ئەژ تە دوست داروم

نەخوونم کەرد و نەم راهی زەد ئەی یار

واتاکەی:

(لەوێ کە من بەر میهری تۆ دەکەووم ئەی یار

خوێش و بێگانە سنگم بریندار دەکەن ئەی یار

گوناهم ئەوەیە کە من دۆستی تۆم

من نەخوێنم کردووە و نەرێی کەسم گرتووە ئەی یار)

لەم دوو بەیتەدا شاعیر لەوە دەدوێ کە لە ڕێزی خەڵکی چۆتە دەرەوە، چونکە خەڵکی گوێ نادەنە عەشق، شاعیر گوێ دەداتە عەشق، بەم جۆرە لە ڕێز دەچێتە دەرەوە و دەبێ بە بێگانە، لەبەر ئەوە خەڵکی خۆشیان ناوێ و دەبێتە تاوانبار بەرامبەریان، هەر لەبەر ئەوەشە دەڵێ من گوناهم ئەوەیە تۆم خۆش دەوێ.

٥

مەن ئان پیروم کە خوانەندەم قەلەندەر

نە خانم بی نە مانم بی نە لەنگەر

روو هەمە روو وەرایەم گردی گێتی

شەو دەر ئایە وە ئەو سەنگی نەهم سەر

واتاکەی:

(من ئەو پیرەم کە بە قەلەندەر ناسراووم
نە ماڵم هەیە، نە سامانم هەیە، نە لەنگەر
بە درێژایی ڕۆژ هەمووی لە گێتی دەسووڕێمەوە
کە شەو دەکشێ سەرم لەسەر بەردێك دادەنێم)

ئەم دوو بەیتەی دەسنوسی قۆنیە(١٤٤٤م) لە دەسنوسی پاریس(١٨٤٤م)یشدا هەیە، ئەگەر بەرامبەری و بەراووردێك لە نێوان هەر دوو دووبەیتدا بکەین بۆمان دەردەکەوێ تا چی ڕادەیێك دەسکاریی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر کراوە. (بڕوانە "من= بابا تاهیر و هەموو قەلەندەرێك" لەم کتێبەدا، لەوێ ئەم دوو بەیتە بە شێوەیێکی تر نووسراوەتەوە).

٦

یا ئەز ئین بەند دەر ئیزناوەکیتیم
خوونەم ئەز خوردو دەر خووناوە کیتیم
یا دەرین شوومە گێتی ئوم نە یایا
ئەژ خووبی بارە دەر وەلاوە کیتیم

واتاکەی:

(حەزم دەکرد لە ئیزناوە بوومایە
خوێنم خوواردۆتەوەو لەناو خوێنا دەژیم
لەم گێتییەدا هیچ جێییێك نییە بۆ من بشێ
دیارە من لەخۆمدا نەماووم)

دەبێ پیری بابا تاهیر یا دڵبەری لە ئیزناوە(ناوی ناوچەیێکە لە هەمەدان) بوو بێو خۆی لە هەمەدان. لە یەکتری دوورن، بابا تاهیر دەبێ لە نزیك پیریەوە بێ، ئەگەر لەوێ نەبێ، دیارە لە هیچ جێگەیێکی تر نییە، کە لە هیچ جێگەیێك نەبێ بوونی نییە. ئەم وێنە داهێنراوە جووانە جەلالەدینی ڕۆمی (١٢٠٧- ١٢٧٣)مان دێنێتەوە یاد لە مەسنەوییەکانیدا، کە ٢٥٠ ساڵێك پاش بابا تاهیر ژیاوە.

٧

پەنج رووزی هەنی خوررەم گهان بی
زەمین خەندان و بەرمان ئاسمان بی
پەنج رووبی هەنی هازید و سامان
نەجینان نام و نە ژ ئانان نیشان بی

واتاکەی:

(لە پێنج ڕۆژدا گێتی بەختیارە
زەوی بۆمان پێدەکەنێ و ئاسمان دامان دەپۆشێ
پێنج ڕۆژی تریش سەروەت و سامان لە ناوەویە
نە لەمانە و نەلەوان هیچ نیشانەیێك نەماوە)

پەندی پێشینانی کوردی دەڵێ"دنیا پێنج و دوو ڕۆژێکە" بە مانای حەوت یا دووجار پێنج ڕۆژ، لێرەدا بابا تاهیر ئەم هەڵهێنەمان بۆ دەکاتەوە لە بابەت(نەبوون)ی گێتی و(بوون)ی گیان. دەڵێ لە پێنج ڕۆژی یەکەم گێتی بەختیارە، ئەم خۆشییە پێنج ڕۆژی تریشی دەمێنێ، لە پاش ئەوە نامێنێ، مەبەسیشی ئەوەیە کە تەنیا چاکە لەسەر ڕووی زەوی دەمێنێ.

٨

ئەلف کەژ کاف و نوونەش سەر بە بەر کەرد
هەمەش هامان گهان ئەو لاجیوەر کەرد
ئانکیش ئەو ئافیری گەردوونی گەردان
ئانیش ئەد سات و مەن ئەنداجە ئەر کەرد

واتاکەی:

(کە کاف و نوونی ووت و گێتیی دروستکرد
گێتیی بە ڕەنگی لاجیوەردی خستە ڕوو
ئەو کەسەی گەردوونی گەردان دەسووڕێنێتەوە
هەر ئەویشە ئەدگاری ئێمەشی داڕشتووە).

لەم دوو بابەتەدا بابا تاهیر بیروڕای ئایینی یارسان دەردەبڕێ لە بارەی کردگار و دروستکردنی گێتییەوە. بێگومان ئەمە لەگەڵ بیروڕای ئایینە ئاسمانییەکانی تریش دەگونجێ، بە تایبەتی ئیسلام، چونکە ئەوەتا کاف و نوونی لە قورئان وەرگرتووە.

٩

بشەم بە ئەلوەند دامانی مو نیشانوم
دامەن ئەژ هەر دوو گێتی هاویشانوم
نیشانەم توو لە وو موویەم بە زاری
بی کی بلبل هەنی وە ویل نیشانوم

واتاکەی:

(دەچم بۆ دامەنی کێوی ئەڵوەند و لەوێ دادەنیشم
خۆم لە هەردوو گێتی ڕزگار دەکەم
دادەنیشم و پرچم دەکەمەوە و واوەیلادەکەم
با بلبل و گوڵ بەشداری لەم دانیشتنە بکەن)

ئەز ئان ئەسبیدە بازم هەمەدانی
بە تەنهایی کەروم نەچیرەوانی
هەمە بە من ویدیرەند چرغ و شاهین
بەنامی من کەرەند نەچیرەوانی

واتاکەی:

(من ئەو بازە سپییە هەمەدانییەم
بە تەنیایی ڕاووشکار دەکەم
هەموویان بەهۆی منەوە چرگ و شاهێنیان هەیە
بەناوی منەوە ڕاووشکار دەکەن)

ئەم دوو بەیتە هەندێ لە بیرو ڕاکانی ئایینی یارسان شیدەکاتەوە و دەخاتە ڕوو: بابا تاهیر کە خۆی بە بازی سپی دادەنێ لاسایی پێشەوایان و پێڕەوانی یارسان و سۆفیزمی ئیسلامی دەکا، ئەمانە هەموویان خۆیان بە بازی سپی دادەنێن، کردگاریش شابازە واتە شای بازان. لە(سەرەنجام)دا باز عاریفی تەواوە لە پایەی پیردایە. شاباز ڕەنگدانەوەی

(یەکێتیی بوون)ە، هەموو بازانی تر بۆ ئەوە دەچن و لەناو یەکتریدا دەتوێنەوە. بەو هۆیەوە دەڵێن یەکێ لە لەقەبەکانی شێخ عەبدولقادری گەیلانی(١١٦٤م کۆچی دوایی کردووە) (بازی سپی)یە (الباز الاشهب).

گەشتێك بە ناو دوو بەیتەکانی بابا تاهیر

لە سەردەمی ژیانی بابا تاهیرا(سەدەی٤-٥ک/١٠-١١م) بزووتنەوەی سۆفیزمی ئیسلامی جارێ لە دەوری تیۆریی کلاسیکی دابوو، مەبەسی لە تیۆری ئەوەیە کە هێشتا بە تەواوی رەنگی لە ئەدەبیاتدا نەدابووەوە. بەلام وەکو ئیدیۆلۆجییەتێك گەلێ لقو پۆپی لێبووبووەوە، هەروەها لەو دەورەدا سەرەتای ئەو ئەدەبە بەرزە دەستی پێکرد، کە لە ناوەرۆکی سۆفیزمەوە هەلقولابوو و لە دوواییدا بە(ئەدەبی عیرفانی) ناوبرا. ئەدەبی سۆفیزم پەنای بردە بەر شێوازی (رەمز) چونکە وەشاوەترین شێوازێکە بۆ دەربرینی هەستی دەروونیی لای پێرەوانی سۆفیزم.

بێگومان سۆفیزم بزووتنەوە و گۆران بوو، تازە کردنەوەبوو، نەتەوە موسولمانەکانی نا عەرەب هەموو تازەیێکیان وەردەگرت، چونکە بە هۆی ئیسلامەوە لە کۆنی خۆیان داپچرا بوون، هەمیشە ئامادەبوون کە شتی تازە وەربگرن.

لە سەرەتای ئیسلامەوە تا دەوروبەری ژیانی بابا تاهیر سۆفیزمی ئیسلامی شتێکی ئەو تۆمان بۆ دەورناکاتەوە کە ببێتە نموونەیێکی باش لە ئەدەبی سۆفیزم جگە لەو شیعرە عەرەبییانەی دەدرێنە پاڵ مەنسوری هەلاج(لە ٣٠٩ک/ ٩٢٢م مردووە). لەبەرئەوە دەتوانین بابا تاهیر بە یەکێك لە سەرامەدانی نوێ کردنەوەی شیعرو داهێنەرانی شیعری سۆفیزم بزانین نەوەکو تەنیا لە ئەدەبی کوردیدا بەڵکو لە گێتیی سۆفیزمی ئیسلامی و کۆزمۆسیشدا.

لەگەڵ ئەوەی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر دەچنە ناو دیوانی سۆفیزمی ئیسلامییەوە، بەلام بێگومان جەوهەری ئایینە کۆنەکان و بەتایبەتی ئایینی یارسانیان پێوە دیارە، بێگومان ئایینی یارسانیش گەلێ لە ئیسلام بە کۆنتر لە قەلەم دەدرێ، لە دوواییدا دەتوانین بلێین دوو بەیتەکان دەبن بە رەمز و قسەی پیرۆز لای هەموو سۆفییێك لە هەر نەتەوەو ئاینێکدابێ.

جگەلەمە دوو بەیتەکان بۆمەبەستی تریش بەکاردێن، وەکو دلداریی رۆمانتیکیی نێوان نێر و مێ، بەم جۆرە مەستی مەیی ئاسمانی و سەرخۆشی مەیی مەیخانەی سەر زەوی بە سروود لە ناخی دلو دەروونیان ئاوازی ئاگرین دێتە دەرەوە و جوانی لە(بوون)دا بلاودەکاتەوە.

١- یاری نادیار

ئەستوریی بیر و باوەڕی بابا تاهیر لەسەر دوو جەوهەر دامەزراوە(من) و(تۆ)، (من) بابا تاهیرە، دروشمی هەژاری و کەساسی و بێدەسەلاتی و پڕ گوناهییە، نوێنەری هەموو سۆفی و دەروێشێکە کە بە شوێن ڕاستیدا دەگەڕێ. بابا تاهیر دەبێ وابێ، ئەگەر وانەبێ دەبێتە

بەشێك لە(تۆ) (کردگار) و مەسەلەکە کۆتایی پێدێ، بەلام نابێ مەسەلەکە کۆتایی پێبێ.

بۆ مەبەستی هەلبژاردنی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر وەکو بەلگە بۆ ئەم کتێبە باوەڕ بە دەسنووسی کۆن و بلاوکراوەی رۆژهەلاتناسەکان کراوە، هەرگیز تخوونی ئەو دووبەیتانە نەکەوتووین کە گفتوگۆ و چەند و چوونیان لەسەرە و ئاوڕیشمان لە چاپە رەنگاورەنگە زۆر و زەبەندەکانی ئێران نەداوەتەوە.

(تۆ) خۆی لە یار و چاو ڕەش و دڵ و دڵسووتاو و دڵبەر و جوان(کردگار) دەنوێنێ بابا تاهیر رەمزی نەگەیشتن بە ڕاستییە

(حەقیقەت) و هەوڵ دەدا بگاتە ئەو ڕاستییە، ئەگەر بیگاتێ قۆناغی توانەوەیە لە ناو کردگاردا، ئیتر(من) و (تۆ) نامێنێ.

١- من= بابا تاهیر و هەموو قەلەندەرێك

بابا تاهیر دەبێ دوور بێ(مجرد) لە هەموو(شت)، لە گێتیی مەتریالیدا نییە، ئەگەر لەوێ بێ مەبەست تێك دەچێ، لەم لایەنەوە دەڵێ:

موو ئان ڕەندم کە نامم بێ قەلەندەر
نەخوون دێروم نەموون دێروم نە لەنگەر
چورۆج ئایۆ بگەردوم گەردی گێتی
چوشە و ئایۆ بەخشتی وانەهەم سەر

واتاکەی:

(من ئەو ڕەندەم کە ناوم قەلەندەرە
نە ماڵم هەیە، نە سامانم هەیە، نە لەنگەر
کە ڕۆژدادێ لەسەر زەوی دەسوڕێمەوە
کە شەو دەکشێ سەرم لەسەر خشتێك دادەنێم)

هەروەها دەڵێ:

بێتە سەردەر گریبانوم شەو و ڕۆج
سریشك ئەز دیدە باروونوم شەو و ڕۆج
نە بیماروم نە ژایوم میکەرۆ دەرد
هەمی زوونوم کە نالوونوم شەو و ڕۆج

واتاکەی:

(بێ تۆ شەو و ڕۆژ لە بیاباناندا دەژیم
شەو و ڕۆژ فرمێسك لە چاوم وەکو باران دێتە خوارەوە
نە ئازارم هەیە و نە دەردەداریشم
هەر ئەوەندە دەزانم کە شەو وڕۆژ دەناڵێنم)

لێرەدا سنور بۆ(کات) و (جێگە)ی شاعیر نییە، کات هەموویەتی، شەو و ڕۆژ، جێگەش هەموویەتی، هەموو ڕووی زەوی، هەروەها نەوەکو بەلەش لە مەتریال دوورە، بەڵکو بە گیانیش لە ئیش و نێش و دەرد وئازار دوورە، کەچی فرمێسك هەر دەڕێژێ و لە نالە نالیش ناکەوێ چونکە نەگەیشتۆتە ڕاستی(حەقیقەت).

ئەم(بوون)ەی تازە نییە، لە تەمەنی لەشی زۆر درێژترە، لە(قالوو بەلا) (قالوا بلی)وەیە، بۆ ئەمە دەڵێ:

موو ئەز قالوو بەلا تەشویش دێروم
گوناه ئەز بەرگی داروون بیش دێروم
چوو فەردا نوومە خوونون نوومە خوونن
موو دەرکەف نوومە سەردە پێش دێروم

واتاکەی:

(من لە قالوو بەلاوە برسم هەیە
لە گەڵای دارو درەخت زیاتر گوناهم هەیە
لەو ڕۆژەی کە هەر کەس کتێبی خۆی دەخوێنێتەوە
کتێبی دەستم شان و پیلم دەچەمێنێتەوە)

شاعیر زۆری ماوە لە ڕاستی(حەقیقەت) نزیك بکەوێتەوە، چونکە گوناهی یەکجار زۆرە، لە گەڵای دارو درەختی هەموو ڕووی زەوی زیاترە.

بابا تاهیر کە لە ڕۆژی قیامەتدا، وەکو هەمو کەسێکی تر، دەفتەری خۆی لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرێ، دەفتەرەکە لەبەر قورسی هەمووشان و پیلی دێنێتە خوارەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شاعیر عاشقی ڕاستییەو هیچ کۆڵنادا و دەبێ بگاتە خۆشەویستی، دەڵێ:

مووەم ئان ئازەرین مورغی کە دەرحال
بسووجم عالەم ئەز بەرهەم زەنەم بال
موشەووير گەر کەشە نەقشم بە دیوار
بسووجم خوونە ئەز تەئسیری تیمسال

واتاکەی:

(منم ئەو باڵندە ئاگرینەی کە دەست بەجێ
هەموو عالەم دەسووتێنم ئەگەر باڵم بشەکێنمەوە
وێنەگر ئەگەر وێنەم بکێشێ لەسەر دیوار
خانوو دەسووتێ لە تەئسیری وێنەکە)

شاعیر زۆر ڕاستە لە بیر و باوەڕی، عاشقێکە گەیشتۆتە پلەی سووتان، واتە توانەوە و لە ناوچوون لە ناو مەعشوقدا، لەبەر ئەوەیە ئاگری عەشقی ئەوەندە بە تینە هەموو گێتی دەسوتێنێ، نەك تەنیا وەکو(لەش) بەڵکو ئەگەر وێنەشی لەسەر دیوار بکێشرێ، وێنە دەبێ بە ئاگر و گڵپە و خانووەکە دەسوتێنێ.

٢- تۆ= مەعشووق

(من) لەلای شاعیر(تۆ)یە، یاخود(تۆ) لەناو(من)دایە، چونکە من عەودالی تۆم، من تۆم ڕاکێشاوەتە ناو خۆم، لەو کاتەی کە من ئارەزوو دەکەم تۆ من بکێشییە ناو خۆت، بەمە(یەکێتیی بوون) دێتە دێ:

ز دل نەقشی جەمالت دەرنەشی یار
خەیاڵی خەتت و خاڵت دەرنەشی یار
موژە سازوم بە گەردی دیدە پرچین
کە خوون ڕێژە خەیاڵت دەرنەشی یار

واتاکەی:

(نەقشی جوانیت لە دڵم دەرناچێ ئەی یار
وێنەی خەت و خاڵت لە خەیاڵم دەرناچێ ئەی یار
برژانگم دەکەمە پەرژین لە دەوری چاوم
بۆ ئەوەی وێنەت دەرنەچی کە فرمێسکی خوێنین دەرێژم ئەی یار)

لەبەر ئەوەی شاعیر خۆی بە بێتوانا و بە گوناهبار دادەنێ، لەوە دەترسێ لە پڕێکدا مەعشوق لە دڵی بچێتە دەرەوە یا لە خەیاڵی بسڕێتەوە، بۆیە برژانگی دەکا بە پەرژین بۆ ئەوەی وێنەی مەعشوق لەگەڵ فرمێسکی خوێنین کە ئەویش لە ناخی دڵەوە هەڵدەقوڵێ نەچێتە دەرەوە.

دیارە شاعیر تەنیا بە عەشقی خۆی دەزانێ، ئەوەی لەلا ئاشکرایە کە ئەو مەعشوقەی ڕاکێشاوە بۆ خۆی، یا مەعشوقەش گوێی نەداتێ، بەڵام هەر مەعشوقەیە کە شاعیر خاوەنی بێ:

نیگارینا! دل و جانم تە دێری
هەمە پەیدا وو پەنهانم تە دێری
نەزوونم موو کە ئین دەرد ئەزکی دێروم
هەمێ زوو نوم کە دەرمانم تە دێری
واتاکەی:
(ئەی جوان تۆ خاوەنی دڵ و گیانی منی
تۆ خاوەنی بون و نەبونی منی
من نازانم ئەم دەردەم لە کوێوە هاتووە
بەڵام ئەوە دەزانم کە دەرمانم لای تۆیە)

ئەوەی نهێنییە و لای شاعیر ئاشکرا نییە ئەوەیە کە نازانێ لەبەرچی مەیلی بۆ مەعشوقە هەیە، واتە بە دەردی دڵدارییەکە ناکا. بەڵام لەوە دڵنیایە کە ئەم ڕەوشتەی ڕاستە، واتە توانەوە لە ناو مەعشوقە نامانجی دواییە و ئەگەر عەشق دەرد بێ، ئەوا دەرمان لای مەعشوقەیە.

بابا تاهیر زیاتر (یەکێتی)یەکە ڕووندەکاتەوە کە دەڵێ:
بورە بورە کە جانانوم تو وێ تو
بورە بورە کە سولتانوم تو وێ تو
تو خود زوونی کە غەیرەز تو نەزوونوم
بورە بورە کە نیمانوم تو وێ تو
واتاکەی:
(وەرە وەرە جانی جانم هەر تۆی
وەرە وەرە سوڵتانی من تەنیا هەر تۆی
تۆ خۆت دەزانی کە لە تۆ زیاتر کەس ناناسم
وەرە وەرە بیر و باوەڕم هەر تۆی)

لێرەدا کە دووشت(من) و (تۆ) بەرامبەر بە یەکتری دادەنێ، مەبەستی ئەوەیە هەر دووکیان بکا بەیەك، یاخود هەر دووکیان هەر یەکێکن، (من) بەلایەوە ناتەواوییە، ئەوەی تەواوی دەکا(تۆ)یە، ئەم(تۆ)یە خۆی یەکێکەو تەواوە، بێ(من)یش هەر تەواوە، لەبەرئەوەیە، (من) کە(نەبووە) بە(تۆ) دەبێ بە تەواو.

٣ـ نزیکی دوور- دووری نزیك

گەیشتن بە دڵبەر ئەو پەڕی ئاواتی بابا تاهیرە، ئەگەر بە یەکتری گەیشتن(ویساڵ= وصال) ڕاستەوخۆش نەبێ، با ناڕاستەوخۆبێ:
خوورەم ئانان کە هەر شامان تە وینون
سوخون واتە کروون واتە نشینون
ئەگەر دەستوم نەوی کایوم تە وینون
بشوم ئانوون بوینم کە تە وینون
واتاکەی:
(بەختیاری بۆ ئەوانەیە کەشەوان تۆ دەبینن
لەگەڵتدا قسە دەکەن و لەتەکتدا دادەنیشن
ئەگەر بۆم نەگونجێ تۆ ببینم
دەچم ئەو کەسانە دەبینم کە تۆیان دیوە)

لێرەدا ئەو یارە یاری هەموو کەسێکە، مەعشوقەی هەموو عاشقانە، لەبەر ئەوەیە بابا تاهیر ئەو کەسانە بە بەختیار دەزانێ کە گەیشتوونەتە ویساڵی مەعشوقە، دیارە خۆی جارێ هەر لە ڕێیە و هێشتا نەگەیشتۆتە نازەنین، ئەگەر تووشی ئەو کەسانە ببێ کە بە مەعشوقە شادبوون ئەوا ئەویش بەختیار دەبێ چونکە ئەو عاشقانە بۆنی مەعشوقەیان پێوەیە.

لە غەزەلی ڕۆژهەڵات شەڕ و شۆڕ و مەیدانێکی زۆرانبازی دروست دەکرێ بۆ ئەو جوانەی هەموو کەسێك خۆشیدەوێ، ئایا لە دواجاردا دەبێ بە هی کێ؟! بەڵام بابا تاهیر ئەو جوانە لە گێتیی لەش دێنێتە دەرەوە و دەبێ بەبت، کەبوو بە بت دەبێ بە ئایین، ئیتر ئەو کەسانەی بە پەرستن(عیبادەت) دەتوانن بگەنە(بینین) دەبن بە ڕێبەری ئەوانەی لە ڕێگەن. بەم جۆرە بابا تاهیر دیمەنێکی ڕۆمانتیکی دروستدەکا، دڵدارییێکی وا دەخاتە ڕوو بە کەڵکی ئەرزیش و ئاسمانیش بێ.

بیرکردنەوە لە مەعشوقە زیکری شەو و ڕۆژی شاعیرە، بووە بە هۆی هەوێنی خەیاڵبازی و داهێنانێکی وێنەی جوانی کە هەرگیز پێش ئەو نەوتراوە. خۆشەویست دوورە و نزیکیشە، ئەگەرچی ویساڵ بە وێنە مادییە بەڵام لە ڕاستیدا ئیدیالییە(خەیاڵی)، شانۆی ویساڵ لەسەر بارەگای خەیاڵی گیانە، بۆیە شاعیر دەڵێ:
نەسیمی کەزبونی ئان کاکول ئایوو
مەرا خۆشتر ز بۆیی سونبول ئایوو
بەشەو گیرەم خەیالەشرا دەر ئاغووش
سەحەر ئەز بەستەرەم بۆیی گوڵ ئایوو
واتاکەی:
(ئەو شنە بایەی لە نێوان کاکۆڵت دێ
بۆ من لە بۆنی سونبول خۆشترە
بە شەو دەست لەملی سێبەرت(تارماییت)دەکەم
بەیانی بۆنی گوڵ لە نوێنم هەڵدەستێ)

دڵداریی شاعیر وەکو دڵداریی خەڵکی تر نییە، مەعشوقەی ئەو وەکو مەعشوقەی عاشقەکانی تر نییە، عاشقان بەلای ئەوەوە دوو جۆرن: عاشقی موتلەق و عاشقی زەمینی، ڕێگەی گەیشتن بە عەشقی موتلەقی ڕاست چەتوونە، ئەوەی تر ئاسانە. چەتوونەکەیان عاشقی وا هەیە بڕیویەتی، هیواش هەیە نەیبڕیوە، هی وەکو بابا تاهیر، بۆیە دەڵێ:
دلم ز دەردی تە دایم غەمینە
بە بالین خشتم و بستر زەمینە
هەمین جورموم کە موتە دۆست دێروم
نە هەر کەس دۆست دارە حالەش ئینە
واتاکەی:
(دڵم لە دەردی تۆ دایم غەمگینە
خشت سەرینمەو زەوی نوێنمە
گوناهم ئەوەیە چونکە دۆستم هەیە
بەڵام هەموو کەسێکی دۆستی هەیە حاڵی وانییە)

دووریی مەعشوقە گەلێ درێژە لای بابا تاهیر، ئەو دوورییە بێ کۆتاییە، بە بەلگەی ئەوەی تا تەمەنیشی بەسەر دەچێ هەر ناگاتە دلبەر کە دەڵێ:

بێ تە ئەشکم ز موژگان تەر ئایوو
بێ تە نەخلی ئومێدم بی بەر ئایوو
بێ تە دەرکونجی تەنهایی شەو ورۆج
نەشینم تاکە عومرم بەر سەر ئایوو

واتاکەی:

(بێ تۆ فرمێسك لە چاوم دێتە خوارێ
بێ تۆ داری ئومێدم بێ بەرە
بێ تۆ لە کونجی تەنیاییم شەو و ڕۆژ
هەروا دەمێنمەوە تا عومرم بەسەر دەچێ).

دەبێ بابا تاهیر نەگاتە ئەو(شت)ەی عەودالیەتی، چونکە ئەگەر بیگاتێ جادووەکەی بەتاڵ و ئەفسانە و نهێنییەکانی ئاشکرادەبن.

٤. یەکێتیی بوون و پاڕانەوە

ڕەنگە ئەو بەلگە هەڵبژێراوانەی کە بۆ مەبەستی(یەکێتیی بوون) لە شیعری بابا تاهیردا دەخرێنە ڕوو لە سەردەمی ئێستامانا وەکو وێنەیەکی دووبارەکراو بێتە پێش چاو، چونکە لە پاش بابا تاهیر گەلێ لە شاعیرەکانی تری سۆفیزمی موسوڵمانیی عەرەب و فارس و تورك و کورد و هی تریش داهێنانی یەکجار بەرزیان هەیە لەم مەیدانەدا هی وەکو فەریدەدینی عەتتاری نیشابوری(لە١٢٣٠م مردووە)، ئیبنولفاریز(١٢٣٥م مردووە)، محیەدینی ئیبنی عەرەبی(لە ١٢٤٠م مردووە)، جەلالەدینی ڕۆمی(١٢٧٣م مردووە)، فەزلوڵلای حورووفی(لە١٤٠٢م مردووە)، نورەدینی جامی(لە١٤٩٢م مردووە) و هی تریش. بەلام ئەگەر ڕەچاوی سەردەمەکە بکەین دەبینین بابا تاهیر دەبێتە سەرپشك و لە یەکەمین ئەو کەسانە دەژمێرێ کە ئەم وێنانەیان هێناوەتە ناو ئەدەبەوە وەکو داهێنانێك لە قالبی سۆفیزمدا، بابا تاهیر دەڵێ:

بە دەریا بنگرم دەریا توووینوم
بە سەحرا بنگرم سەحرا تو وینوم
بەهەرجا بنگرم کۆه و دەر و دەشت
مەگەرنان دەم کە زیبایی تو وینوم

واتاکەی:

(کە ڕوو لە زەریا دەکەم، لە زەریا تۆ دەبینم
کە ڕوو لە سارادەکەم، لە سارا تۆ دەبینم
ڕوو لە هەر جێیێ بکەم، کێو و دەر و دەشت
تەنیا جووانیی تۆ دەبینم).

دلبەر هەموو شتێکەو لە هەموو جێییکە، واتە(بوون) لەوە، یا لەوەوەیە، ئیتر(بوونی من) واتە بابا تاهیر، بەشێکە لە (بوونی تۆ) واتە(دلبەر)، ئەمانە لە یەکتری جیا نابنەوە، ئەگەرچی وەکو دوو جەوهەر خۆیان دەنوێنن، بەلام لە ڕاستیدا یەك جەوهەرن، بابا تاهیر ئەمە بەم جۆرە دەر دەبڕێ:

ئەگەر دل دلبەرە دلبەر چ نوومە
وەگەر دلبەر دلە ئەز چ نوومە
دل و دلبەر بە هەم ئامێتە دێروم
نەزوونوم دل کەهە دلبەر کو دوومە

واتاکەی:

(ئەگەر دڵ دڵبەرە دڵبەر ناوی چییە
ئەگەر دڵبەر دڵە دڵ ناوی چییە
دڵ و دڵبەرم تێکەڵ بە یەکتری بوون
نازانم دڵ کێهەیە و دڵبەر کامەیانە)

ئەم یەکێتییە هەموو شتێك کۆدەکاتەوە، هیچ(بوون)ێك نییە لە جەوهەری هەرە گەورە بچێتە دەرەوە، واتە هەموو شتێك وێنەی ئەو جەوهەرەی تێدایە، جەوهەری هەرە گەورە، هی هەموو شتێکە، هی هەموو کەسێکە، بۆیە لێکبوونەوەو جیابوونەوە لە ئارادا نییە:

ئەگەر مەستانی مەستیم ئەز تە ئەیموون
وەگەر بێ پاو و دەستیم ئەز تە ئەیموون
ئەگەر گەوریم و تەرساو و موسولموون
بە هەرمیللەت کە هەستیم ئەز تە ئەیموون

واتاکەی:

(ئەگەر مەستی مەستانیش بین لە تۆ ئیمان داوا دەکەین
ئەگەر بێ پێ و دەستیش بین لە تۆ ئیمان داوا دەکەین
ئەگەر زەردەشتی و دیان و موسوڵمانیش بین
لەسەر هەر مەزهەبێکبین لە تۆ ئیمان داوادەکەین)

هەموو شتێك لە دەست کردگارە، ئەوەی خۆی دروستی کردووە وێنەی خۆی دەنوێنێ و بەشێکە لە خۆی، واتە نابێ جیاببێتەوە لێی، لەبەرئەوە بە دڵنیاییەوە شاعیر دەڵێ:

ئەز ئان ڕۆچی کە مارا ئافەریدی
بە غەیرەز مەعسیەت ئەر ماچ دیدی
خودا وەند! بە حەققی هەشت و چاورت
زموو بگوزەر شتر دیدی نە دیدی

واتاکەی:

(لەو ڕۆژەوە کە ئێمەت دروست کردووە
لە عاسیبوون بەدەر چیترت لە ئێمە نەدیوە
خودایە! بە هەقی هەشت و چوارت(دوازدە ئیمام)
لێمان خۆشبەو وابزانە گوناهمان نەکردووە).

شاعیر پڕ باوەڕە کە خوداوەند لێی خۆشدەبێ و لە(دوور)ی ئەم نامێنێتەوە بەڵکو لێی(نزیك) دەبێتەوە.

٥. ڕێکخراوی دڵداران(عاشقان)

گوڵ وبلبل، یەکەمیان دروشمی جەوهەری هەرە گەورەیە(کردگار)، دوومیان ڕەنگدانەوەی کردگارە هەمیشە عەودالی ئەوەیە بچێتەوە ناو

گەوهەرە هەرە گەورەکەوە، بەڵام بابا تاهیر و عاشقانی تر لە ئادەمیزاد لە عەشقیاندا بە گەرمتر دەزانێ لە عەشقی بلبل بەرامبەر بە گوڵ، ئەوەی بووە بە نیشانە و بەڵگەی خۆشەویستی لە ئەدەبی هەموو نەتەوەکانی گێتیا، بابا تاهیر دەڵێ:

بوورە سووتە دلوون هوون تا بنالیم

ز هیجری ئان گولی رەعنا بنالیم

بشیم با بلبلی شەیدا بە گولشەن

ئەگەر بلبل نەنالە ما بنالیم

واتاکەی:

(وەرن ئەی دڵسوتاوان تا هەموومان بناڵین

لە دووریی ئەو گوڵی رەعنایە بناڵین

لەگەڵ بلبلی شەیدا دابنیشین لە گوڵشەندا

ئەگەر بلبل نەناڵێ با ئێمە بناڵین)

بابا تاهیر خۆی لە دڵداران جیاناکاتەوە، هەموو کۆمەڵێك ئامانج و رەوشتی خۆی هەیە، تاکەکانی ئەو کۆمەڵە هەست بە ئازاری یەکتری دەکەن، چونکە بۆ یەك ئامانج هەوڵدەدەن، ئەویش گەڕانەوەیە بۆ جەوهەری هەرە گەورە، شاعیر لەم لایەنەوە دەڵێ:

نەوایی نالە غەم ئەندووتە زونوو

عەیاری زەڕی خالیس پۆتە زونوو

بوورە سووتە دلوون دل هەم بنالیم

کە حالی سووتە دل دلسووتە زونوو

واتاکەی:

(ئاوازی نالە غەمخۆر دەیزانێ

عەیاری زێڕی خالیس بۆتە دەیزانێ

وەرن ئەی دڵسووتاوان با پێکەوە بناڵین

دڵسووتاو حاڵی دڵسووتاو دەزانێ)

ناوەرۆکی ئەم دوو بەیتە بە شێوەیەکی فراوان لە ئەدەبی نەتەوەکانی گێتیدا بڵاوبۆتەوە، ڕەنگە هەر کەسە بە داهێنانی خۆی بزانێ، کەچی ڕاستییەکەی ئەوەتا بابا تاهیر ئەم وێنە بەرزە تازەیەمان بۆ یەکەم جار دەخاتە بەر دەست. جا ئەوەی پێی زانیوە، یا پێی نەزانیوە، گرنگ نییە، چونکە لە دووای ئەو ووتوویەتی، هونەر دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی یەکەمجار ووتویەتی.

٢ـ دڵداریی سۆفیزم لە جوانی مەتریالیدا

با ئەندامانی ڕێکخراوی سۆفیزمی سەر ڕوی زەوی و ئیماندارانی ئایینی یارسان و هەموو خاوەن دڵێك لەسەر ئەو باوەڕە بن کە دوو بەیتەکانی بابا تاهیر هەمووی ڕەمز و نهێنییە و کەس تێیان ناگا، خۆیان نەبن، بەڵام هەر ئەو ڕەمزانەشبوون بە نمونەی قوڵترین دڵداری و خۆشەویستی لە نێوان ئادەمیزادا. لەو کاتەی کە مانای نهێنی لە ناو دوو بەیتەکانی بابا تاهیرا هەیە وەکو ئەوان دەڵێن، بەڵام ئێمەش دەڵێین مانای جوانی دڵداریی ڕۆمانتیکیشی هەیە، ئەمەی بە شێوەییکی ئەدەبیی پڕ لە داهێنان دەربڕیوە.

١ـ دڵبەر کچێکی جوانە

لێرەدا خۆشەویست پەیکەرێکە، نیگارێکی خانومان و باڵا بەرز و نازدارە، زلفی گوڵاوییە، چاوی بەکل ڕێژراوە، ئەوەی ئەم هەموو جوانییەی هەبێ چۆن دەبێ سەرسام بێ، یا چۆن دەبێ پەیکەری وا هەردەم لە پێش چاوی پیاو نەبێ، شاعیر دەڵێ:

تەکەت نازندە چەشموون سورمە سایە

تەکەت بالندە بالا دل روبایە

تەکەت موشکینە گێسوو دەر قەفایە

ئەبی واجی کە سەر گەردوون چرایە

واتاکەی:

(تۆ کە خاوەن چاوی بەکل ڕێژراو وپڕ نازی

تۆ کە خاوەن باڵای بەرز و دڵگیری

تۆ کە خاوەن زلفی موشکینی

بۆ سەرسام و سەر گەردانی لەسەر ڕوی زەوی)

لە دووبەیتێکی تردا دەڵێ:

نیگاری تازە خیزی موو کوجایی

بە چەشموون سورمە ریزی موو کوجایی

نەفەس بەر سینەیی تاهیر رەسیدە

دەمی رەفتەن عەزیزی موو کوجایی

واتاکەی:

(ئەی تازە جوانی ئێمە لە کوێی

ئەی خاوەن چاوی بەکل ڕێژراوی ئێمە لە کوێی

هەناسە لە سنگی تاهیر دەرچوو(گەیشتە گەروو)

ئەو دەمەی ڕۆیشتی، ئەی خۆشەویستی ئێمە لە کوێی)

ئینجا دێتە سەر(لە خۆبایی بونی نەمر)ی دڵبەر بە جوانی خۆی، دەزانێ هەموو کەس گرفتاریەتی، بۆیە بێباکە، هەروەها بێوەفاشە، وەفای ئەو هەمیشەیی نییە، کورتە لە تەمەنی گوڵدایە:

ئالاڵەی کۆهساروون هەفتەیی بێ

بنەوشەی جۆ کناروون هەفتەیی بێ

مونادی مێکرم شەهروو وەشەهروو

وەفایی گولعوزاروون هەفتەیی بێ

واتاکەی:

(هەڵاڵەی باغی ناو شاخان هەفتەییە

بنەوشەی گوێی ئاوان هەفتەییە

بانگدەر با شار بە شار بانگبدا کە

وەفای گوڵڕووان هەفتەییە)

٢ـ دڵ مەڵبەندی خراپەیە

دڵ لای شاعیر مەڵبەندی دڵدارییە، بارەگای یار و خۆشەویستە، ئەمە(جەوهەرێکی ئاسمانی) یا(پەیکەرێکی زەمینی) بێ گرنگ نیە. دڵ شتێکی پیرۆزە، جێی هەست و نەستە، نزیکترین شتە لە ئادەمیزاد، بەڵکو گیان و بوونی ئەو ئادەمیزادەیە، بەڵام کە دەبێتە مەڵبەندی

دڵبەر لە خاوەنی ڕاستەقینەی خۆی دووردەکەوێتەوە و دەبێتەماڵی دڵبەر، ئیتر شاعیر ناچار دەبێ خۆی لێ بێ بەری بکا، بەم جۆرە دەبێتە مەڵبەندی خراپە، شاعیر دەڵێ:

مەگەر شێر و پەلەنگی ئەی دل ئەی دل

بە موو دایم بە جەنگی ئەی دل ئەی دل

ئەگەر دەستوم فەتی خوونت وەرێژوم

وە وینم تا چ ڕەنگی ئەی دڵ ئەی دل

واتاکەی:

(دیارە ئەی دڵ تۆ شێر و پڵنگی

لەبەر ئەوەیە هەمیشە لەگەڵ ئێمە لە جەنگدای

ئەگەر بکەویە بەر دەستم خوێنت دەڕێژم

بۆ ئەوەی ببینم تۆ ڕەنگت چۆنە ئەی دڵ)

کە دڵ وەکو شێرو پڵنگ وابێ دیارە ڕەقو ووشك و بێ بەزەیی دەبێ، لەبەر ئەوە هیوا و ئامانجی شاعیر لەوەدایە کە لێی دووربکەوێتەوە، زۆر دووربکەوێتەوە بگاتە کاکێشانی فەلەك.

لە پاشانا زۆر هونەروەرانە بە دڵی دەڵێ کە گوناهی زۆرە، ئەم گوناهە بێگومان لە لەشدا خۆی دەنوێنێ، بۆیە دەڵێ لەشی قورسی پڕگوناهت بەجێبهێڵە تا بەسووکی بگەیە جێو بارت قورس نەبێ.

دلا! راهی تەپڕ خار و خەسەك بێ

گوزەرگاهی تەبەر ئەوجی فەلەك بێ

گەر ئەز دەستت بەر ئایوو پۆست ئەز تەن

بە رەفکەن تاکە بارت کەمتەرەك بێ

واتاکەی:

(ئەی دڵ ڕێگەت با پڕ لە دڕك و داڵ بێ

ڕووت بەرەو کاکێشانی فەلەك بێ

ئەگەر بۆتکرا پێستت ڕزگار بکەی(لە دەست لەش)

لەشت بەجێ بهێڵە تا بە کۆڵێکی سووك دەربچێ)

ئینجا بەلای شاعیرەوە کە دڵڕەق بێ، بەزەیی تێدانابێ، کە دەڵێین(دل دەسووتێ) واتە پڕ لە هەست و نەستە، کە(دڵ نەسووتێ) واتە بێ هەست و نەستە. یاری خۆشەویست دڵی وەك بەردەو بە دڵدار ناسووتێ. بەڵام شاعیر دەڵێ من خۆم دەسووتێنم تا دڵی دڵبەر بسووتێ، چونکە هەر دووکیان هەر یەکێکن هەر یەکێکن و دڵی دڵبەروا لە ناودڵی شاعیردایە. بەم جۆرە دڵەکە لە ناو دەبا چونکە تەڕایی تێدا نییە، بۆیە دەسووتێ، نابینی هەموو شتێك بە ئاگر دەسووتێ تەنیا داری تەڕ نەبێ:

دڵت ئەی سەنگدل بەر ما نەسووجە

عەجەب نەبوە ئەگەر خارا نەسووجە

بسووجم تا بسووجوونم دلترا

دەر ئاتەش چووپی تەر تەنها نەسووجە

واتاکەی:

(ئەی خاوەن دڵی وەك بەرد دڵت بە ئێمە ناسووتێ

سەیریش نییە ئەگەر بەرد نەسووتێ

من دەسووتێم تا دڵی تۆ بسووتێنم

لە ناو ئاگر تەنیا داری تەڕ ناسووتێ)

بابا تاهیر سەرسام ماوە لە دەست ئەم(دڵ)ە، تێی ناگا، نازانێ چییە، هێشتا هەر لە ڕێگایە و نەگەیشتۆتە(ڕاستی)ی دڵەکە، ژیانی ئەمریش بەلای ئەوەوە ئەوەیە کە تێی نەگا و هەر خەریکبێ بۆ ئەوەی تێی بگا، بەڵام هێشتا تێشی نەگەیشتووە:

دڵ دێروم کە بەهبوودەش نەمی بوو

نەسیحەت میکەروم سوودەش نەمی بوو

بە بادەش میدەهەم نەش میبەرەد باد

بە ئاتەش می نەهەم دوودەش نەمی بوو

واتاکەی:

(دڵێکم هەیە قەت حاڵی چاك نابێ

ئامۆژگاری دەکەم بەڵام سوودی نییە

دەیدەمە بەر با بەڵام با نایبا

دەیهاوێمە ناو ئاگر بەڵام دووکەڵی نییە- ناسووتێ).

بەلای بابا تاهیرەوە نابێ لە هیچ کارێکدا ئەنجام هەبێ، چونکە کە ئەنجام ببێ کارەکە کۆتایی دێ، کە کاریش کۆتایی بێ داهێنان نامێنێ، لەبەرئەوەیە زۆربەی داهێنانی شیعری لە ئەدەبی نەتەوەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا لە ئەدەبی سۆفیزمی کۆزمۆسیدا دەبینرێ.

٣- وێنەی داهێنراوی ئەمر

لەگەڵ ئەوەی دوو بەیتەکانی بابا تاهیر هەریەکەی بۆن و بەرامەیێکی تایبەتیی هەیە و وێنەی داهێنراوی ئەوتۆی هێناوەتە ناوەوە بووە بە نمونەی ئەمری ئەدەبی کلاسیکیی گێتی. بەڵام دیسانەوە بەرامبەر هەندێ نمونەی یەکجار بەرز دەوەستین، ڕەنگە هۆی بەرزی ئەم بەرهەمانە ئەوەبێ کە لە ئەدگاری ناوچەیی وەرگیراون وبەزمانێکی ساکار و ئاسان خراونەتە ڕوو، بەڵام وەستایەتی و شاعیریەتی بابا تاهیر ئەو نمونانەی گەیاندۆتە پۆپە و لووتکە و بوون بە ماڵی هەموو مرۆڤایەتی.

١- دڵداری بە هێزترە

دڵداری لە هەموو شتێك و توانایێك بەهێزترە. هەڵۆ ڕاوکەری باشە، بەڵام نێچیری دڵبەرە(ڕەمزی عەشق و دڵداری)، هەڵۆ و شێر و پڵنگ و قارەمانان و شاهنشاهان و بە تواناو زەبر بەدەستان بێدەسەڵات دەبن بەرامبەر بە عەشق، لەبەرئەوەیە شاعیر با هەڵۆ بێ، نێچیری هەموو باڵندە و فرندەی سەر زەوی بێ، ئەو ڕاوکەرە بە توانایە دەبێتە نێچیری چاو رەشێکی جوان کە بەبرژانگی دەیپێکی:

جورە بازی بدوم رەفتوم بە نەخچیر

سیەه چەشمێ بزەد بە بالی موو تیر

برەو غافیل مەچەر دەرکۆهساروون

هەر ئون غافیل چەرە غافیل خورە تیر

واتاکەی:

(هەڵۆیێکی بەهێزبووم و چوومە ڕاووشکار
چاو ڕەشێك تیرێکی لە باڵمدا
برۆ ئەی گێل لە ناو شاخان مەگەڕێ
هەر ئەو گێلەیە کە تیری غافیل"بێ نیشان" دەخوا)

٢- فرمێسکی خوێناوی

شاعیران دڵ بە سەرچاوەی فرمێسك دەزانن، لەوێوە هەڵدەقوڵێ، هەر لەبەر ئەوەشە فرمێسك خوێناوە و ڕەنگی سوورە، بەڵام بابا تاهیر دەڵێ فرمێسکی لەبەر ئەوە خوێنی سوورە، چونکە شتێکە ڕەگ و دەماری لە ناو خوێناو دایە:

دلی نازك بەسانی شیشەئەم بێ
ئەگە ئاهی کەشەم ئەندیشەئەم بێ
سریشکم گەربووە خوونین عەجەب نیست
مووئان دێرەم کە دەرخوون دیشەئەم بێ

واتاکەی:

(دڵی ناسکم وەك شووشە وایە
ئەگەر ئاه بکێشم گێتی دەسووتێ
سەیر نییە فرمێسکم ببێتە خوێناو
من ئەو شتەم دەمارم لە ناو خوێن دایە)

٣- دووری

دووری لەلای بابا تاهیر پڕ لە تەنگوچەڵەمەیە، سووچ و کون و کەلەبەری زۆرە. دووری(موتڵەق) لای ئەو نەك تەنیا نزیکییە بەڵکو توانەوەیە، ئەو توانەوەیە(هەیە)، یا دەبێ ببێ، بەڵام جارێ وای پیشاندەدا کە ڕووینەداوە، ئەمە دەخاتە وێنەی مەتریالی هەست پێکراو. دڵبەر لێی دوورە، بەڵام فەرامۆشی ناکا، وەکو دامەنی کراسی وایە، هەمیشە لەگەڵیەتی تا ڕۆژی مەحشەر:

دلا! پۆشم ز هیجرت جامەیی نیل
کەشم باری غەمت چون جامە بەر زیل
دەم ئەز میهرت زەنەم هەم چون دەمی سوبح
ئەزین دەم تا دەمی سووڕی سرافیل

واتاکەی:

(ئەی دڵ لە دووریت بەرگی نیلی دەپۆشم
باری غەمت وەکو دامەنی کراسم بە دوواما دەکێشم
هەناسە بە دڵداریی تۆوە دەکێشم وەکو چۆن بەیان هەناسە دەکێشێ
لە ئێستاوە تا سەردەمی سووڕی ئیسرافیل)

بەبێ قیامەت بابا تاهیر دەیەوێ لەم گێتییە بچێتە دەرەوە، بۆکوێ بچێ؟ دەیەوێ دووربڕوا، لە چین و ماچینیش دوورتر، وەزعی لێ تێکدەچێ، لە پیاوچاکان دەپرسێ کە حاجییانن، دوورتر بڕوا یا نا؟ بەڵام ئەوی ڕاستی بێ شاعیر لەسەر ئەو باوەڕەیە کە ئەم دوورییە بێکۆتاییە، ئەودیو چین و ماچینیش هەر نزیکە:

بشوم واشوم ئەزین عالەم بەدەرشوم
بشوم ئەز چین و ماچین دیر تەرشوم
بشوم ئەز حاجیان حەج بپرسوم
کەئین دیری بەسە یادیر تەرشوم

واتاکەی:

(هەوڵ دەدەم کە لەم گێتی‌یە بچمە دەرەوە
لە چین و ماچینیش دوورتر بڕۆم
لە ڕێی سەفەردا لە حاجییان دەپرسم
ئەمەندە دووری بەسە یا دوورتر بڕۆم)

دەردو ناسۆریش لای شاعیر بێ پایانە وەکو دووری، دەردی دڵی لەبەر دووریی یار ئەوندە زۆرە ئەگەر دابەشی بکا بەسەر خەڵکیدا هەموو دڵێك دەردەدار دەبێ و دڵی بێ دەرد نامێنێ:

بێ تەیەك دەم دلم خوورەم نەموونە
وەگەر روویی تە وینەم غەم نەموونە
ئەگەر دەردی دڵم قیسمەت نەموویەن
دلی بێ دەرد دەر عالەم نەموونە

واتاکەی:

(بەبێ تۆ هیچ کاتێك دڵم گوشاد نییە
ئەگەر ڕووی تۆ ببینم غەمم نامێنێ
ئەگەر دەردی دڵم دابەش بکەم
دڵی بێ دەرد لە گێتیدا نامێنێ)

٤- دڵدار و دڵبەر یەکێکە

بەلای شاعیرەوە لەگەڵ دڵبەر بووە بە یەکێك، ئەگەر لە ڕووی پراکتیکییەوە دوو لەشبن، لە ڕووی تێورییەوە لە یەکتری جیا نابنەوە، ئەم دوو لەشییە گومانی لاپەیدا کردووە، لەخودا دەپاڕێتەوە چونکە نازانێ خۆی کێیە ئەگەر لە یاری جیابێ. ئیتر یەکێتی لەلای شتێکە نابێ نەبێ، چونکە ئەگەر کەس وەرینەگرێ و نەیگرێتە خۆی، ئەی لە کێیە؟ بێگومان لە یارەکەیەتی:

خوداوەندا کە بووشم باکە بووشم
موژە بەر ئەشکی خوونین تاکە بووشم
هە مە کەزدەر برانون سووتە ئایوم
توکەم ئەز دەر بەرانی واکە بووشم

واتاکەی:

(ئەی خودا من کێم؟ لەگەڵ کێم؟
تاکەی موژەم پڕ ئەشکی خوێنین بێ
کە من دەردەکەن، ڕوو لە تۆدەکەم
ئەگەر تۆ دەرم بکەی ڕوولەکێ دەکەم؟)

هەر لەبەر ئەوەشە لەشیان(مەعشووق و مەعشووقە) لە یەکترییەوە دووربێ یا نزیکبێ، جەوهەریان یەکێکە، بۆیە شاعیری عاشق بەرگەی هەموو ئێش و ئازارێکی دڵبەر دەگرێ:

ئەگر ئایی بە جانت وا نواژوم
وەگەر نایی ز هیجرانت گوداژوم
هەر ئون دەردی کە داری بەر دڵم نە
بمیرم یا بسووجم یا بساژوم

واتاکەی:

(ئەگەر بێیە لام بە گیان و دڵ پێشوازیت دەکەم
ئەگەر نەیێیە لام لە دووریت دەتوێمەوە

هەموو دەرد و ئازاری کە هەتە بخەرە ناو دڵم
بمرم بسووتێم بەرگەی دەگرم)

٥- وێنەی هەمیشەیی

بابا تاهیر بۆ دەربڕینی هەستی بەرامبەر بەوەی لە دڵی دایە کە هەر(یار)ە و عەوداڵی ئەوە، وێنەی ڕەسەنی ئەوتۆ دروستدەکا کە دەبێتە نموونە و هەرگیز فەوتانی بۆ نییە، خراپەی ڕۆژگار ئەوەندە زۆرە برینی پڕخوێ دەکا، برین خوێی تێبکرێ ئێش و ژان و ئازار چۆن دەبێ! دووکەڵی ئاهی ئەوەندە دوور دەڕوا تا ئاسمان، لە ئاسمان دوورتر نییە، فرمێسکیش دێتە خوارەوە ئەوەندە دوور دەڕوا دەگاتە ماسی، دیارە لە ماسیش دوورتر نییە بۆ خوارەوە کە زەوی لەسەر پشتیەتی:

ز شۆر ئەنگێزی بی چەرخ و فەلەك بێ
کە دایم چەشمی زەخمم پڕ نمەك بێ
دەما دەم دوودی ئاهم تا سەماوات
تەنم نالان و ئەشکم تا سەمەك بێ

واتاکەی:

(بەهۆی ئەو خراپییەی لە چەرخ و فەلەکەوە بۆم دێ
هەمیشە چاوی برینم پڕ خوێ دەبێ
دەماودەم دووکەڵی ئاهم تا ئاسمان دەڕوا
لەشم دەناڵێ و فرمێسکم دەگاتە ماسی)

بابا تاهیر وێنەیێکی داهێنراوی تر دەخاتە ڕوو، عەشق دڵی گێژکردووە، ئەگەر برژانگەکانی وێك بنێتەوە فرمێسك وەك سولاوکە دێتە خوارێ، دڵی عاشق وەکو ئەو دارە تەڕە وایە سەرێکی دەسووتێ و سەرێکی خوێناو دەڕێژێ:

دڵێ دێروم ژ عیشقت گێج و یجە
موژە بەرهەم زەنوم خوونا بەریجە
دلی عاشق بسانی چووپی تەربێ
سەری سووژە سەری خوونا ریجە

واتاکەی:

(دڵێکم هەیە لە عیشقت گێژوێژە
برژانگەکانم وێك بێنمەوە سولاوکە دێتە خوارێ
دڵی عاشق وەکو داری تەڕ وایە
سەرێکی دەسوتێ و سەرێکی خوێناو دەڕێژێ)

بابا تاهیر لە وێنەیێکی تردا مەسەلەی جوانی دەکاتە شتێکی مەتریالی هەست پێکراو، چاو پێوەندیی بە گیرۆدەیی و گرفتاریی دڵەوە هەیە. هێلانە و مەڵبەندی دڵداری دڵە، دڵ لە ڕێگەی چاوەوە جوانی دەدۆزێتەوە:

بەلایە دل بەلایە دل بەلایە
کونەه چەشموون کرون دل موبتەلایە
ئەگەر چەشموون نەوینن ڕوویی زیبا
چ زونوو دل کە خوبوون دەر کوجایە

واتەکەی:

(بەڵا یە دڵ بەڵایە دڵ بەڵایە
گوناهی چاوە کە دڵی موبتەلا کردووە
ئەگەر چاو ڕوخساری جووان نەبینێ
دڵ چوزانێ جووانان لە کوێن)

مانای تازە یەکێکە لە خاسیەتە هەرە دیارەکانی شیعری بابا تاهیر، کابراییکی بێ توانا و هەژاری وەکو خۆی ئەگەر نەترسێ، یارێکی بەهێزی دەوڵەمەند کە بووە بە دروشمی جوانی و نەوەکو تەنیا گێتیی ئێمەی بە دەستەوەیە، بەڵکو گێتیەکەی تریش، جا ڕووتەڵەیێکی وەکو بابا تاهیر نەترسێ، ئەم نموونەی هێزو توانایە بۆ دەبێ بترسێ:

کوشیمون ئەر بە زاری ئەزکە تەرسی
بەرانی ئەر بە خواری ئەرکە تەرسی
مو وائین نیمە دل ئەز کەس نەترسەم
دوو عالەم دڵ تە داری ئەز کە تەرسی

واتاکەی

(ئەگەر بمکوژی بە دڵ شکاوی لەکێ دەترسی
ئەگەر دەرم بکەی بە کەساسی لەکێ دەترسی
منی لاواز بەنیو دڵ لەکەس ناترسم
تو دڵی دوو گێتیت هەیە لەکێ دەترسی!)

خۆشەویستی شاعیر دڵبەری هەموو کەسێکە، لە شوێن وێنە و مانا دەگەڕێ، دەیەوێ بڵێ زۆرکەس گرفتاری ئەو یارەیە، زۆر زۆری ژماردووە، ئیتر لە ژماردن کەوتووە لەبەر زۆری، بۆیە وەستاوە. بەڵام زوو پێمان دەڵێ ئەو نەژماردراوە زۆر زیاترە لەوەی ژماردراوە، وەکو ئەوەی شاعیر بڵێ نەوەکو تەنیا هەموو ئادەمیزاد گرفتاری ئەو یارەیە، بەڵکو لە(هەموو)ش زیاتر:

هەزارت دل بە غارەت بردەویشە
هەزارانت جیگەر خوون کردە ویشە
هەزاران داغ و ویش ئەرویشم ئەشمرت
هەنی نەشمرتە ئەز ئەشمرتە ویشە

واتاکەی:

(هەزار دڵت بە غارەت بردووە
هەزاران جگەرت پڕ خوێن کردووە
هەزاران برینم ژماردووە
ئەوەی نە ژماردراوە لەمە زۆر زیاترە)

سەر دەستەی شاعیرانی کورد بابا تاهیری هەمەدانی لەگەڵ نموونەی داهێنانی بەرز دوو بەیتەکانی لاپەڕەی زێڕینیان لە مێژووی ئەدەبی کوردی کلاسیکیدا بۆ خۆیان تەرخان کردووە. بابا تاهیر بە کوردی ژیاوە و بە کوردی بیری کردۆتەوە، باوەڕی بە ئاینێك(یارسان) بووە زمانی کوردی زمانی لاهووتی و پیرۆزی ئەو ئایینە بووە. سروودەکانی بابا تاهیر بەشێوە و ڕوخسار بە زمانی کوردین، بەڵام بە ناوەڕۆك ڕەنگدانەوەی هەست و نەستی هەموو مرۆڤایەتین و لە قاڵبی سۆفیزمی کۆزمۆسیدا خۆیان دەنوێنن.

مێژووی ئەدەبی کوردی، دکتۆر مارف خەزنەدار، بەشی یەکەم، دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ١٩٩٩، لاپەڕە ١٨٤-٢٢٣.

چوارینەکانی بابا تاهیری عوریان

ڕازی

لە لوڕییەوە کردویەتی بە سۆرانی

دڵی شاد ئاگای لە شێواو نییە
لەش ساغ خەبەری لە داماو نییە
سوچی کەس نییە هەروەها بووە
ئازاد کوا ئاگای لە گیراو نییە؟
* * *

بە نەشتەر بدەن لە دیدەکانم
بیخەنە ئاگر گۆشت و ئێسقانم
بەگاز دەربێنن نینۆکی پەنجەم
لە دڵ دەرناچێ دڵداری جوانم
* * *

تۆی دەردم، تۆی دەرمانم ئەی یار
بۆ دیدارت چەند پەرێشانم ئەی یار
ئەگەر پێستم لە بەدەن دابماڵن
جییا نابێت عێشقت لە گیانم ئەی یار
* * *

مەڵێ بم سەر چیاکانیش وەتەن بێ
بەباڵ بفڕم بۆ هەر لایەك چیمەن بێ
نە هێزێکم هەیە ئێستا نە سامان
مەگەر بمرم پەڕو باڵم کفن بێ
* * *

ئەمی دڵ ڕەق لەخوا بۆنییە سڵت
بە پەرێشانیم ناسوتێ دڵت
جۆرێ بسوتێم تینم بتگاتێ
زەردی کا ئاڵیی سەر گۆنەی گوڵت
* * *

باڵای نەمامم ڕاهاتوی خەم بو
وێنەی من کلۆڵ لەدنیا کەم بو
خەمی خەم خۆران بۆمن مایەوە
خەم خەرمانێك بوو میراتگر کەم بو
* * *

دڵسۆزێ نییە بێ دادم ببا
دادم بۆ سەروی ئازادم ببا
هەرچی جوان هەیە بێنە لامەوە
تیانییە یادت لەیادم ببا
* * *

غەریبی سەختە زویری هەیە
لەملما حەڵقەی زنجیری هەیە
حەلقە لەملما دەربێنە گەردون
خاکی خۆم جێگەی دڵگیری هەیە
* * *

جوتیارێکی پیر لەدەشت ئەی ناڵان
ئەیوت: ئاخ پیری جوانیت کرد تاڵان
تۆوی ئەوەشاند ئەیلاواندەوە
بۆ کاتی لاویو توانایی ساڵان
* * *

ئەی پەروەردگار وەرە فریای من
کەسی بێکەسان هەرتۆی پەنای من
ئەڵێن(تاهیر) تۆ کەست نەماوە
تۆی هەمو کەسم هەرتۆی هیوای من
* * *

جێگەت ناو دڵمە تۆی خۆشەویستم
تۆی ئاواتی من هەر تۆی مەبەستم
بەتاقی ئەبرۆت کە سوژدەی دڵمە
هەتا هەم ئەی جوان تۆ ئەپەرستم
* * *

بەبێ تۆ هەرگیز لە ژین نیمەکام
لێو نادەم لەمەی دەس نابەم بۆجام
شەو لەرزم لێدێ ڕۆژ ئەکەم ناڵە
دور لەتۆ نیمە هەناسەی ئارام
* * *

دنیای بێ بایەخ زیندانی منی
دڕکی خەم گیری دامانی منی
سەبری(یەعقوب) ومەینەتی(ئەیوب)
پێشکەش بەدڵو بەگیانی منی
* * *

کەشتیی ئاواتم سەرەوبن بوە
جەرگم بەتیری عەشق کون بوە
هەرکەس دڵداری جوان و نازداربێ
وێنەی من ڕێگەی ڕاستی ون بوە
* * *

شەماڵی خۆش بۆ ئەیدا لە کاکۆڵ
بۆم دێنێ بۆنی ڕێحان و سومبوڵ
هەر شەوێ یادت بگرم لەباوەش
تابەیان سەرین لێی دێ بۆنی گوڵ
* * *

لە عەشقی جوانیت هۆشم شێواوە
چاوم فرمێسکی خوێنی داداوە
دڵێ دڵداران وێنەی داری تەڕ
سەرێك ئەسوتێ سەرێك خوێناوە
* * *

لەبەر چاوی من گوڵزار زیندانە
گوڵستان بێ تۆ ئاگرستانە
ئەزانی چۆنم ئارامی گیانم..
شەو خەو ئاڵۆزە لەم دو چاوانە
* * *

نازانم بۆچی من سەر گەردانم
دادو ناڵەمە گەرمە گریانم

بۆ هەمو دەردێ دەرمان دروست بو
تەنیا من نەبێ نییە دەرمانم
* * *
بێ تۆ سەرینم وەك رەشمارە لام
بێ تۆ رۆژی رون شەوی تارە لام
بێ تۆ هەر كاتێ سەیری گوڵزارکەم
گوڵزار سەروخوار درکو دارە لام
* * *
(دڵدار)ی راستی لە گیان ناترسێ
هەرگیز لە ئێش و لێدان ناترسێ
دڵێ دڵداران گورگی برسی یە
گورگ لەهەی هەی شوان ناترسێ
* * *
هەمە دولبەرێ پڕسیحرە چاوی
چەندكەسی وەك من كەوتونە دوای
لە ناو هەموویان ئەو مانگ ڕوخسارە
كەس نییە وەك من شێت و سوتاوی
* * *
وەرە سەیركە حاڵێكی شێواو
بەچاو ببینە گیرۆدەی ناو داو
تۆ گوڵ لەسەرت ئەدەی گوڵی من
من چەپۆك ئەدەم لەسەرو لەچاو
* * *
بەرۆژ لەدەردو خەما گیرماوم
بەشەو بۆمانگی روتە شێواوم
هەمو كەس شوێنی سرەوتی هەیە
منی دەربەدەر بێبەش كراوم
* * *
سەرێكم هەیە سامانی نییە
خەمێكم هەیە ئامانی نییە
گەرباوەڕ ناكەی وەرە ئەی بینی
دەردێكی گران دەرمانی نییە
* * *
مەیلم لە جوانی گوڵزاری تۆیە
سینەم پڕئێشو ئازاری تۆیە
بە ئارەزووی دڵ چومە لالەزار
بینیم هەڵاڵەش داخداری تۆیە
* * *
جۆرە بازێك بوم فریم بۆنێچیر
دەستێكی رەشبو دای لەباڵم تیر
هۆش لەدەس دەی لەسەبزە زارا
گەر هۆش لەدەسدەی پێت ناوترێ ژێر

* * *
هەڵاڵەی كۆسار تەمەنی كورتە
وەنەوشەی روبار تەمەنی كورتە
جارچی جارئەدا ئەڵێ ئەی یاران
وەفای گوڵ عوزار تەمەنی كورتە
* * *
مەپرسە بۆچی وابێ قەرارم
بەدیدە وێنەی لێزمەی بەهارم
ئەزانی بۆچی لەكێوو هەردم
لەعەشقی تۆیە بێ ئیختیارم
* * *
ئاوی لێون بێ كەوسەرم ناوێ
جەوهەر پەرستم گەوهەرم ناوێ
گیانی من پوشە، جوانیی تۆ ئاگر
ئاگر بەبێپوش ناسوتێ تاوێ
* * *
دڵدار ناترسێ توشی بەلابێ
گەر وەكو(ئەییوب) كرم تێیدابێ
وەك(حەسەن) پیاڵەی زەهر ئەنۆشێ
یا(حسێن) ئاسا سەری برابێ
* * *
ئارامم نییە بۆ روخساری تۆ
بۆ زوڵفی رەشی عەتر باری تۆ
ئارامی نییە هیچ كاتێ دڵم
مەگەر ئەو ساتەی دێمە دیاری تۆ
* * *
دنیا سفرەیە مرۆڤ میوانە
ئەمرۆ گوڵزارە سبەی خەزانە
چاڵێكی تاریك كەناوی گۆڕە
ئەڵێن ئێرە جێی گشت خان و مانە
* * *
وەك من داماوم فەلەك داماو بێ
من نوقمی خەمم ئەوهی خوێناو بێ
وەك منی كردە هەدەفی مەینەت
واسەرگەردان و سەرلێشێواو بێ
* * *
تا، تا، پەرچەم بەسەر روتا بڵاوە
گوڵ و رێحان و سومبوڵ تێكەڵاوە
بەسەر ڕوتا پەرێشانە دو زوڵفت
بەهەر تاڵێك دڵێك هەڵواسراوە
* * *

بڵێن جێگەت ئاسمانی چوارەمینە
بەڵام گورگی مەرگت هەر لەكەمینە
هەزاران ساڵ لەدنیادا بكەی گەشت
لە دواییدا شوێنت دو توێی زەمینە
* * *
خۆشەویستم دڵو گیانم لەلاتە
هەمو ئاشكراو پەنهانم لەلاتە
من نازانم كەئەم دەردەم لەكوێ گرت؟
بەڵام ئەزانم دەرمانم لەلاتە
* * *
ئازیز قەت مەردی لەنامەرد نایە
گریان و ناڵە لەبێ دەرد نایە
گوێبگرە ڕۆڕۆ، رۆڵەی (فەرەیدون)
گڕ لەتەنوری سڕوسارد نایە
* * *
فەلەك هەتاكەی ناڵەو گریانم
ئاگری خەمت بەردایە گیانم
تەمەن تێپەڕی بەدەردیسەری
بەمەیلی دڵم نەبو ئاسمانم
* * *
لەم كێو بۆ ئەو كێو بەرزبوم و نیشتم
هەڵاڵەم ئەچنی تاتێ گەیشتم
لالە بێ بارو بێوەفا دەرچو
بێوەفا نابم بۆ خۆشەویستم
* * *
نازانم دڵم شێواوی كێیە
ئاوارەی كێیە سوتاوی كێیە
خۆزگە ئەمزانی دڵەی رەنجەرۆم
گیری نێرگزی دوچاوی كێیە
* * *
لەمسكی چینی رەشتر سومبوڵت
بەهەزاران دڵ بەندی كاكۆڵت
پەی بە دڵی تۆ نابا ناڵەی من
لەبەرد رەقترە بێگومان دڵت
* * *
بەرەڵڵایەكم ئاوایە پیشەم
دەستێ بەجام و دەستێ بە شوشەم
تۆ بێ تاوان بی دیارە فریشتەی
منیش لە(حەوا) و(ئادەمە) ریشەم
* * *

ئەو گوڵەی کە من ماندوم لەتاوی
بە فرمێسکی چاو کەداومە ئاوی
من پەروەردەمکرد، لە کوێ ڕەوایە
یەکێکی تر بێ بگرێ گوڵاوی

* * *

ئەوەی بێماڵ و سامانە منم
ئەوەی ئاوارەو بێ نانە منم
ئەوەی شەو بێ شێو ڕۆژ ئەکاتەوە منم
منم، ڕۆژ ڕەشی زەمانە منم

* * *

چاوەکانت پیاڵەی پڕ لەمەی بێ
تا تای زوڵفت بەرامبەر موڵکی ڕەی بێ
پەیمانتدا کە ئەمڕۆ نا بەیانی
من نازانم کە بەیانی تۆ کەی بێ

* * *

لەبەدبەختیم لەدڵم ناڵە نایە
بۆ ڕوی زەردم فرمێسکی ئاڵم نایە
خەومنایە بەخەو شێوەت ببینم
بۆ خۆشەویستم ئەوچاوە کاڵە نایە

* * *

دەنگی بانگ وێژی مردن وا ئەهات
گوێبگرن بەگوێی ئێمەدا ئەدات
برایان مردن یەك لە دوای یەکە
ساتێ ئەزانی دێتەسەرت کات

* * *

جارێ ڕێم کەوتە ناو گۆڕستانێ
هاتە گوێم دەنگی بەکوڵ گریانێ
دیم ئێسقانێکە لە خاکا ئەڵێت
خۆشی و لەزەتی سەردنیا کوانێ؟

* * *

دڵی ڕەنجەڕۆم کەیلی ئازارە
چاو بەفرمێسکم دەم پڕهاوارە
وێنەی مناڵی رقاوی سەرشێت
دڵەی ئاوارەم وابێ قەرارە

* * *

لەدەس دڵداری ئاوایە ژینم
زەوی دۆشەکمە بەردە سەرینم
ژیانم وابێ دۆستم جۆرێ تر
لەم کەین و بەینە من چی ئەبینم

* * *

دوژمنی گیانت وا پەرێشان بێ
جەرگی ئەنجنی دەمی دەبان بێ
سەر لە ئێوارە هەواڵ پرسی بێ
بەیانی لاشەی لە گۆڕستان بێ

* * *

وەرە ڕوناك کە ژوری تاریکم
بێ هاودەم ماوم بەخەم خەریکم
سوێندم بەقەوسی ئەبرۆی داهاتوت
تۆ دور بی مەرگ وا لە نزیکم

* * *

پەرێشانت پەرێشانە لەدوی تۆ
جەرگ و دڵپاکی بریانە لەدوی تۆ
تۆ جێتهێشتم یاری تازەت موبارەك
منیش هامرازم گریانە لەدوی تۆ

* * *

بەخەمناکی هەتاکەی دابمێنم
دڵی کۆرپە لەتاو خەم ڕابژێنم
ئەڵێیت بڕۆ ئیتر باڕوت نەبینم
وەرە بمکوژە با توخوا نەمێنم

* * *

عەشقی تۆ بو بیایانی کرد بەجێم
لە ئاگری دۆری تۆدا ئەسوتێم
بەمن ئەڵێت ئارام بگرە بێ ئارام
ئارامگرتن ئەزانی چی ئەکا پێم

* * *

خۆشەویستی لەمێژی من کوانێ؟
دوچاوی سورمە ڕێژی من کوانێ؟
تاهر واهاتە کۆتایی ژینی
با زو بێ یاسین وێژی من کوانێ؟

* * *

جوانی تۆیە ئارامی لێم بڕیوە
تیری عێشقت پەردەی جەرگی دڕیوە
خۆشەویستیت کاتێ هاتە دڵی من
هەرچی لەکەی پێشو بێ لێی سڕیوە

* * *

تەنم بێ پۆشین سەر بێ سەرین بێ
خەمم پەلاس بێ ڕاخەرم زەمین بێ
گەر بێ تۆ سەرم لەسەر سەرینکەم
کورەی دەرونم هەر لەدەمین بێ

* * *

فەلەك جوانی تۆی لەکوێ هێناوە
لەمانگ جوانتر نەخشی کێشاوە
ئەوەی بەوردی سەیری جوانیتکا
بەتیری نیگات جەرگی بڕاوە

* * *

یادی تۆ نەبێ بێشك ئەفەوتێم
فرمێسکم نەبێ بەگڕ ئەسوتێم
لەوە ترساوم ئازاری جیایت
ئیمانم ماوە کەبی سێنێ لێم

* * *

شادم ئەو ساتە دوڵبەرم لا بێ
شەوی تاریکم پڕ لە چرا بێ
بەئارەزوی دڵ جارجار بیدوێنم
ئەویش پێکەنین لەسەر لێویا بێ

* * *

بێتۆ گەر سەرم لەسەر سەرین بێ
سەری وام ناوێ بابۆ بڕین بێ
ئەگەر وشککا فرمێسکی چاوم...
یاخوا ئەوچاوە کوێرو نەبین بێ

* * *

ئەی ئەستێرەکەی پرشنگ لەڕوی من
سوتاوە زارو سینەو گەروی من
فەلەك لەقینا تەمی لەڕوت نا
بۆکێ ئەجروێی لەدەس دەرچوی من

* * *

لە بەختی ڕەش و ئێشی بێوێنە
پیاڵەی شەرابم پڕ زەهرو خوێنە
لەبەر ناسازی چەرخی پڕ مەینەت
کزەی دەرونم چیا تاوێنە

* * *

گڕی عەشقێکە بەربۆتە گیانم
دڵو دەرونی هەمو سوتانم
سەگی بەر قاپیت پێ لە چاوم نێ
ژێر پێی ئەماڵی برژانگەکانم

* * *

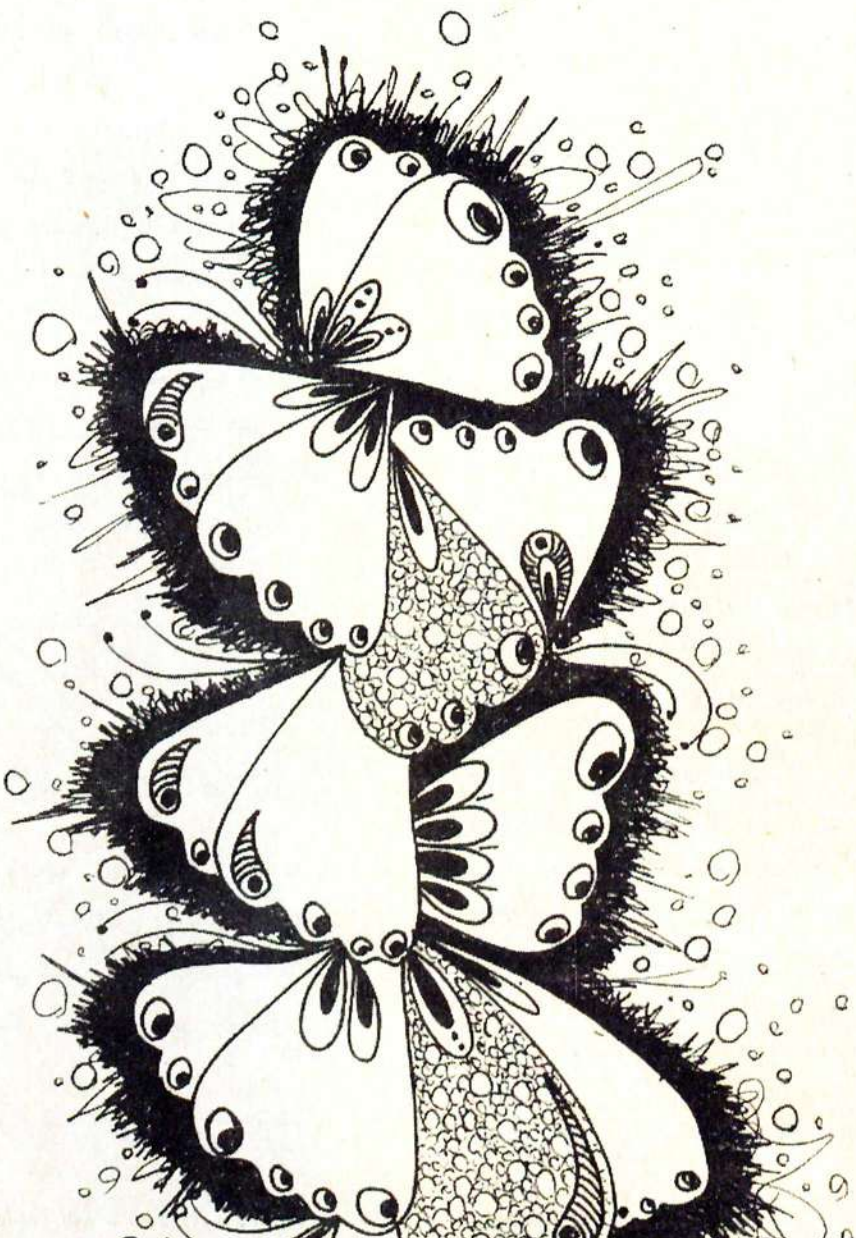
گوڵزار بەبێ تۆ وەك دڕکودارە
لەگەڵ تۆ دڕك گوڵو گوڵزارە
هەرتۆ گوڵشەن و گوڵزاری منی
بۆ لاشەی مردوم گیانی دوبارە

* * *

خوایە ئاگری عێشقم لە گیان کە
دڵ و جگەرم پاکی بریانکە
وابێ گڕ لەگەڵ هەناسەم دەربێ
پەروانەی دڵم گیری سوتانکە
* * *
هەمە یارێ نییەتی مەیلی یاری
هەمە ئێشێ نییەتی شوێنی دیاری
ئەڵێن یارت ئەوا خەوتویی نازە
خەوێکی وا هەرگیز نەبی بێزاری
* * *
دەنگێ هاتە گوێم وتی: ئەزانی؟
دەردی دڵی تۆ نییە دەرمانی
لاشەت گەوهەر بێ خاک دای ئەپۆشێ
بێنرخە دنیا، بێبایەخ جوانی
* * *
لالە نێژان ئیتر لالە مەچێنن
باخەوانان دەستان بۆ گوڵ مەهێنن
وەفای گوڵ هەر ئەوەندە بو کە من دیم
هەڵیکێشن لەجێی درک بچێنن
* * *
سەرخەوێکم لەناو چینێ گوڵان کرد
بەو سەرخەوە گوڵم توشی زیان کرد
باخەوانان دیاری دۆستم لەگەڵ گوڵ
هەزار دڕکی لەروی گوڵ پاسەوان کرد
* * *
چەند پێم خۆشە بەئێواران بینینت
تێر ببیستم وتەی لێوی شیرینت
بەگەرمی دەست لەناو دەستت ببینم
شەویش قۆڵم دابنێم بۆ سەرینت
* * *
ئەوا بەهار هات گیا ژیایەوە
بەهاری جوانیم نەگەڕایەوە
لالە روا لەسەر گۆڕی جوانان
سەیرانگای مەستان وا بوژایەوە
* * *
گەر دڵ دڵبەرە ئەی دڵبەر کامە؟
گەر دڵبەر دڵە ئەی دڵ چی نامە؟
دڵ و دڵبەرم وەک یەک ئەبینم...
نەدڵم دیارە نەدڵبەر لامە:
* * *

رێگە بەردەڵان منیش بەخەم مەست
شوشەی نام و نەنگ لەسەر لەپی دەست
ئاگادارم کە خوادی بەئاگا
بالێم نەشکێنێ رێگەی چەوت و پەست
* * *
کارێ مەکە کە بەردت لێ بباریێ
دنیا لەخۆت بڕەنجێنی بەجارێ
سبەی نامەخوێن نامەت ئەبینن
نەفرین بۆ خۆت و نامەت دا ئەباریێ
* * *
شێری مەردم بەڵام دڵ چی ئەزانێ
ڕێوی ئەجەل هاتوە بۆ شکانی
لەروم وەستاوە وەک شێر بەهەیبەت
دەمێ چەشتی ئەلێسێ بە زوبانی
* * *
ئەپۆشم شاڵاو ئەبەستم قەدەک
شانازی ئەکەم بەجەوری فەلەک
ئەگرم سەرانسەر ئاوی دەریاکان
پێی ئەشۆم دەستی پیاوی بەدنمەک
* * *
دیارە ئەی دڵ لە رێگەی دور نیتە باک
لەتاری گۆڕ لەئاگری سور نیتە باک
نازانی کەچی رۆژێکت لەپێشە...
ئەبیتە لانەی مارو مور نیتە باک
* * *
لەتۆ جیابم ئەی شۆخی نازەنینم
رۆژم شەوە، شەو دۆزەخە بۆ ژینم
خونچەی لێوت ئەگەر بۆمن بپشکوێ
هەمو رۆژێ من بە نەورۆز ئەبینم
* * *
نەمامم ناشت بە هیوایەک بەبەر بێ
بە من چی دەستی زۆرداری لەسەر بێ
بایەک هەڵکا دەریبێنێ لە بێخا
بێ سودە هەمو بەری گەوهەر بێ
* * *
هەردو چاوم بە ئازارێکی دێشێت
دور لە گیانت وەختە گیانم بکێشێت
بیستومە کە گرتوتە یاری تازە!
وەرە چاوم دەرێنە با نەبێ لێت
* * *

یەکێ دەردو یەکێ دەرمانی ئەوێ
یەکێ وەسڵ و یەکێ هیجرانی ئەوێ
من ئەمانەم بە جۆرێ لاپەسەندە
گیانی لاوازی من کامیانی ئەوێ؟
* * *
وێنە شاخێ کە بورکانی لێرابێ
یان تەلارێ تەواو وێران کرابێ
لە دەشتی پیریا ئاوایە حاڵم
نەما جوانیم خوا مردن دەبابێ
* * *
سکاڵای ئێش و ئازارم هەتاکەی
پەرێشانی رۆژگارم هەتاکەی
بەبارێکی بخە باری گرانم...
بابەس بێ ئیتر هاوارم هەتاکەی
* * *
ئەگەر خاوەن نگین بی دوایی هیچە
شاهی سەرتەخت نشین بی دوایی هیچە
حوکمرانبی لەسەر تەختی(سلێمان)
جێگەت دو توێی زەمین بی دوایی هیچە
* * *
بەیادی تۆیە خۆشحاڵم لەژینا
تۆ دوربی کافر بەحاڵم لەژینا
بێ فریام بۆ خاتری خاترداران
بەچنگی خەم گەروم والەگوشینا
* * *
خۆشەویستی دڵو گیانم تۆی تۆ
لەعەشقی تۆ بەشم شینە لەگەڵ ڕۆ
شەوی تاریک لەتاو دەردی جیایت
خەم و ئێش و ئازارم لێ ئەبێ کۆ
* * *
خولیای عێشقت وا لە ناو مۆخی سەرما
گڕی جوانیت والە ناخی جگەرما
بتی من کەعبەی من قیبلەی من
هەر تەنیا تۆی لەبەربینی نەزەرما
* * *
لەکاتی خۆی نەگەیی‌یە دەردم دەرمان
لەمردن بەرگری ناکرێ بەگریان
باخی ژینم پڕوکاوە لقوپۆی
ئیتر بەسە مەدە تیر لەجگەرمان
* * *
هەژارێکم ئاوارە لەدەشت و دەر
من مۆمێکم شەوقم هەیە ڕوەو سەر
بەکەڵکی دنیاو قیامەت نەهاتم
درەختێکم نیمە سایەو بێ سەمەر
* * *

وەرەتاهەم باشانازی بکەم پێت
وەرە جوانیی گوڵان بنێرە ژبێر پێت
وەرە بادەستم ڕەنگین بێ لەکارا
وەرە بەهرەی هەڵبەستم وەرگرم لێت
*   *   *

من کە دەردو خەمە بوتە خەڵاتم
لە شێواویما ئاوارەی وڵاتم...!
نەبو ڕۆژێ کە بێیتە ژور سەری من
هەتا ماوم بەجێ بێنی ئاواتم
*   *   *

فەلەك چەوت و چەوێڵ و ناتەواوە
بەئاخ و ئۆف و هاوار گوێی نەداوە
هەمیشە کاروکرداری وەهایە
بنچینەکەی بەم جۆرە داڕژاوە
*   *   *

بەبێ تۆ لێم حەرام بێ لالەو و گوڵ
گوێناگرم بۆ دەنگی سازگاری بولبول
ئەگەر بێ تۆ دابنیشم لەناو باخ
ژیلەمۆ بێ تێی بنیشم هەتا مل
*   *   *

ڕاخەرت گوڵە سێبەرت سومبوڵ
باڵات ڕێکو جوان بە ئارەزوی دڵ
لەتاوی ئاڵ گوڵ ڕومەتت
سرەوتم نییە بەوێنەی بولبول
*   *   *

تۆ بە جوانی وەك گوڵی یاسەمینی
ئاوی چاوو گڕی گریانم ئەبینی
لەوە ترساوم هەناسەم بدا لێت
ناسکەگیانت ببێتە ئاو لەتینی
*   *   *

تۆ زاناو حەکیمی من بکە چار
شەوو ڕۆژ نییە ئارامم بەئازار
دەمێ ئەڵێم کەڕۆژ بۆ ئاوا نابێ
دەمێ ئەڵێم بۆوا درێژە شەوگار
*   *   *

فەلەك گریان و هاوارم هەتاکەی
جییات کردم لە دڵدارم هەتاکەی
هێناتم و تەختی نەردت نیشاندام
شەش و پنێج بێ مۆری زارم هەتاکەی
*   *   *

بینیم کە لالە لەشوێنێ ڕواوە...
درک لە چوارلا دەوری لێداوە
بڵێ: باخەوان عوزری چی دێنێ
نەمامت درەنگ بەری هێناوە

* * *

من ئاوارەی بیابانم شەوو ڕۆژ
فرمێسک دێ لەچاوانم شەوو ڕۆژ
نییە دۆستێ ڕزگارم کا لە ئازار
بزانێ بۆ پەرێشانم شەوو ڕۆژ

* * *

وەرە بولبول دەردی دڵت بڵێ پێم
وەرە سۆزی بەیانت وەرگرە لێم
بۆ جوانی گوڵە چەند ڕۆژێ ئەناڵێ
من بۆ جوانی دڵارام بۆتەوە سوێم

* * *

هەمە دڵێ، پەرێشان و دێوانە
لەبەد ناویم نیمە ناوو نیشانە
هیوام ڕۆژێکە ئاواتم بێتە دی
بەدەست بگرم داوێنی ئەو جوانە

* * *

چۆنە ئەمرۆ ئاوا خۆشحاڵی ئەی دڵ
دەماخ بەرزی شاری خەیاڵی ئەی دڵ
گۆشە گیربە، ڕو لە قاپی خوداکە؟
کە ئەم ساتە لەخەم بەتاڵی ئەی دڵ

* * *

لالە چێنم لالە ڕواوە لەناو دڵ
پاراوی فرمێسکی چاوە لە ناو دڵ
نەئەبیستم نەئەبینم هەرایەك
تۆی گوڵم بەرهەم هێناوە لەناو دڵ

* * *

بم دوێنە هەتا یاری بکا دڵ
هەتاکەی گریەو زاری بکا دڵ
بەهات وچۆ پەیاناکەی وەکو من
سەراپا پێشکەشی یاری بکا دڵ

* * *

خۆشەویستم وەرە چاوم لەڕێتە
گلێنەی چاوەکانم خاکی ڕێتە
لەوە ترساوم لە خۆشیا نەزانم
برژانگی تیژ هەڵ بچەقێ بەپێتا

* * *

تۆ ناپرسی لەحاڵی دڵ براوت
بەهاری جوانی خۆی نایە پێناوت
ماوەیەکە کە تۆیادی من ناکەی
نازانم چۆن لەژین ماوم لەتاوت

* * *

خۆشە شاخ و دەرو دەشت و بیابان
خۆشە شادبین هەمو لایەك شادمان
تاوێ سەیران تاوێ شایی تاوێ دەشت
ئابەم جۆرە خۆشە درێژی ژیان

* * *

هەمو کاتێ من شانازی ئەکەم پێت
سەرم ناوێ ئەگەر نەخشێ لەژێر پێت
لەناخی دڵ سوپاسگوزاری ئەوەم
لەڕێگەوبان بەدڵ سڵاو ئەکا لێت

* * *

لەکاتێکا کەرێگەی ڕاست نەبینم
خوێندەوار نیم هەتا ویردێ بخوێنم
وێنەی شێتان ڕوئەکەمە بیابان
بەیادی تۆوە ئاسك ئەدوێنم

* * *

دەم و لێوت شیرینە وێنەی شەکراو
منیش گیان ئاگرینم دیدە پڕئاو
لەوە بترسە هەناسەم بدا لێت
ئاهی گەرمم شاڵاو بێنێ لە ناکاو

* * *

لەجوانی تۆ ڕواوە گوڵ لە گوڵزار
باڵای ڕێکت تازە بەرهەم ئەدا دیار
لەتاوی ڕومەتی وێنە گوڵی تۆ
بولبول ناسا، ئەناڵێنم ئەکەم زار

* * *

حاڵی دەردی منی خەمبار بپرسە
ناڵەی شەوی گیانی بیمار بپرسە
هەمو دێن و ئەحواڵم ئەپرسن
دڵو گیانم دەتۆش یەکجار بپرسە

* * *

هەمە دڵێ سەر لێشێواوو، پەرێشان
لەبەد ناویم نەناوم ما نە نیشان
ئاڵەم کاتە خۆزگە ڕۆژی ببوایە
دەستی لەرزەم بگەیشتایە بەدامان

* * *

لەداخی تۆ سەراپاشین ئەپۆشم
خەم و داخت وەکو بادە ئەنۆشم
لەباوەشت بگرم وەك ڕۆژ لەئاسۆ
تانەفخی سور لەخۆشیا بێهۆشم

* * *

ئەگەر بڵێم ئەگەر نەڵێم خوایە
خۆت ئەزانی کە پێویستم داوایە
گەر بە نوێژە بۆچی بەشم براوە
گەر بێبەشم ڕوبکەم بۆچی لایە

* * *

وەرە جارێ دەمێکە چاوەڕوانم
نەیەی تاریکو پڕژانە ژیانم
وەرە دەردێ کەتۆ ناتە دڵی من
توخوا چارێك بەمانم یا نەمانم

* * *

تاتای پەرچەم بۆتە تاڵی کەمانم
بەزەییت بێ بەحاڵی پەرێشانم
تۆ لەگەڵ من نیتە مەیلی دڵداری
بۆ ناتبینم تابەخەوی شەوانم

* * *

بەنازداری دڵو پەیمانم داوە
دڵی بردوم و جەرگم بۆی براوە
خوا سازی بکا ئەو میرە جوانە
چاوەڕێیم زوتر بێ لەڕێگاوە

* * *

لەو بگرەو بەردە گومانم هەیە
بارێکی قورس و گرانم هەیە
گەر(لاتقنطوا) نەگاتە فریام
من بەقەد کێوێ تاوانم هەیە

* * *

لەجەوری زەمان من دادم هەیە
هەزاران ناڵەو فریادم هەیە
دڵ کەوتۆتە سەر خەرمانێ درك
لەکوێ هەناسەی ئازادم هەیە

* * *

من دەربەدەرو بێ جێگەو بانم
من مەینەت کێشم زۆر سەختە گیانم
من بومە تۆپە دڕکی بیابان
بەکرزە بایەك شوێنم نازانم

* * *

ڕووبکەمە سەحرا وێنەت ئەبینم
بچمە ناو دەریا شێوەت ئەبینم
ڕوو لەهەر کوێ کەم، چۆڵ و بیابان
شێوەی بێوێنەو هاوتا ئەبینم

* * *

من نازانم لەڕازی دڵ چە بێژم
خەم و زوخاوی ناودڵم بڕێژم
بڵێم چی من ڕەنگی زەردم دیارە
بائەم ڕازونیازە هەر بنێژم

* * *

دڵسوتاوان وەرن نەخشێ بکێشین
قسەی ناوێ هەمو بەداخ و ئێشین
تەرازوم هێناوە بۆکێشی خەممان
خەمی سوك و گران یەکیەك ئەکێشین

* * *

دەریای من لە جێگەی تەنگ هاتەدەر
تکە تکە پیت بەپیتم دایە بەر
لەهەر ئەلفێ هەزار بالاّ دروست بو
بالاّی ئەلفم لەناو بتان هاتە سەر

* * *

بەشم وابێ لەعالەم دەربەدەر بم
دورتر لەچین و ماچین دڵ کەدەر بم
لەدڵدارم بگات جارجار سلاوێ
دوری و دۆستیی من باهەر دەربەدەربم

* * *

لە خۆشەویستیت دڵ نیگەرانم
من بەتۆ ناگەم تامابێ ژیانم
داخ زاڵە لەسەر وەفا لەناو دڵ
لەناتەواوی و جەوری زەمانم

* * *

خەمی خەمخۆرم خوراکی دڵ خەم
خەم دڵسۆزمە لەلام نابێ کەم
خەمە نایەڵێ تەنیا دانیشم
خەم لام بەرێزە بەقەد چاوەکەم

* * *

دولبەرم دورە حاڵی نازانم
پەیامی نایە ئارام بێ گیانم
خودایە مەرگ مۆڵەتم بدا
پێی شاد بمەوە زۆر پەرێشانم

* * *

بەنەزانی گرتم کوێرە ڕێگایێ
چە ڕێگایە نازانم بۆچە لایێ
بەدڵم وت دەبا بڕۆین دوبەدو
بەلاّم ئەی دڵ نازانم هیچ پەنایی

* * *

هەمە دڵێ وەك مەلی باڵ شکاوە
لەسەر لێوی کەشتیی دەریا وێستاوە
ئەڵێن (تاهر) دەنگی سازت بۆ نایە
دەنگی چۆن بێ دەماری دڵ پساوە

* * *

زەمانە ڕوت و عوریانی کردوم
دوژمن بەژین و ژیانی کردوم
خەنجەرێ بێنن سینەم هەڵدڕن
ئەبینن عێشق وێرانی کردوم

* * *

پیری کارێکی کرد باییم نەماوە
لە گیاندا هێزو تواناییم نەماوە
ئەڵێن(تاهر) وەرە سەیری جوانان
بەمن چی تازە بیناییم نەماوە

* * *

هەردو چاوم خوێنی تێزاوە بۆ تۆ
عەقڵ و هۆشم ناوە بەلاوە بۆ تۆ
ئەگەر(لەیلا)ی بپرسە حاڵی(مەجنون)
تەماشاکە وا بەسەحراوە بۆ تۆ

* * *

هەردوو چاوم دەرێنن تۆم ئەوێ تۆ
بەئاگر بمسوتێنن تۆم ئەوێ تۆ
بچمە ناو باخ تەماشای گوڵان کەم
گوڵ هەزار بنوێنن تۆم ئەوێ تۆ

* * *

من تەنیاو بێحاڵم چۆن ـناڵم
مەلی بێپەرو باڵم چۆن نەناڵم
ئەڵێن بۆچی ئەوەندە گەرمە ناڵەت
جوانیت وا لەخەیاڵم چۆن نەناڵم

* * *

من لەجەوری یەکێ دڵپڕ لەئێشم
وەکو لالە بەدڵ داخێ ئەنۆشم
سبەێ ڕۆژ نامەخوێن نامە ئەبینن
لەکردارم شەرمەزاری ئەکێشم

* * *

بەئاهم گومەزی (خەزرا) ئەسوتێ
فەلەك یەکسەر لەسەرتاپا ئەسوتێ
بسوتێنم یاخۆ ئێشم ئەسازێ
چیە بڕیار ئەسازێ یان ئەسوتێ

* * *

وەرە تاوێ لەدوریت وا ئەسوتێم
موژەی چاوت هەمو وەك تیر ئەدا لێم
تۆ وێنەی گوڵ منی بولبول ئەکەم زار
لەتاوی تۆ بەجارێ بۆتەوە سوێم

* * *

هەمو دنیا تەرم و گەردە بڵێم چی
وەکو من دڵیان پردەردە بڵێم چی
سومبوڵ ڕوا لە داوێنی ئەڵوەندا
لەبەختی من ڕەنگیان زەردە بڵێم چی

* * *

دەس بەبادە بەچاو سەیری گوڵانکەم
تەماشای سەوزەو ئاوی ڕەوانکەم
دوس جامێ بنۆشم شادیم تاوی
بەسەرخۆش سەیری لالەی جوان کەم

* * *

لەناو دڵما هەروا ماوە خەمی تۆ
ئەناڵێنم لەجەورو ستەمی تۆ
مەگەر بولبول ڕەفیقم بێ لەگوڵزار
سکالاّکەین لەتاو مەیلی کەمی تۆ

* * *

عەزیزان من بەدو دەرد پەرێشانم
یەکێ پیری یەکێ ئاهی شەوانم
ئاواتی من هەمو بینینی تۆیە
سەیری جوانیت بکەم دەرچێ گیانم

* * *

ئەستێرەی ئاسمان ئەکەم ژمارە
لەیادتدام هەرگیز نیمە مدارە
یادت ئەکەم کەتەنیای لەشەودا
دێتە خوارێ فرمێسکم وەك فوارە

* * *

خەمی دنیا بەجارێ بۆتە بارم
بارم سەنگینەو ڕەنگینە قەتارم
بۆچی نابیستن دادی من هەزار داد
بارم قورسەو بێبارە ڕۆژگارم

* * *

بێدین بم گەر ئیتر لالە بچێنم
بێ دین بم گەر ئیتر ئاوی بۆ بێنم
داخی لالە گەلێك زۆرە لەدڵما
بێدین بم گەر ئیتر ئاوی بهێنم

* * *

خەمی زۆر وا لەدڵما بێ ژمارە
تەنی ئاهم بەحەواوە دیارە
بەیانیان زو بەیەك کڵپەی هەناسە
ئەسوتێنم ئەوانەی نالە بارە

* * *

خۆشەویستم بێ تۆ زارو حەزینم
جگەر سەد پارە دیدە گرینم
ئەودەستەی لەسەر گەردنی تۆ بون
خستومە ژێر سەر وێنەی سەرینم

* * *

نابیستی دەنگی نالە ناڵی من
لەحاڵی دڵو ژینی تاڵێ من
دڵسوتاوان بێن هەمو یەك گرین
ئێوە ئەزانن چۆنە حاڵی من

* * *

هاوار لەدەس دڵ بۆمنی ناوێ
بۆچی ناسرەوێ ئاسودە تاوێ
چیبکەم لەو دڵەم وەك مەلی کێوی
هەرساتە ملی والەناو داوێ

* * *

لەتۆ دوربم عەزیزم تاڵە ژینم
بێدین بم گەر بێتە لێو پێکەنینم
لەسەر وەفاو پەیمانی خۆمم گیانە
بۆ یەکێ تر من ناگۆڕم ئەوینم

* * *

وەرن جەرگ براوان با بناڵین
پەروانەی باڵ سوتاوان با بناڵین
لەدڵداری گوڵی رەعنا بناڵین
لەدەستی یاری بێپەروا با بناڵین

* * *

ئەوەندە مەستم نازانم سەر هەتا پێم
هەتا دولبەرەکەم نازانێ من کێم
دلارامێ کەدڵ ئارام بگرێ لای
لەخوام ناوێ ساقی و کەوسەر بدا پێم

* * *

فەلەك بۆچی منت هێنایە بەرهەم
رەنگم زەردبێ جلی نیلی لەبەرکەم
ئەگەر بەخشندەی گیانم(بکێشە)
رزگارم کە لەدەس جەورو سزاوخەم

* * *

لەدنیادا نەبو کەس وەکو من
لەدەریای دین مەلەوان بێ هەتابن
بێ باوەڕان، باوەڕ ناکەن بەحاڵم
من تا وابم من ئاوا بم منی ون

* * *

لەبێ مەیلی تۆ من ئەناڵێنم
دەرون هەلقرچاو چاوپڕ لەخوێنم
هەزار بەڵێنت پێدام نەهاتی
هەی پەیمان من بێ بەڵێنم!

* * *

وەرە ببینە ساردی هەناسەم
وەرە ببینە زەهری ناو کاسەم
مەیم خوێنی دڵ ناڵەم گۆینده
وەرە بینە گریان و تاسەم

* * *

ئەی دڵ بێباك لەفەرمانی بڵێم چی
ملکەچی نەفس و شەیتانی بڵێم چی
خۆشەویست بوی جێگەی ڕێزی هەمو کەس
کەتۆ ڕێزی خۆت نازانی بڵێم چی

* * *

تەمەنی لالەزاران هەفتەیەکە
خۆش تازە بەهاران هەفتەیەکە
هەلێکە خۆشەویستت دەسکەوێ تۆ
گەیشتنمان بەیاران هەفتەیەکە

* * *

من بازیکم سپی‌و هەمە دانی
ئارام ئەگرم لەشوێنێکی نیهانی
بەباڵ ئەفڕم لەم شاخەوە بۆ ئەو شاخ
بەچنگی خۆم ئەکەم نێچیرەوانی

* * *

سەرم سەوداسەری گیسوی تۆیە
دڵم موبتەلای مانگی روی تۆیە
چاوم ئەبرمە مانگ لەیەك و دو
چونکە لەشێوەی دوئەبرۆی تۆیە

* * *

چەند خەمگین و پەرێشان و بێزارم
مەلێکی باڵ شکاوو برێندارم
لۆمەم ئەکەن کەسانێ بێ خەبەر لێم
کەبۆ تۆیە بێ ڕەنگ و بێ قەرارم

* * *

دڵم تەنگە دڵم تەنگە دڵم تەنگ
لەدڵ تەنگیم دنیا بۆتە گۆڕی تەنگ
لەشەرمی دوی جوانت ڕوئەپۆشم
لەروی تۆدا نازانم چۆن بکەم دەنگ

* * *

خەمم زۆرە خەمی من بێ ژمارە
دڵی وێڵم زامدارو بێ قەرارە
ئومێدم دەست و بازوی نازی تۆیە
ئەگەر بێی بمکوژی خێرت هەزارە

* * *

من ئەو کەسەم کە ناویان نا قەلەندەر
پەرێشانم پەرێشان لەهەمو سەر
کەرۆژ بۆوە لەدەس دنیا ئەدەم خول
کەشەو داهات بەردێ ئەنێمە ژێر سەر

* * *

گیانم پڕمەینەت و دەردە خوایە
دڵم پرێش و رەنگم زەردە خوایە
لەتاوی بێکەسی و مەیلی وڵاتم
هەناسەی دور بم سەردە خوایە

* * *

وەرە ئەی جوان باسەیرکەم جوانیت
لەناو جوانان هەڵبژاردەی دڵانیت
چاوم لێتبێ هەموکاتی ژیانم
خۆشەویستی بۆ من هێزو ڕەوانیت

* * *

ئەگەر دەستم ئەگەیشتە تۆ خوایە
لێم ئەپرسیت کە ئەم ژینە بۆ وایە
یەکێ مەستە لەگەڵ یاری بەشادی
یەکێ برسی بۆنانێ موبتەلایە

* * *

بەبۆنی خۆشی تۆ گیراوم ئەی گوڵ
بۆرەنگی جوانی تۆ شێواوم ئەی گوڵ
وێنەی بولبول لە عێشقت بێ قەرارم
بۆتۆی(لەیل)م قەیسی داماوم ئەی گوڵ

* * *

خوایە گەردنی گەردون ببیٚ ورد
کەرۆڵەی ئەم عالەمەی پاکی ونکرد
کەسیٚ نەیوت یەکیٚ وازیندو بۆوە
هەمو ئەڵێن ئەوا ئەمرۆش یەکیٚ مرد
*　　*　　*

کە شەوداهات بەداخ گیانم ئەسوتیٚ
دڵو جەرگ و مۆخ و ئێسقانم ئەسوتیٚ
لەعەشقی چاو خومارو سەوزە ڕەنگی
دەخیلتانم وا ئیمانم ئەسوتیٚ
*　　*　　*

دڵم زارو حەزین چۆن نەناڵم
دەرونم ئاگرینە چۆن نەناڵم
ئەڵێن بۆچی ئەوەندە گەرمە ناڵەت
مەرگ لێمان بەقینە چۆن نەناڵم
*　　*　　*

خۆتۆ نەتخوێندەوە زانین تەواوی
لەگۆشەی ئەم وێرانەیە خزاوی
کەنەتزانی چۆنە سودو ژیانت
ناگەیتە پۆلی یاران و جێماوی
*　　*　　*

خەمی خوێنخۆر گیانی کردم بەلانە
خودایە روم لەتۆیە تۆی توانا
برایان بابزانین قەدری یەکتر
ئێمە شوشەین مەرگ بەردی شکانە
*　　*　　*

خوای گەورە دادو بێداد لەدەس دڵ
کەوا یەکدەم من نەبوم شاد لەدەس دڵ
بەیانیان زو رولەخوا داد ئەخوێنن
من هەمو کات دادوبێداد لەدەس دڵ
*　　*　　*

وەرن کۆڕیٚ بگێڕن دڵ سوتاوان
لەجەوری یار برێژین خوێن لەچاوان
لەگوڵزار بولبولی شەیدا ببینین
لەبیٚ مەیلی گوڵیٚ بابێتە ناوان
*　　*　　*

تێکەڵ سوتە دڵانم چۆن نەناڵم
هەژارو بیٚ سامانم چۆن نەناڵم
روبەروی گوڵ بولبول دایم ئەناڵیٚ
من کە دور لە گوڵانم چۆن نەناڵم
*　　*　　*

هەڵاڵەی ناو کۆسارانم تۆی تۆ
گوڵاڵەی نەوبەهارانم تۆی تۆ
هەڵاڵە یا گوڵاڵە چەند رۆژێکە
ئومێدی رۆژگارانم تۆی تۆ
*　　*　　*

پەژارە بویتە هاوڕێی دڵی من
پەژارە بویتە رێو جێی دڵی من
پەژارە نایەڵیٚ تەنیا بنیشم
پەژارە بویتە خانە خوێی دڵی من
*　　*　　*

لەدەس چاوو لەتاو دڵ دادو هاوار
کەچاوم چیببینیٚ دڵئەکا زار
دروست ئەکەم نەشتەریٚ نوکی پۆڵاٚ
ئەیدەم لەچاو بادڵم بیبیٚ رزگار
*　　*　　*

هەمە دڵیٚ کریاری خۆشەویستی
لەلای گەرمە بازاری خۆشەویستی
کراسێکم بەبالاٚی دڵ بریوە
لەسەر تۆپی ئازاری خۆشەویستی
*　　*　　*

شەوی تاریك گورگ چۆن مەڕ ئەکاکێش
پرچی پێچت بنیٚ سەرشان وەرەپێش
لە گەنجی دو لێوت ماچیٚ بدە من
وابزانە نانیٚ بو دات بە دەروێش
*　　*　　*

بیٚ زمانم وشتر ئاسا درك خۆر
گژوگیایە خۆراك و بارەکەم زۆر
لەگەڵ ئەوخەرجە سوکەو بارە قورسە
سەری بەرزم لەروی خاوەن ئەکەم شۆر
*　　*　　*

بەداوی دولبەریٚ دڵ موبتەلاٚیە
کەدورو نزیکی هەردو بەلاٚیە
بەبیٚ دڵشکاوی نەمدی شتیٚ لێی
بۆ دڵی من وەك دەشتی کەربەلایە
*　　*　　*

زۆردارە دڵ خودایە دڵ بەلاٚیە
کەچاو تاوان ئەکا ودڵ موبتەلایە
ئەگەر چاوم نەبینیٚ چاوی جوانان
دڵ نازانیٚ جوان وا لە چ لایە
*　　*　　*

خۆشەویستان ئێستە جۆشی بەهارە
چیمەن سەوزە گوڵ و لالە دیارە
هەڵیٚ دەسخە ئالەم کاتە دەخیلە
گویٚ نەدەیتە ئەم دنیایە بێبارە
*　　*　　*

نوری چاوم هێزی گیانم تۆی تۆ
وەرە سەردارو سوڵتانم تۆی تۆ
خۆت ئەزانی من بەبیٚ تۆ نەزانم
وەرە پارێزی ئیمانم تۆی تۆ...
*　　*　　*

لەناو مەستانا مەست بم روم لەتۆیە
لەدێرا بتپەرستبم روم لەتۆیە
ئەگەر هیند و کافربم یا مسوڵمان
لەهەر جۆرە مەبەست بم ڕوم لەتۆیە
*　　*　　*

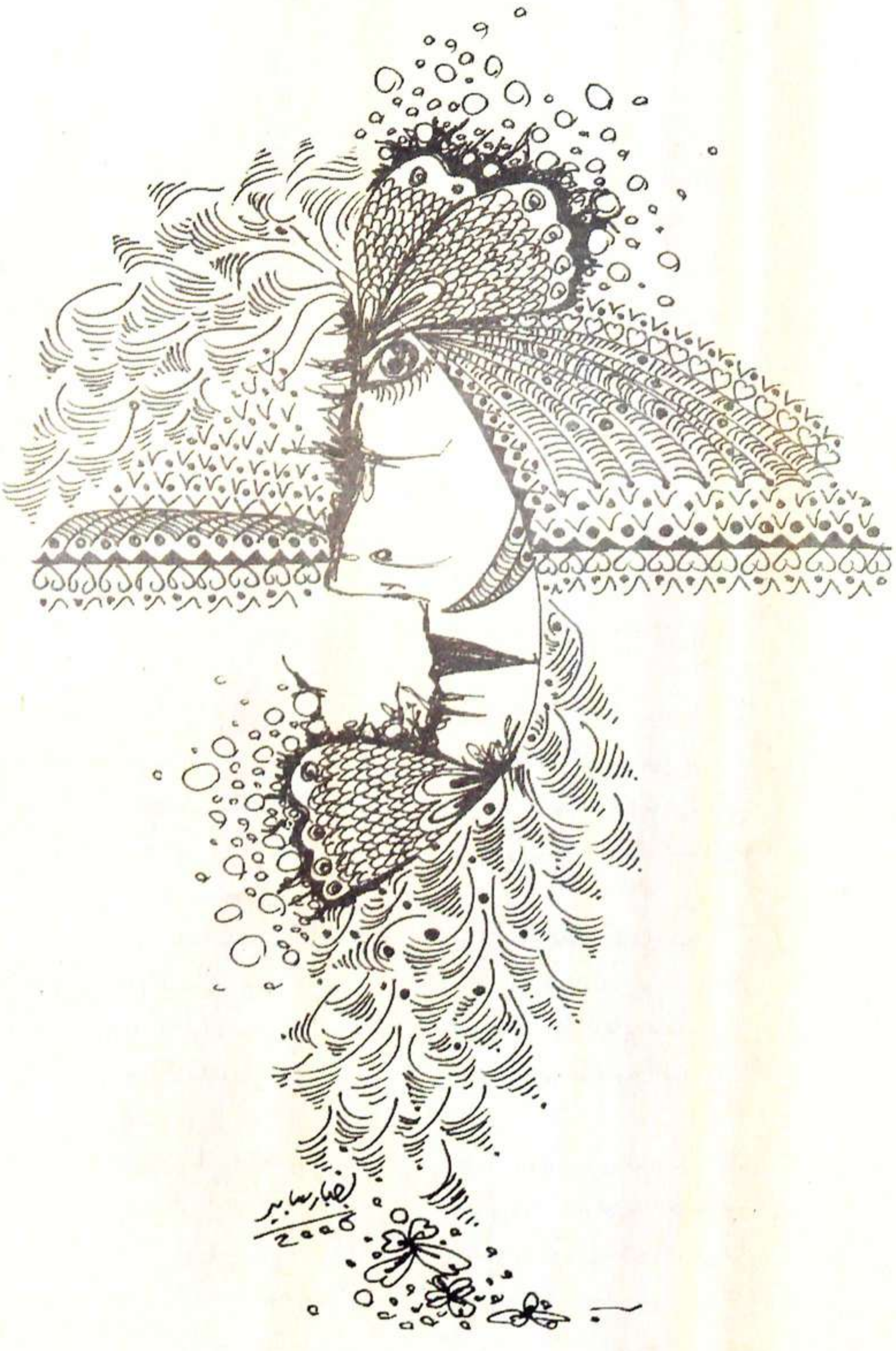
بەوێنەی مۆم فرمێسکم ئاگرینە
دڵ ئەسوتیٚ وەرە ئاوی ببینە
بەرۆژ گەرمم بەشەوانیش ئەسوتێم
شەو ورۆژم بەبیٚ تۆگڕ مژینە
*　　*　　*

تۆ کەبالاٚ نەمام و نەوجوانی
تۆ کە خونچەی کراوەی دەم بەیانی
تۆ کە پەخشانی سەرشانە دو زولفت
بەمن ئەڵێی کە بۆچی پەرێشانی
*　　*　　*

لەئاهی من گەردون ژێرو زەبەر بیٚ
خواردن و خواردنەوەم خوێنی جگەر بیٚ
تۆ پشکۆیٚ خەم نەچزاوە بەدڵتا
لەکویٚ.. ئاگات لەمنی دەربەدەر بیٚ
*　　*　　*

دڵم زارە دڵم زارە پڕ ئازار
حەکیم دێنن کەوا دەردم بکا چار
حەکیم بینی بریننداری ئەوینم
دەرمانی کرد برینانم بەناچار
*　　*　　*

خۆتۆ فەرموت کەمن کەشتیەوانم
منی گێژداوە ئاوی دیدەکانم
ئەترسم تۆش لەوگێژاوە نوقمبی
نەمکەی رزگار کۆتایی بیٚ ژیانم
*　　*　　*

ئەوەندە مەستم نابینم دەست وپیٚی خۆم
چاوەکانت کەمیٚ گەشتر بکە بۆم
خۆشەویستم لەدلٚ ئارام بڕاوە
بۆ قوربانی بە قوربانی سەری تۆم
* * *

شەو هەتا ڕۆژ ڕۆژ هەتا شەو ئەکەم زار
پەریٚشانم پەریشانت بەیەکجار
تاویٚ وەك شیٚری ناو زنجیرە نرکەم
تاویٚ وەك پلٚنگی بەتیر بریندار
* * *

گەرهی من بیٚ سەرانسەر گەنجی دنیا
لەژیٚر دەستی منا بیٚ موڵکی عوقبا
بیٚت و جاریٚ ڕوبەڕوم چاو هەلٚ بیٚنیٚ
هەموی یەکسەر ئەبەخشم من لەریٚی خوا
* * *

زۆرم فرمیٚسك لەدوری تۆ سڕیوە
ڕەنگی سوری لەروخسارم بڕیوە
تۆزیٚ خاوەن وەفا بە ئەی فریشتە
بۆ تۆیە زەنگی بەدناویم زراوە
* * *

زۆرم نالاٚند لە ئازارو لە ئیٚشا
گەلیٚك جەفام بەعیٚشقی تۆوە کیٚشا
چۆکم دادا بەرەو روی قاپی مالٚتان
بیٚ مروەت بوی سەریٚکت لیٚم نەکیٚشا
* * *

پرشنگی روت بەویٚنەی خۆر بەتینە
تیری غەمزەی چاوەکانت بەقینە
خالٚی گۆنات وەها بەختی سوتاندوم
وەرە سەیرکە زوخالٚی ببینە
* * *

دلٚم ویٚنەی بولبول هۆگر بە گولٚ بو
عیٚشقی باخ و درەخت و بەرزی چلٚ بو
خویٚنی سورە گولٚی داری ئەرخەوان
منیش گولٚی درەختم خویٚنی دلٚ بو
* * *

یادی تۆیە هەمو کاتیٚ لەیادم
لەژیانم بەیادی تۆوە شادم
شنەی یادی تۆ نەبوایە لە دلٚدا
پڕوکابو گەلاٚی داری مورادم
* * *

فەلەك تۆ ئەدەی ئازارم لەبەرچی
ئەگەر گوڵنیت بویتە خارم لەبەرچی
شانم چەما، لەژێر باری مەینەتا
تۆش خەمت کردە سەر بارم لە بەرچی
* * *

لە دەریای خەما دڵ بۆتە ماسی
دێت و ئەچێ بێ ئارام بە کەساسی
لەدو چاوم دێتە خوارێ تکەی خوێن
تۆ بوی مایل بە گوڵزاری نەناسی
* * *

خۆش و شادیم بەجارێ لانەماوە
وەفاداری لە ئاستی من براوە
بەپێ تەی ئەکەم لێرەوە تاکو(شیراز)
دڵسۆزێکم نییە روی بکەم بەلاوە
* * *

هەمە دڵێ ناسکە چەشنی شوشە
ئاهی ساردو گریانم بۆتە پیشە
ئەزانن بۆ تکەی خوێن دێ لەچاوم
من ئەو دارەم لەخوێنا کردم ریشە
* * *

پیشەی رۆژ ناڵێنە وبێ قەراری
شەویش نانوم لە تاو گریان وزاری
دڵسۆزێکم نییە بچێتە لای یار
بڵێ: دڵ رەق وایە شەرتی دڵداری
* * *

پرشنگی جوان لە ئاسمانی خودایی
لەتاوی تۆ گرتم رێگەی گەدایی
یەکەمجار هاتیتە پێشێ بەنەرمی
بێ بەڵێن بوی عەزیزم لەدوایی
* * *

بەشی هیچ کەس نەبێ دەردی دڵی من
ماڵی بێ دین بابێتە کاولی من
نەکەس پرسی لە ئازارو لەئێشم
نەتۆش جارێ هاتیە لام گوڵی من
* * *

کاتی مردن لای سەرم دڵبەرم بێ
پێکەنینی بەیاسینی سەرم بێ
پادشابم ئەبەخشم موڵکی شیراز
لەگیان کێشان بەدەستی ئاودەرم بێ
* * *

بێ سودە گەر بەسامانت بنازی
لەگەڵ گەنج و زێڕو زیوا بسازی
ببیتە خاوەنی تاجی کەیخوسرەو
دێ ئەو رۆژەو گۆڕ بترازی
* * *

گیانی شیرین کوشتمی دەردی جیایی
لەدو دیدە نەماوە رۆشنایی
ئاوارەو دەردەدارو بێ قەرارم
لەگەڵ مەینەت گرتومە ئاشنایی
* * *

دەردم کەم بو واخەمیش بوبە سەربار
ئازارو ئێش بە هاوار ناکرێ چار
خودای گەورە روی هاوارم لەتۆیە
تۆ حەکیمی بۆ دڵانی بریندار
* * *

سەودا سەری کەسێکم نیمە سامان
برینداری شۆخێکم نیمە دەرمان
دڵی بردوم دڵبەردی دەخیلە
کافرێکە نیە دەربەست بەئیمان
* * *

خودای گەورە خۆشەویستیم بەتین کە
دڵ و جەرگم تەواوی پڕ برین کە
وابێ ساتێ دانەنیشم بەبێ خەم
بەو جۆرە خۆشەویستم لاشیرین کە
* * *

دڵسوتاوان هەیانە ئاهو ناڵە
لەجێی فرمێسک لە چاویان خوێنی ئاڵە
دڵنەسوتاو، بێ ئاگایە لەسوتاو
نازانێ ئێشی سوتاوان چەند تاڵە
* * *

لەدایك بوم بەشیری خەم ـرام گۆش
خەم هۆگرمە هەرگیز نامکا فەرامۆش
بەوە ئەژیم کەجار جارە خەمی تۆ
ئاگری عێشقی لەناو دڵم ئەکا خۆش
* * *

خولیای تۆیە عەزیزم وا لەسەرما
کەئەت بینم چاو هەڵنایە لەشەرما
خوا ئەیزانێ لە بازاری عەشقدا
بەرگی خەمەکەپۆشیومە بە بەرما
* * *

من ئەو بازەم کەئەفڕم بێ کۆتایی
ئەژیم تەنیا لەچۆڵ بێ یان ئاوایی
هەمو تیغێ ئەسوڕی تا ئەبێ تیژ
من تیغیکی سوڕاوەم لەخودایی
* * *

دڵی شێواو پڕ لە خوێنی جگەر بێ
خۆڵی رێگەت بەئاوی چاوم تەڕ بێ
لەسەر رێتا دائەنیشم شەوو رۆژ
خوا تۆبکەی ئەم رێگەیەی لەبەربێ
* * *

ئەی نەفسی شوم لەدنیادا لەزەتخۆر
قەڵەوکە لەش بۆ خۆراکی مارو مۆر
نەمزانیوە بۆچی هاتومە دنیا
کوا چاکەیەك لەدوایی روم بکا سور
* * *

خۆشە گیانت لەرێی جانانە دانان
لەجوانان جوانیو گیان بۆ جوانان
بەم جۆرە بگەرێ رۆژو مانگ و ساڵ
تکای دەرمان بۆتە پیشەی نەزانان
* * *

خۆشە کاتێ کە دەستم سەر نەزانێ
گرێ وەر بێباکە وشکو تەڕ نەزانێ
کەنیشت و کەعبەو بتخانەوو دێر
هەمو خاڵی بکاو دڵبەر نەزانێ
* * *

سەرو سامانی خۆم نایە پێناوت
پڕ ئازارم پەرێشانم لەتاوت
پەرێشانان هەمو رۆیینە ژێر خاك
من لەسەر خاك نیوەگیانم، بەچاوت
* * *

گێژو وێژم کەبێ دین وانەبێ گێژ
جۆرێ گێژم خافەی شادیم بوە لێژ
ئەوە، کاری وەها کردە دڵو گیان
وەکو مۆمی بێ پەرواو دڵۆپ رێژ
* * *

بۆ دڵم وێنەی خەیاڵت لەمشەودا
یادی جوانی وردە خاڵت لەشەودا
برژانگم کەند لەدەوری هەردوچاوم
تاجوان سەیرکە جەماڵت لەشەودا
* * *

دڵم لەتۆ بزەی شادی نەدیوە
لەئازار زیاتر ئازادی نەدیوە
وێرانەی دڵ بەهاتنت ئاوایە
خۆشەویستی وابەربادی نەدیوە
* * *

بەکۆمەڵ خۆشە سەیرانی دەرو دەشت
خۆشە هەمو بەدڵشادی بکەین گەشت
دەمێ گرتن دەمێ گەستن، دەمێ ڕاو
لەژیان با هەمو دڵمان بکەین چەشت
* * *

چەند خۆشە خۆشەویستم هاونشینت
بەدڵشادی بلاوێنم ئەوینت
بەشێوەی عاشقانە جاربەجارێ
لەسەر لێوم بنێ لێوی شیرنیت
* * *

خۆزگە گوڵ هەرگیز لەباخ نەڕوایە
کەهات و ڕوا جوان نەبووایە
بێ تۆ هەرکەسێ پێبکەنیایە
بەخوێنی جەرگی روی بشۆریایە
* * *

بەرامبەرم نەبێ گیان نییە لەبەرما
خەیاڵی کەس هەرگیز نییە لەسەرما
بەگیانی خۆشەویستی هەردو دنیام
لەسوێی تۆیە کە (تاهر) دەربەدەرما
* * *

منم دڵدار دێوانەو شەیدای تۆم
منم ئاوارە کەوا ریسوای تۆم
منم نازانم دڵ کەوتە چەلایە...؟
منم گیری پەرچەمی تاتای تۆم
* * *

روم لەروی تۆیە ئەی مانی دە، وچوار
تۆ جوان ئەبینی باڵای بەرزی یار
تۆ ئاگات نییە لە ئاگری ناودڵ
نازانی چۆنە حاڵی دەردە دار
* * *

ئەگەر شێری ئەگەر بەوری ئەگەر گۆڕ
سەرئەنجامت ئەبێتە پاروی گۆڕ
کاتێ خرایتە سەر سفرە لەگۆڕا
دەورت ئەدەن لەمارو دوپشک و مور
* * *

سێ دەردی زۆر گرانم لێ بون بار
غەریبی و ئەسیری و خەمی یار
غەریبی و ئەسیری زۆر گرنگ نین
خەمی یارم گرانە بۆم بکەن چار
* * *

خوایە چەندە بێزارم لەدەس دڵ
شەوو ڕۆژ نییە قەرارم لەدەس دڵ
زۆرم ناڵاند گەروی ناڵینم تەنگبو
دەخیل چیبکەم چییە چارم لەدەس دڵ
* * *

ئای بۆ ئەو کاتەی ئەچمە گۆڕی تەنگ
دەم لەخاک چەقیو بەکۆڵەوە سەنگ
روم لەقیبلەیە گیان لە بیابان
لاشەم مارو مور لێی گیر ئەکەن چنگ
* * *

ئای بۆ ئەو ڕۆژە ئەمنێنە ناوگۆڕ
سەنگو بەرد ئەنرێم لەژێر گڵی زۆر
قاچم ناجوڵێ لەدەس مار ڕاکەم
نەدەستم هەیە پێی دەربکەم مور
* * *

بەرگی شینم لەدەس دڵ کردە پۆشین
بەشم شینە سەراپا بەرگیشم شین
ئەناڵێنم لەدڵرەقیت شەوو ڕۆژ
جارێك نەتوت ناڵەوشینت لەبەرچین
* * *

خوایە ڕو لەکێ کەم، یا لەکوێ کەم
منی بێدەست هاوار لەکێ کەم
هەمومان روی سکاڵامان لەتۆیە
تۆ لەکوێ بی ئەبێ من ڕو لەوێ کەم
* * *

خۆری ئاسمان لەجوانی روت بەشەرمە
مانگی تازە لەروی ئەبرۆت بەشەرمە
لەشارابم لەشاخابم لەهەرلا
زوبانی من لەوەسفی تۆیە گەرمە
* * *

بێ پشتیوان و بێکەس رو لەکێ کەین
بێ ئاشناو بێدەس رولەکێ کەین
هەمو بێروین ئەوا هاتین بەرەوڕوت
تۆ بێ رو بی بڵێ بەس رو لەکێ کەین
* * *

خۆشە شاخان خۆشە چیا خۆشە دەشت
خۆشە هەمو بەدڵشادی بکەین گەشت
دەمێ سەیران دەمێ شایی دەمێ ڕاو
هەر ئەو کێوە کاتێ زانی بوە دەشت
* * *

منی بێدەنگ منی دڵتەنگ و ڕەنگ زەرد
شوشەی نەنگیم لەسەر دەستە ڕێگە بەرد
ئەڵێن دور بکە تۆ بەدناو و سوکی
دڵداری ڕاست توشی ئەبێ هەزار دەرد
* * *

بەخشندەیە بەبێ شوێن و جێگایە
نەخشکێشی هەمو جوانی دنیایە
ئاگاداری گیاندارانە شەوو ڕۆژ
بۆ ڕۆژ ڕەشان ئەو بەوێنەی چرایە
* * *

فەلەك نازانێ کە چەندە پەشێوم
بەتاوو توێی عێشق قرچاوە لێوم
هەمو سورێکت ریشەم دەرئەهێنێ
وەك گلۆڵەی بەنم رو لە نشێوم
* * *

خۆشەویستم هاوار بەرم بۆلای کێ
لەجەوری تۆ گۆشت و ئێسقان ئەسوتێ
ترسێ لەخوابکە: دڵرەق، هەتاکەی
بناڵێنم بەوێنەی نەی دەنگم دێ
* * *

ئاگادار نیت لەئەحواڵێ خراپم
بۆچی واسەرگەردان تەوەلابم
ئەناڵێنم لەدەستی تۆ بێ مروەت
وائەزانم منداڵێکی بێبابم
* * *

دێم و ئەچم پەرێشان و خەفەتناك
شێواوی تۆم، تۆش دڵرەقیت نیتە باك
بۆچی نابیستی فریادو سکاڵام
منی بێکەس ڕەنگم زەردو سینە چاك
* * *

لە پێش دەرگاکەتان چەند هاتم و چوم
وێنەی پەروانەکەت چەند هاتم و چوم
ڕێگەم دورە هاتوم بۆ دیدەنی تۆ
منی دێوانەکەت چەند هاتم و چوم
* * *

بەئاوی چاو دەجەیحونیٚ پەیداکە
وەرە(لیلی) تۆ مەجنونیٚ پەیداکە
فەرەیدونی خۆشەویستت لەدەس چو
وەرە لەنویٚ فەرەیدونیٚ پەیداکە

* * *

منیٚ بیٚمەی و بیٚبادە مەستم
لە دولبەر دورم بیٚهۆش و هەستم
لەناو ئاگردام هەست ناکەم گەربیٚ
بەلاٚم تینی عیٚشق ناودڵی گەستم

* * *

خۆشە کاتیٚ نەسەرم بیٚ نەسامان
لەهەردو پیٚ بئاڵیٚ لکی دامان
بەشەوو رۆژ ئارام بکەم بەپیشە
رۆژیٚ ئەبیٚ کەڕوناک بیٚ چرامان

* * *

وەرە ئەی دڵ بۆلای یاری پیٚشیمان
کاریٚ مەکە لەدوایی بی پەشیٚمان
ئەم دوو رۆژە دەبا تامیٚ بچیٚژین
لەژیٚر خاکا سبەینی ئەکریٚ شیمان

* * *

دڵە چۆنی، دڵە چۆنی، دڵە چۆن!!
پڕ لەخویٚنی، پڕ لە خویٚنی، پڕ لەخون
لە عیٚشقی لەیلەکەی سەمین عوزارت
تۆ مەجنونی، تۆ مەجنونی تۆ مەجنون

* * *

وەرە فریام کەوە تۆی دایم فریادرەس
بۆچی دەستم رابکیٚشم بۆ ناکەس
ببەخشە پیٚم خاوەن خوان و بەخشندەی
بۆ بەخشینم چاوەروانی تۆم و بەس

* * *

ئەوکاتە دیٚ دەستت گیر بیٚ لەدامان
لە کرداریٚ کردوتە بی پەشیمان
بەلاٚم ئەوکاتە هاوارت بیٚسودە
لات نامیٚنیٚ نەجوانی و نەسامان

* * *

پەشیمانم، پەشیمانم پەشیمان
ئەبینم کاروانیٚ دیٚ پەریٚشان
ئەم جیهانە بۆ کەس نابیٚ هەتا سەر
ئەت تۆرێنیٚ بارت ئەنیٚتە سەرشان

* * *

من ئەو بازەم کە ئەفرم بیٚکۆتایی
ئەژیم تەنیا لە چۆڵ و لە ئاوایی
هەمو تیٚخیٚ ئەسورِیٚ تا ئەبیٚ تیژ
من تیخیٚکی سوراوم لە خودایی

* * *

لە پیٚوەندام وەکو(یوسف) لە زندان
ئەنالیٚنم بەغەمناکی پەریٚشان

ئەگەر سەد باخەوان باخیان ببەستن
بەسە بۆ من گوڵ بارینی دوو لیٚوان

* * *

دەنگی ناڵینم نابیستی گیانە
نازانی جەرگ و دڵم بریانە
وەرن دڵ سوتاو باکۆڕیٚ بگرین
قەدری دڵ سوتاو لای سوتاوانە

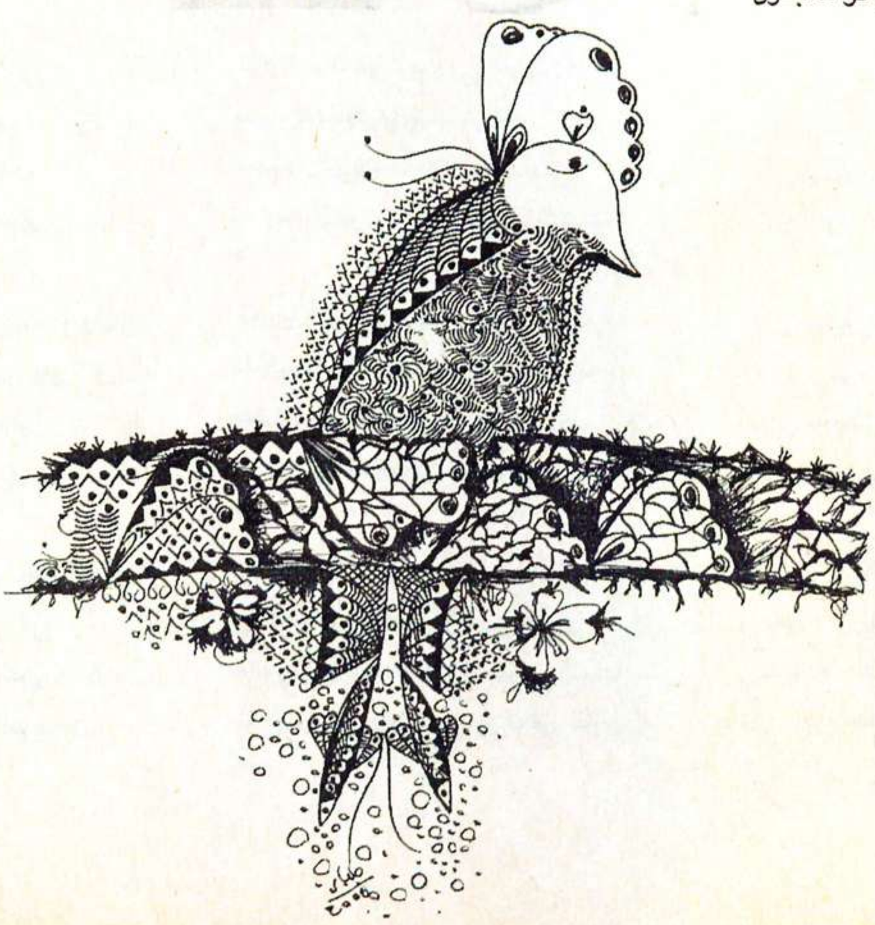
* * *

دڵداری هەڵمەت بۆ هەرکەس بیٚنیٚ
تین و بڵیٚسەی دای ئەمریٚنیٚ
کیٚ ڕزگاری بو لەداوی عەشق
شیٚتی نەکات و ناوی نەزرِیٚنیٚ

* * *

شەویٚکم نەدی دڵم بیٚ غەم بیٚ
خۆشەویستەکەم لەلا هاودەم بیٚ
هەزاران رەحمەت رژایە سەرغەم
قەت بڕوا ناکەم ساتیٚ لیٚم کەم بیٚ

سەرچاوە: چوارینەکانی باباتاهیری عوریان، وەرگیٚرانی: ڕازی، چاپی دووەم-١٩٧٩، بەغداد: چاپخانەی بابل.

بابا تاهیری هەمەدانی ناسراو بە عوریان

شێخ محەمەد خاڵ

بەناوی خوای گەورە

دەربارەی زیندەگانی ئەم شاعیرە نەمرە بەداخەوە تائێستا شتێکی وا نەنوسراوە کە کەمێك لە ژیانی ئەم شاعیرە بەهرەمەندەمان نیشانبدات، یاگۆشەیەك لە گەورەیی ئەم خواناسە دڵپاکەمان بۆ ڕووناك بکاتەوە، شەڵڵا بە شەڵلایی خوا ئەوی هەشە هەر نەنوسرایە، نە لە کۆن و نە لە تازە، چونکە هیچیان بە پارێزیا نەڕۆیشتون و لەجیاتیی ئەوەی باسی بەهرەو گەورەیی بکەن، کەچیی پچووکیان کردۆتەوە.

بێگومانم ئەگەر چەند چامەیەکی بووتبایە، بەریایی و ڕوو پامایی لە تەعریفی چەند پاشایەکی زۆرداری ستەمکارا، یا چەند چاوەیەکی بنوسیایە لەشینوواوەیلای چەند مردوویەکی دەوڵەمەندی ناودارا، ئێستا وا بێناو و نیشان نەدەمایەوە و بەسەدەها هۆنراوە و پەخشان دەنوسرا لە ستایشیاو پایەی شیعر و خوێندەواریی برابوە ئاسمان، بەڵام چونکە لە ژیانیا کوردێکی مەردی خواپەرستی ڕاست پەرستبوە بەبێ نەوایی هاتە جیهان، بەبێ نەوایی ژیاو بەبێ نەوایی مرد و لە جیهان دەرچوو، هەر وەك خۆی دەڵێ:

من بێ سەر و سامان دروست کراوم
پەرێشانانە من دروست کراوم
پەرێشانان هەموو بۆ ژێر خاك چوون
ئەمن لە خاکی ئەوان دروست کراوم(١)

کەواتە ڕاسترین قسەیەك کە وترابێ دەربارەی ئەم شاعیرە خوا پێداوە و ئەم سۆفییە دڵ بێدارە پایەبەرزە، ئەوەیە کە بەڕاستی شتێکیوای دەربارە نەنوسراوە، نەلەبابات بونی، نە لەبابات مردنیو، نە لەبابات دیوانی و، نە لەبابات شتی نوسراوی تریەوە، بەبێ ئەم چوارینانەی کە هەزار ساڵە بە یادگار بەجێی هێشتون و ئێستاش هەر بەتین و تەوژمن وەك ئەوکاتەی کە تیا وتراون و هەمیشە لە گوێچکەی دڵی بێنەوایانی دڵسوتاوانا دەزرینگێنەوە.

بابا تاهیر ئەو شاعیرە دڵسوتاوەیە، کە بە شیعر و شۆڕشی خۆی لە داوێنی کێوی(ئەڵوەند)ەوە گوێی هەموو جیهانی پڕکردوە لە ئاوازی چوارینەکانی خۆی.

بابا تاهیر ئەو خاوەن سۆز و گودازەیە کە هەزار ساڵە شیعرەکانی لەناو دڵو دەرونی خوێندەوارانا چونیەك جێیان بۆتەوە، ئەم دڵسوتاوە هەر دڵی سووتاو و دەروونی پڕشۆر و شۆڕشی ویستوە، ئیتر لەبیری وردەکاریی و مەبەستی باریك و پەنهان و مەعنای پێچراوە و نادیار و قافییەسەنجیدا نەبوە، شیعرەکانی لەگەڵ کەمێك سادەییدا کە هەیەتی، وابەتین و تەوژم و پڕسۆز و گودازن، لەهەموو دڵێکا وەك یەك کاریگەرن.

بەڕاستی ئەو چەرەدوکەڵەی کە وەختی خۆی لە دڵی بابا تاهیرەوە دەرچوە لەگەڵ خوێندنەوەی ئەم چوارینانەدا، ئێستاش هێشتا هەر تەمی نەڕەویوەتەوە و ئەو قرچ و هۆڕەی کە لە دڵی ئەوی بەرداوە و ئەو سۆز و گودازەی کە لە دڵی ئەوی هەستاندوە، پیاوم دەوێ نزیکی بکەوێتەوەو دڵ بێدارم دەوێ دو چوارینەی لێ بخوێنێتەوە، تابزانێ چۆن دڵی دەکەوێتە پەلەپەل و جونبوش و جۆش و خرۆش، خوایە ئەم دڵی بابا تاهیرە دەبێ چ مەکینەیەکی کارەبای بەتین و تەوژم بوبێ، کەوا ئێستاش هەر کەسێك تۆزێ نزیکی بکەوێتەوە، دەیگرێ و ڕای دەکێشێ و هەر کەسێك چوارینەیەکی لێ بخوێنێتەوە دەیسووتێنێت و ئاگری تێبەردەدات.

ئەم چوارینانەی بابا تاهیر، وەك خاوەنەكەی ئارایش نەدراون، بەڵكو وەك ئەو، بەسادەیی و ڕووكراوەیی و، بێپەردە و ڕووپۆش هاتونەتە ناوەوە و زۆر ڕێكی دڵ و دەرون و بیر و باوەڕی هەموو گەلێك و هەموو تیرەیەكە؛ نەك هەر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستا، بەڵكو لە هەموو ئەوروپا و رووسیاشا، كەس نیە كە چەند چوارینەیەكی لێ خوێندبێتەوە، بێخود نەبوبێ و سەرمەستی بادەی ڕاستی و ڕاست پەرستی بابا نەبوبێ.

بابا تاهیر لەو عاشقانەیە كە بە دەردی دڵی خۆیەوە دەناڵێنێ و بەشوێن دەرمانا ناگەڕێ و بەسۆزی سینەی خۆیەوە لە دڵا دەسووتێ و دەردی دەروونی خۆی ئاشكرا ناكات.

لەبەرئەوەی كە ئەم چوارینانە لە زۆر كۆنەوە لە دڵی خوێندەوارانا جێگایان بۆتەوەو پەسەندكراوی هەموو لایەكن، زۆر لە هاوزبانی بابا تاهیر، چاویان لەو كردوە لەدانانی چوارینەدا بە زبانی لوڕیی ئەمڕۆ وەك زانای بەناوبانگ ڕەشید یاسمی لە پێشەكیی دیوانەكەی بابادا دەڵێ چوارینەی لوڕیی لە زۆر ماڵی برا لوڕەكانمانا هەن، بەڵكو دەگونجێ زۆر چوارینەی ئەم و ئەو لەم دیوانی بابا تاهیرەشا ببێ(١).

بەڵێ قسەی پیاوانی گەورە و شیعری شاعیرانی بەرز و ناودار، وەك موقناتیس وانە، زۆرشت بەلای خۆیانا ڕادەكێشن، بەم ڕەنگە زۆر قسەی جوان و شیعری جوان دەدرێنە پاڵ ئەوان و تا ڕۆژگار دوور بكەوێتەوەو درێژببێتەوە، قسەی جوانی ئەوان و شیعری ڕەوانیان زۆرتر دەبێ، مەلای مەزبووره لە كاتی خۆیا ڕەنگبێ چەند قسەیەكی جوانی بووبێ، كەچی ئێستاش بە سەدەها قسەی بەدەمەوەدەكەن، یا عومەر خەیام و بابا تاهیر دەگونجێ لە كاتی خۆیاندا یەكی چەند چوارینەیەكیان وتبێ، كەچی ئێستا بەسەدها چوارینەیان هەیە، بەڵێ ئەم شتە هەڵبەستراوانە هەر چەنددەبن بە پەردە بۆ ئەو پیاوە گەورانە و بە ڕووپۆش بۆ روخساریان، بەڵام لە لایەكیترەوە گەورەیی ئەم بەهرەمەندانە نیشان دەدات، كەوا زۆر كەس بە ناوی ئەوانەوە شیعر و قسەی جوان دەڵێن و ناوی خۆیان وندەكەن، هەر بۆ ئەوەی شیعرەكانیان بڵاوببێتەوە، یا بە ناوی یەكێكی تریشەوەبێ.

ئێمە ئەگەر لە ژیانی بابا تاهیر بێئاگابین و لە خانەوادەیی و، بوونی و خوێندنی و نووسراوانی و بەسەرهاتی و مردنی بێ خەبەربین، باكمان نیە، چونكە یەك هاواری ئەو و سۆزی دڵ و دەروونی كە بەهۆی شیعرەكانیەوە بە گوێچكەی ئێمە دەگات، لەسەد تەرجەمەی حاڵ باشتر و خۆشتر و گرنگترە.

شیعری بابا تاهیر وەك ئاوێنەیەكی باڵانما وایە، چۆن ئەو یان هەر كەسێك لە بەردەمیا وێستا، بەتەواویی نیشانی دەدات، لە تەپڵی سەرەوە تا كەڵەمووستی پێو موو بە موو ئاشكرا و نمایانی دەكات بۆ خۆی، ئەمیشیان هەر كەسێك بە وردیی بیخوێنێتەوە، هەرچی هەست و خواستێكی دڵی خۆی هەیە، هەمووی تیا دەخوێنێتەوە، واتە ئەو هەستانەی كە بەدڵی زۆر لە دڵسووتاوانا دێن و ناتوانن خۆیان تەعبیری لێبدەنەوە، ئەم بە جوانترین شێوە تەعبیریان بۆ لێدەداتەوە.

لە هەموو كاتێكا شیعرەكانی بابا بەر دڵ كەوتوون و زۆر دڵگیربوون و مەردوم بەهۆی ڕێكیی شیعرەكانیەوە لەگەڵ دڵ و دەروونی خۆیانا بابایان بە نزیك زانیوە لە خۆیان، بۆیە هێندێك بە شاعیری ئاخر و ئۆخری سەدەی حەوتەمیان داناوە.

ڕەزا قولیخان هیدایەتی ئەمیری شوعەرای ئێران كە لە ساڵی ١٢٨٨ه، كۆچی دوایی كردوە لە كتێبی(مجمع الفصحاء)دا دەڵێ: بابا تاهیری هەمەدانی مەشهوور بە(عوریان)، لەو پیاوە خوداییانەیە كە لە وەختی خۆیدا زۆر بەناوبانگبوە، هەر چەند زۆر لە زانایان واگومان دەبەن كە بابا هاوچەرخی سەلجوقیەكان بوە، بەڵام وانیە و لە ڕاستیدا لەكاتی دەیلەمیەكاندا ژیاوە و لە ساڵی(٤١٠)ه، كۆچی دوایی كردوە، مردنی ئەم زۆر پێش فیردەوسیی و عونصوریی و هاوچەرخەكانیان كەوتوە و ئەم بابا تاهیرە دانەری ئەو چوارینانەیە كە هەمیشە دەخوێنرێنەوە و بەسەر دەم و زبانەوەن، هەر وەك زۆر تئلیفاتی تریشی هەن كەوا زانایان دەرسی دەكەن.

میرزا مەهدی خانی كەوكەب، لە ژیانی بابا تاهیردا كە لە گۆڤاری ئاسیایی بەنگالە(الجمعیة الآسیویة في بنغال) لە ساڵی ١٩٠٤م دا بڵاوی كردۆتەوە، مێژووی لە دایكبونی بابای بە حیسابی ئەبجەد، دەرهێناوە لەم چوارینەیەی كە دەڵێ:-

مو آن بحرم كە درظرف آمدستم

مو آن نقطە كە در حرف آمدستم

بهر ألفی ألف قدی برایو

ألف قدم كە در ألف آمدستم

بەم ڕەنگە دەڵێ: (الف قد) و(تاهر) و(دریا) هەر یەكێكیان بە حیسابی ئەبجەد(٢١٥)یە، ئینجا ئەگەر ژمارەی (ئەلف قد) كە٢١٥یە لەگەڵ ژمارەی(ألف) كە (١١١) یە لەیەك بدرێن ژمارەی(٣٢٦) پەیدا دەبێ، كە ڕێك بەقەد حاصڵی جەمعی ژمارەی پیتەكانی وتەی(هزار)ە، لە كاتێكا كەوا بنووسرێ(ها- زا- الف- را) واتە ناو(اسم)ی پیتەكانی(هزار) بنووسرێ، نەك ناونراو(مسمی)ەكان،

ئەو حەلە مەعنای شیعرەکە ئاوا دەبێت: من ئەو(الف قد)(٢) واتە(طاهر)م، کە لەم(الف)ەدا هاتوومەتە جیهانەوە، یەعنی(الف قد-الف) کە ساڵی(٣٢٦)ە ڕێکی وتەی هەزارە کە بەوڕەنگە بنووسرێ کە وتمان.

دائرە المعارفی ئیسلامی لە باسی بابا تاهیردا دەڵێ: ئەم مێژوو دەرهێنانە بەم جۆرەی کە میرزا مەهدی دەریهێناوە شتێکی زۆر هیچ و پووچە و جێی باوەڕنیە.

لەم دوو شیعرەوە دەردەکەوێ کە بابا تاهیر خۆی وەک دەریایەکی بێپایانی واهاتۆتە پێش چاو، کە لە چوارچێوەیەکی بچووکا دەرکەوتبێت دنیای مایە(مادە) و جیهانی فراوان، بۆ هاتوچۆی هەستی بڵندو، پەروازی بیری چوست و چالاکی، شوێنێکی تەسک و ترووسکە و شابالی ئەو کە دەبوو لە جەولانگایەکی بێپایانا هەڵفڕییایە ئێستا لە قەفەسێکی تەنگا دیل و پابەندە.

ئەم پیری دەستگیرەو ئەم ڕەندی بەهەست و بیرە، ئەم سۆفییە دڵڕووناکە و ئەم خواناسی دەروون پاکە، لەگەڵ ئەم هەموو هونەر و ئازادییەدا و لەگەڵ ئەم گشت وریایی و ئامادەییەدا، دەڵێی خاڵە و لەسەر پیت دانراوە، چۆن ئەو پیتە لە هەر شکڵێکابێ بەو خاڵە ئەحواڵی دەردەکەوێ و مەعنای ئاشکرادەبێ، ئەمیش وایە، کەوا جارجار بە چوارینەیەکی خۆی، دەم دەبات بۆگرێکوێرەی دڵی یەکێك و دەیکاتەوەو قسە دەکات لە نهێنی دڵێك و ئاشکرای دەکات.

میستەر براون لە باسی بابا تاهیر لە مێژووی ئەدەبی ئێرانیدا دەڵێ: کۆنترین نووسراوێك کە بەرچاوم کەوتبێت و قسە لەم شاعیرە گەورەیە بکات، کتێبی(راحة الصدور، وآیة السرور)ە، کە دەستنوسێکی کۆنە لە نامەخانە(مکتبە)ی پارسدا و لە لاپەڕەی ٤٣دا دەڵێ: کاتێك کە یەکەمین پاشای سەلجوقی توغرول بەگ(٣) چوو بۆ هەمەدان سێ پیری تەریقەت لە هەمەدانا بوون: بابا تاهیر و بابا جەعفەر و شێخ حەمشا(٤)، لەو دەمەدا ئەم سێ پیرە لەسەر کێوێك وێستاون لە بەردەمی هەمەدانا، کە بەو کێوەیان وتووە(خضر)، سوڵتان توغرول کە لە دوورەوە بەدییان دەکات، پێی دەڵێن: ئەمانە سێ پیری زۆر گەورەن، سوڵتان دادەبەزێ و لەگەڵ وەزیرێکی خۆی(ابو نصر الکندري)دەچێ بۆ لایان و دەستیان ماچدەکات و داوای نزای چاکیان لێدەکات، بابا تاهیر پێی دەڵێ: ئەی تورك، نیازت چیە کە بیکەیت لەگەڵ بەندەکانی خوادا؟ سوڵتانیش دەڵێ: هەرچی تۆ بفەرموویت من ئەوە دەکەم، بابا تاهیریش دەڵێ: ئەوە بکە کە خوا فەرمانی پێدەدا بە ئایەتی(ان الله یأمر بالعدل و الاحسان)(٥) سوڵتان بە قسەکەی بابا دەستدەکات بە گریان و دەڵێ: بەڵێ خوا یاربێ وادەکەم، ئینجا بابا تاهیر ئەو ئەمووستیلەیەی کە لە پەنجەیا دەبێ دەری دەهێنێت و دەیکاتە پەنجەی سوڵتان و پێی دەڵێت: وەك ئەم ئەمووستیلەیە وا موڵکی جیهانم کردە پەنجەت، تۆش خاوەنی داد و عەدالەتبە لەگەڵ بەندەکانی خودادا، سوڵتان دوای ئەوە هەمیشە بۆ پیرۆزیی ئەو ئەمووستیلەیەی هەڵگرتوە و هەر چەند چووبێتە جەنگێکەوە، کردوویەتیە پەنجەی.

بەڕاستی ئەم مژدەیەی کە بابا تاهیر دای بە توغرول پاشا، خوا هێنایەدی و بەو ڕەنگە مایەوە تا مردن.

میستەر براون بۆی دەرکەوتوە، کە ئەم شاعیرە بەهرەمەندە، لە ناوەڕاستی سەدەی یازدەهەمی زایینیدا ژیاوە، وەك پیاوێکی خوایی مەجزوبی، سەرگەرمی، دڵبێدار.

ئەم کتێبی(راحة الصدور)ە، وەك زانای بەناوبانگ ڕەشید یاسمی لە پێشەکیی دیوانی بابا تاهیر، چاپی دووهەم، چاپخانەی ئەرمغان،

ساڵی ١٣١١ھ ڕۆژیدا، دەڵێ لە ناوەندی ساڵی٥٩٩ و٦٠٠ھ دا تألیفکراوە.

لە پێشەکییەکی دیوانی بابا تاهیردا کە بەئینگلیزیی نوسراوە و لەلایەن خوالێخۆشبوو محەمەد عەلی عەونیەوە وەرگێڕاوەتە سەر عەرەبی، دەڵێ: ئەم کتێبی(راحة الصدور)ە، تألیفی نجم الدین أبی بەکر محەمەدی کوڕی سلێمانی راوەندییە، کە یەکێکە لە سەلجوقیەکان و دایناوە بۆ ابو الفتح کەیخوسرەوی کوڕی عەلائو الدولە، کە حاکمێکی سەلجوقی بووە.

لە پەراوێزی مێژووی ئەدەبی ئێران کە لەلایەن(ئەدوارد جرانڤیل براون)ەوە نوسراوە، دەڵێ: ئەم کتێبە لە ساڵی ١٩٣١م دا چاپکراوەو شاعیری گەورە و بزان، خوالێخۆشبوو سید محەمەد ئیقبال خانی لاهوری، راستکەرەوە(مصحح)ی بوە و ئەم راستکەرەوەیە، عەینی عیبارەتەکەی کاتبی نوسخە دەسنوسەکەی وەرگرتوە کە دەڵێ:"تمت في غرة رمضان سنة خمس و ثلاثين و ستمائة في يدى الضعيف المحتاج الي عفو رب الناس الياس بن عبدالله الحافظ القونوي حامدا علي نعمه، ومصليا على نبيه، محمد و آله واصحابه اجمعين" کەواتە ئەم کتێبە لە ساڵی ٥٩٩ و ٦٠٠ھ دا دانراوە و لە ساڵی ٦٣٥ھ دا ئەم نوسخەی پارسەی لەبەر نووسراوەتەوە و ئەو نوسخە دەستنوسە ئەمڕۆ، تاقانە نوسخەیە کە لە هەموو جیهانا کە ئێستا وا بە چاپکراویی بڵاوبۆتەوە.

لێرەدا زانای بەناوبانگ رەشید یاسمی لێکۆڵینەوەیەکی زۆر جوانی هەیە بۆ دۆزینەوەی ساڵی لە دایك بونی بابا تاهیر، دەڵی: ئەم چوونی توغرول پاشایە بۆ هەمەدان دەبێ لە ساڵی٤٤٧ تا ٤٥٠ھ دا بوبێ، چونکە وتەی(پیر) لە عیبارەتەکەی(راحة الصدور)دا با بەمەعنا پیری بەساڵاچوشا نەبێ، بەڵکو بەمەعنا پیری دەستگیربێ، بەڵام لە شێوەی قسەو گوفتوگۆکەی بابا تاهیر لەگەڵ پاشایەکی وەك توغرول بەگا و پێشکەوتنی لە هەردوو هاوڕێکانی خۆی لەقسەکردنا، دەردەکەوێ کە تەمەنی بابا تاهیر لەو رۆژدا لە پەنجا ساڵ کەمترنەبوە، ئەگەر زیاتر نەبوبێ، ئینجا بەم پێیە دەبێ بابا تاهیر لە ئاخر و ئۆخری سەدەی چوارەما لە دایکبوبێ.

بابا تاهیر لە چوارینەکەی پێشودا کە وتی:"الف قدم که در الف آمدستم" خۆی بە یەکێك لەو پیاوە گەورانە داناوە کە لەسەری هەموو هەزار ساڵێکا خوا یەکێکیان دەنێرێ، دیارە کە سەرەتای ئەم حیسابی هەزار ساڵە نابێ بە مێژووی کۆچی بێ، بەڵکو دەبێ بە مێژووی زاینی بێ، بەحیسابێکی کورت دەردەکەوێ کە مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی١٠٠٠ی زاینی لەگەڵ سەرەتای موحەرەمی ٣٩١ی کۆچی یەك دەگرنەوە، بەم پێیە لە دایکبونی بابا تاهیر لە ساڵی هەزاری زاینیی‌و لەساڵی ٣٩٠ یا ٣٩١ی کۆچیدا بوەو لەم مێژوەوە تا چوونی توغرول بەگ بۆ هەمەدان(١٠٥٥- ١٠٥٨) پەنجا وپێنج یا پەنجاو هەشت ساڵ دەبێ، کە ئەم قسەیە لەگەڵ قسەکەی میستەر براون یەك دەگرێتەوە.

بەم لێکۆڵینەوەیە دەرکەوت کە قسەکەی رەزا قولیخان کە لە(مجمع الفصحاء)دا کردی و وتی بابا تاهیر هاوچەرخی سەلجوقیەکان نەیوەو لە کاتی دەیلەمیەکاندا ژیاوە و لە ساڵی٤١٠ھ رۆژیدا کۆچی دواییکردوە، راست نیە و بە هەوەس کردوویەتی و قسەکەی بەرانبەر بە سەرچاوەیەکی مێژوویی گرنگی وەك(راحة الصدور) دەڕووخێ و خۆی ناگرێ.

مسیۆ(کلیمانت هوار) لە سەرەتای نامیلکەیەکیا دەڵێ: لە دەستنوسێکا کە ناوی(نزهة القلوب)ە تألیفی حمد اللهی مستەوفیی قەزوێنیە کە لە ساڵی٧٥٤ھ- ١٣٤٩م کۆچی کردوە لەو دەستنوسەدا چەند دێڕێکم خوێندەوە دەربارەی بابا تاهیر دەڵێ: بابا و(بیبی) فاتمەی خوشکی لە هەموو ئێرانا بە دوو ومرۆڤی بەهرەمەندی، خودا شناسی، دڵ ئاوەدانی، خاوەن دڵ و دەروون دەناسرێن.

هەروا لەتیف عەلی بەگی بێکدەلیی مەشهور بە ئازەر کە هاوچەرخی نادر شا بوە لە کتێبی ئاتەشکەدەیا کە لە ساڵی١١٧٤ھ رۆژیدا نووسیویەتی دەڵێ: بابا تاهیر دێوانەیەکی هەمەدانی و، عاشقێکی شێت و شەیداو، خاوەنی سۆزێکی بێپایان بوە، چوارینەی زۆری وتوە کە بەشی زۆری بڵندو باڵان.

لێکۆڵینەوەیەك کە زانای ئینگلیزیی(ئەدوارد هرن) کردوویەتی لە شاری بووشەهر دەرکەوتوە کە بابا تاهیر لەپێشەوە دارفرۆش بوە، بەم ڕەنگە بارەداری هێناوە لە شاخەکانی هەمەدان بۆ فرۆشتن، لە پاشا چوە بۆ یەکێك لە مەدرەسە دینیەکان و دانیشتوە لە بازنە(حەڵقە)ی دەرسا گوێی گرتووە لەو دەرسانەی کەوتراونەتەوە و لەو پرسیارانەی کە کراون و وەڵام دراونەتەوە، وا دەردەکەوێ کە بابا لەپێشەوە تێنەگەیشتوە لە دەرسەکان، رۆژێ لە فەقێکانی پرسیووە:"ئێوە چۆن لەم دەرسانە دەگەن"؟ ئەوانیش لە ڕوی تیتاڵیی و گاڵتە پێکردنەوە وتوویانە: ئێمە هەموو شەو دەچینە ناو حەوزوکەی مەدرەسەوە و چل جار خۆمانی تێهەڵدەکێشین، بۆیە واخوا زەینی رونکردوین و لە هەموو شتێك دەگەین، باباش بە دڵێکی پاگەوە ئەم قسەیە وەردەگرێ و باوەڕی پێدەکات و شەوی ئایندە دەچێتە سەر حەوزی مەدرەسەکەو بە بەرد سەهۆڵەکەی دەشکێنێ و دەچێتە ناوییەوەو چل جار خۆی تێهەڵدەکێشێت، دوای ئەوە وادەزانێ کەتیشکێك لە ئاسمانەوە دێو لە دەمیەوە دەچێتە ژوورەوە و بەوە ڕووناکیەك و فراوانیەك لە سنگی خۆیا بەدیی دەکات، بەیانی کە دەچێتە مەدرەسە زۆرباش لە دەرسەکان دەگات و لە فەقێکان چاکتر حاڵیی دەبێ بە ڕەنگێك کە دەکەوێتە کۆڵەکەدان(مجادله) لەگەڵ مامۆستا و فەقێکانا، لەمە هەموو سەرسام دەبن و لێی دەپرسن: ئەم زەین روونیی و زانینەت

چۆن دەستكەوت؟ ئەویش دەڵێ: ئێوە چۆن بەشەو چوونەتە ناو حەوزی مەدرەسەوەو چڵ جار خۆتان تێ هەڵكێشاوە، منیش وامكرد، ئنجا بەم بۆنەیەوە دەڵێ: "امسیت كردیا واصبحت عربیا" واتە لە ئێواریدا كورد بووم و لە بەیانیدا بووم بەدانا لە علومی عەرەبیدا، ئیتر دوای ئەوە، گەرمییەك لە لەشیا پەیدا دەبێ، بەجۆرێك لە هەر لایەك دابنیشتایە كەس نەیدەتوانی لەلایەوە دابنیشێ و هەمیشە بەسەر تەپڵەسەری شاخی ئەڵوەندەوە بوە، كە شوێنێكی زۆر ساردەو هەمیشە بەفری پێوەیەو كاڵایەكی زۆر تەنكی دڕاوی لەبەرابوە و هەر لەبەر ئەوەیە كە ناوی دەركردوە بە(عوریان) واتە ڕەشڕووت.

(بابا تاهیری شاعیر)

بابا تاهیر شاعیرێكی بەرز و باڵایە بە سروشت و عاشقێكی دڵسووتاوی دەروون برینداره بە جۆرێكی وا كە كاڵایەكی عاشقانەی بە باڵای خۆی بڕیوە، كە پۆی لە مەینەت و رایەڵی لە محەببەتە، وەك خۆی دەڵێ:

دڵێكم هەس كڕیداری محەببەت
لەلای ئەو گەرمە بازاڕی محەببەت
كراسێكم بە باڵای ئەو بڕیوە
لە پۆپی مەینەت و تانی محەببەت

بابا شاعیرێكی سروشتییە، هەزار ساڵە ڕەونەق و نازاویی(طراوة) شیعرەكانی خۆی پاراستوە و ئاگاداریی كردوە و لەم ماوە دوور و درێژەدا، دڵی دانا و نادانی وەك یەك ڕاكێشاوە بۆلای خۆی.

بەڵێ بابا هەر چەند مەردومێكی بێخانە و لانەو بێڕیشتە(علاقة) و پەیوەندیی بوە لەگەڵ جیهان و جیهانیانا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، تین و تەوژمێكی وای خستۆتە ناو چوارینەكانیەوە، شیعرەكانی ئێستاش هەر نەقشن لەسەر ڕووپەڕەی دڵان، تەنانەت ئەوانەی كە هاوزبان و هاونیشتمانیشی نین، هەر حەزیان لە شیعرەكانێتی و خۆشی و سۆزی لێ وەردەگرن و زۆر لە شیعرەكانییان وەرگێڕاوەتە سەر زبانی خۆیان بە هۆنراوە یا بە پەخشان. زۆری وا هەن كە سۆزی دڵی ئەم شاعیرە دڵسووتاوە بەجۆرێكی وا كاری كردۆتە سەر دڵیان و سەرمەستی گوفتاری ئەوی كردوون، كە خومارییەكەیان بە خوێندنەوەی شیعرەكانی ئەو نەبێ لاناچێ، وەك ئەم دوو چوارینەی كە دەڵێ:

بەسەر ڕووتا زوڵف قەفقەف كشاوە
كەوا سونبول بە گوڵ تێكەڵ كراوە
پەرێشان چۆن ئەكەی تۆ تاڵی زوڵفان
بەهەر تاڵێ دڵێ هەڵواسراوە
...

لەدەس چاو و لە دەس دڵ هەردو فەریاد
كە چاو هەرچیی ببینێ دڵ ئەكا یاد
ئەكەم من خەنجەرێ، نووكی لە پۆڵا
ئیتر ئەیدەم لە چاو، تا دڵ بێ ئازاد

بەڕاستی ئەم دوو چوارینەیە بەسەر هەر دڵمردوویەكا بخوێنرێتەوە، زیندووی دەكاتەوە و تەپوتۆزی مردنی لێ دوور دەخاتەوە، چ جای خومارێك كە بدا لەسەر.

زۆر كەسی وا هەن كە عەشق و شۆرێك لە دڵیانا هەیە و بەدرێژایی تەمەنیان ناتوانن بە زوبان باسێكی ئەو هەستەی خۆیان بكەن، بەڵكو لەم ڕووەوە زمانیان لاڵ و قەڵەمیان كوڵە لە دەربڕینیدا، بەڵام بابا تاهیر، بە زمانێكی كوردیی ڕەوان، باسی سۆزو شۆری دڵی ئەوان دەكات و سازی بابا لەگەڵ تاری دڵی ئەوانا ساز دەبێ و ڕێكدەكەوێ، هەردەمێ بابا لورەیەك بكات بە چوارینەیەك، خێرا تاری دڵی ئەوان دەكەوێتە پەلەپەل و باڵەتەپێ، یاخۆ هەر كاتێك بابا ناڵەیەك بكات و چوارینەیەكی خۆی بخوێنێتەوە، ئەوانیش لە خۆشیانا دەستدەكەن بە ناڵەناڵ، بەم ڕەنگە ئەگەر بابا بڵێ:

وەرن ئەی دڵ سوتاوان با بناڵین
لەدەس یاری بە بێ پەروا بناڵین
لەبۆ لای بولبولی شەیدا لە گوڵشەن
بچین، بولبول نەناڵێ تا بناڵین

وەیا بڵێ:

لەگەڵ سووتە دڵانم چۆن نەناڵم
لەگەڵ بێ حاصلانم چۆن نەناڵم
ئەناڵن بولبولانی ناو چڵ و گوڵ
كە من دووری گوڵانم چۆن نەناڵم

ئەوان كەیفخۆش دەبن، چونكە هاودەمێك و هاودەردێك بۆ خۆیان دەدۆزنەوە.

ئەگەر بڵێ:

دڵێكم هەس لە عەشقت گێژ و وێژە
برژانگ كە لێكدەم سێڵاوە ڕێژە
دڵی دڵداران وەك داری تەڕە
سەرێ گڕ، سەرێ خوناوە ڕێژە

ئەوان وەك شتێكی نایابی ونبوی خۆیان بدۆزنەوە، یا وەك ماننددی بێ نەوایەك كە گەنجێك بدۆزێتەوە، یا تینوویەك كە سەرچاوەی ئاوێكی ساردی سازگاری ڕووناك ببینێتەوە، لە خۆشیانا گەشكە دەیانگرێ.

بەڕاستیی ئاگرێك كە لە دڵی بابادا هەڵگیرساوە و زبانەی كێشاوە، ئاگرێكی هەتا هەتاییە، تا جیهان جیهانبێ، ئەو ئاگرە دەبریسكێتەوەو، ئاگری تر بەر دەداتەوە، وەك خۆی دەڵێ:

بە ئاهێ گونبەدی خە ضرا بسۆچەم
فەلەكرا جوملە سەرتاپا بسۆچەم
بسۆچەم ئەر نەكارمرا بساچیی
چ فەرمایی بساچیی یا بسۆچەم

واتە بە ئاهێك ئاسمان و زەویی ئەسوتێنم، ئەی کەریمی کارساز، ئەگەر کارم نەسازێنێت، هەموو جیهان دەسووتێنم، ئینجا دەفەرموێ، کارم دەسازێنێت، یا من ئاگر لە جیهان بەربدەم؟

دەڵێ:

منم ئەو ئاگرین تەیرەی کە دەرحاڵ
ئەسووتێنم زەمین لێکدەم پەڕ و باڵ
مصور گەر بکا نەقشم لە دیوار
ئەسووتێ خەڵق لەبەر تەئسیری تیمسال

لەم دوو چوارینەیەوە دەردەکەوێ کە بابا هێندێ جار مەستی بادەی خوایی و لە دەریای گەورەیی ئەودا نوقومبوە و ئاگای لە خۆی نەماوە و لەو کاتانەدا قسەی زلی بزرکاندوە، وەك(حەللاج) و(سوهرەوەردیی) و(ابن العربی).

بابا وەك دەردەکەوێ لە شیعرەکانیەوە نەماڵی بوە و نەحاڵ و هەمیشە بە کێوی ئەلوەندەوە بوە، بە ڕۆژ سوڕاوەتەوەو گژوگیای خواردوە، بەشەویش سەری کردۆتەسەر بەردێکی رەق، وەك خۆی دەڵێ:

من ئەو رەندەم کەوا ناومە قەلەندەر
نە خوانم هەس، نە نانم هەس، نە لەنگەر
کە رۆژداهات، لە دنیادا ئەخۆم خول
کە شەو داهات، لەسەر بەردێ ئەکەم سەر

دەڵێ:

چو مویەك سووتە دڵ پەروانەیێ نێ
بە عالەم هەمچو موو دیوانەیێ نێ
هەمە ماروون و مووروون لانە دێرن
منی دێوانەرا وێرانەیێ نێ

واتە لە جیهانا پەروانەیەك نیە وەك من دڵسوتاو، لە عالەما دێوانەیەکی وەك من نیە، هەموو مار و مووریێك هێلانەیەکی هەیە کە تیا بحەسێتەوە، منی دێوانە نەبێ کە هیچ وێرانەیەك شك نابەم.

دەڵێ:

منم ئەو بازە سپییەی هەمەدانی
کە هێلانەم لە کێوە بە نیهانی
بە باڵی خۆم ئەڕۆم لەم کەژ بۆ ئەو کەژ
بە دەستی خۆم ئەکەم نێچیرەوانی

بابا تاهیر وەك دەردەکەوێ لە هێندێ چوارینەیەوە سۆفییەکی پایە بەرزی باڵا و بڵندە، نابینێت لە سەرەتای تەمەنیەوە تا کۆچی دوایی، جارێك ئاوڕی نەداوەتەوە بەلای هیچ جۆرە خۆشیەکی دنیاوە، نە لەبابەت ژن و، نە لەبابەت ماڵ و منال و، نە لەبابەت خانوبەرەو، نە لەبابەت خواردن و خواردنەوەو، نە لەبابەت کاڵاو پۆشاك و، نە لەبابەت پەیوەندیی ناو مەردومەوە، زۆر لە چوارینەکانی لەگەڵ خوادایە کە دەڵێ:

کوێیە جێگای تۆ ئەی یاری دڵخوا
هەتا ئەو جێیە بکەم بە ڕێگا
هەموو جێ جێتە، کوێریی دەروونم
خەتام وت خەتا استغفرالله

لە شیعری یەکەمدا پرسیار لە جێی خوا دەکات، لەپاشا پەشیمان دەبێتەوە و دەڵێ: خوایە تۆ بێجێگایت و جێگای تایبەتیت نیە، بەڵکو لە هەموو جێیەك هەیت و هەموو بونەوەر عەرشی تۆیە، بەڵکو عەرشی تۆ لە بوونەوەر فراوانترە وەك قورئان دەفەرموێ(وسع کرسیه السماوات والارض) واتە عەرشی پاشایەتی خوا لە ئاسمانەکان و زەویی فراوانترە، بەڵام من چاوی دەروونم کوێرە، لەبەرئەوە خەتاموت کە پرسیارم لە جێگاو ڕێگای تۆ کردو پەشیمان بومەوە و داوای لێخۆشبون دەکەم.

بەڵێ خوا لە هەموو شوێنێك هەیە و قەڵەمڕەوی زانینی هەموو بوونەوەرە، وەك لە ئایەتێکی ترا دەفەرموێ (وهو الله في السماوات و في الارض یعلم سرکم وجهرکم ویعلم ماتکسبون) واتە لە هەموو ئاسمانەکان و زەویدا هەر ئەوە خوا، کە بە هەموو نهێنیی و ئاشکرایەکتان ئاگادارەو ئاگای لە هەموو کردەوەیەکتان هەیە، ئەم خوا گەورەیە نە قەبارە(حجم)ی هەیە، نەڕەنگی هەیە، نەدەنگی هەیە، نە لە کەس دەچێ، نەوێنەی هەیە، وەك خۆی دەفەرموێ(لیس کمثله شیء) واتە لە هیچ دڵخوازێك ناچێ، بۆیە دەڵێ:

نازانم دڵم دێوانەی کێیە؟
لەکوێ ئەگەڕێ و لە خانەی کێیە؟
نازانم دڵەی ئاوارەی من
دیلی نێرگسی مەستانەی کێیە؟

دەڵێ:

بێ تۆ نابینم لە دنیادا کام
بێ تۆ ناگرم هەرگیز بەدەست جام
ئەلەرزم رۆژ و شەو وەك شۆڕەبی
بەبێ تۆ نیمە یەك نەفەس ئارام

تەماشا ئەم پایە بەرزە بکە کە بابا گەیشتوویەتێ لە خواناسیدا کە دەڵێ:

کە من وەك حوشترم قانیع بە خارم
خۆراکم دڕکو، خەروارێکە بارم
لەبەر ئەم خەرجە سووکە و بارە قورسە
لە رووی خاوەن، هەموو دەم شەرمەزارم

شیعری دووهەم لەم چوارینەیە بە هەڵە تەرجەمە کراوە، چونکە کە خەرج سووك و بار قورس بوو، ئیتر جێی شەرمەزاریی نامێنێ، شەرمەزاریی کاتێك دەبێ کە خەرج زۆر و بار سووك بێ، کەواتە

دەچنەوە بەردەمی، ئایا خێر و بەخشینەکەی لێگیراکردوون یا نا، چونکە موسوڵمان نابێ لە کردەوەی باشی خۆی دڵنیابێ کەگیراکراوەو هەمیشەدەبێ لە ناوەندی ترس و هیوا(خوف و رجا)دا بێ، تا نەنازێ و یاخی نەبێ.

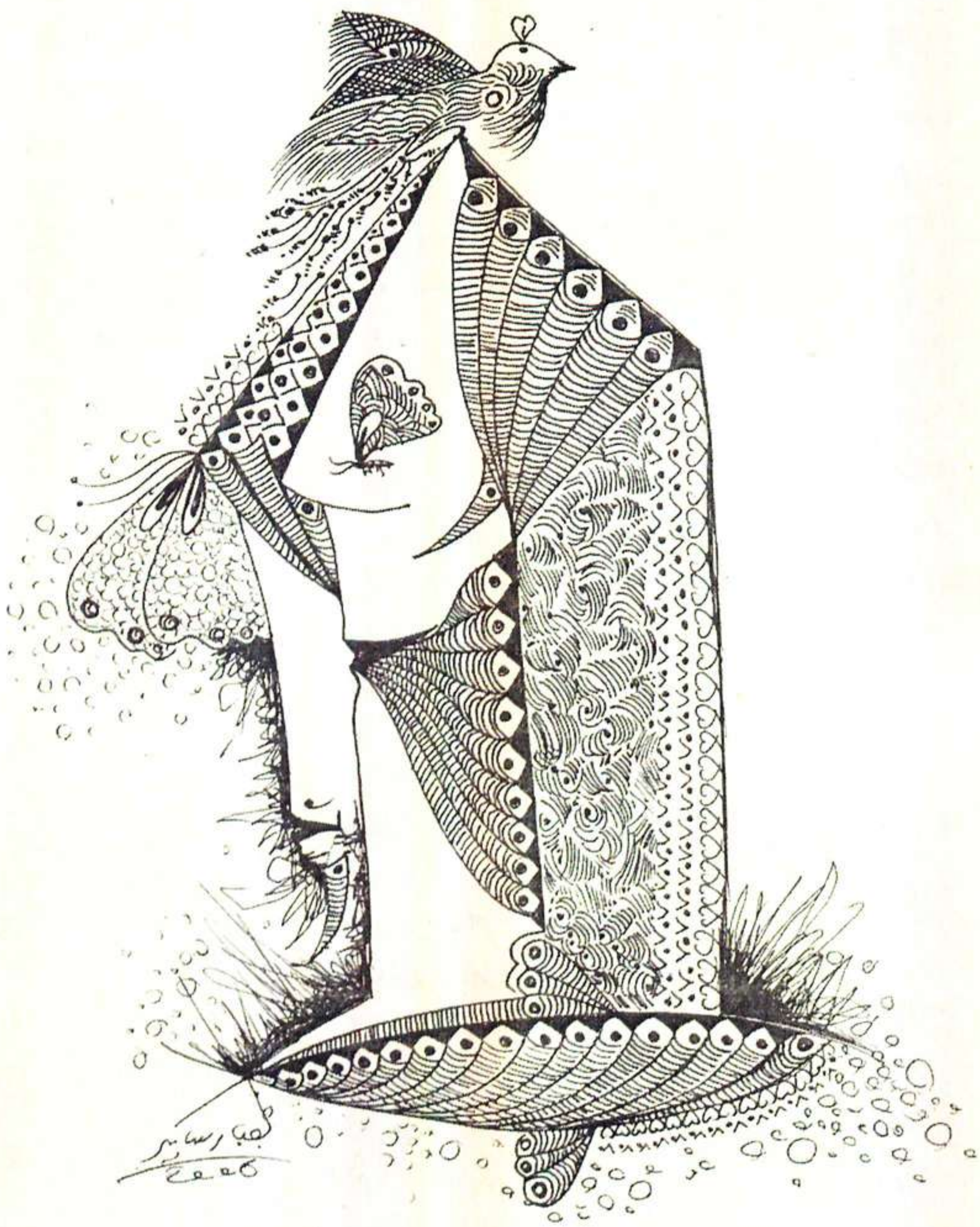
موسوڵمان هەروەك بەچاکەی خۆی نابێ بنازێ و یاخی ببێ، وەك بە چوارینەی پێشو گەیاندی، بە گوناهێکیش کە لە دەستی دەرچێ نابێ بێ هیوابێ، وەك بەم چوارینەیە دەیگەیەنێ کە دەڵێت:

من ئەو ڕەندەمە گوناهە پیشەم
بە دەستێ جام و بە دەستێ شیشەم

گەر تۆ بێ خەتای ببە فریشتە
من لە حەواو و ئادەمە ریشەم

وەك لە شوێنی خۆی باسکراوە، فریشتە دروست کراوێکی خوان، هەرچی هەواو هەوەس و ئارەزوو بێ، تێیانا دروست نەکراوە، بەم ڕەنگە هیچ جۆرە ئارەزویەکیان نیە، تا لەپێناوی ئەوەدا تووشی گوناه بن، کەوابو گوناهنەکردنیان هیچ هونەرێکی تیانیە، بۆیە لە ڕۆژی دواییدا هیچ جۆرە پاداشێك نادرێنەوە لەسەر گوناهنەکردنیان، بەڵام ئادەمی زۆر جۆرە ئارەزووی تیا دروستکراوە، کە زۆرجار رایدەکێشێ بۆسەر گوناه، هەر وەك ژیریی و بیریشی پێدراوە، تا بیگێڕێتەوە لە خراپە، ئەوا پاداش دەدرێتەوە بە چاکە و ئەگەر ئارەزو رایکێشا بۆسەر خراپە، ئەوا تۆڵە دەدرێتەوە بەخراپە و دەشگونجێ کەخوا بە میهرەبانی خۆی بیبەخشێ، وەك ئادەم و حەوا کە یەکەم کەسبون گوناهیانکردو خوا لێیان خۆشبو.

واتە من ئادەمییەکم کە بۆ گوناه دروستکراوم، ئەگینا ئەم هەموو ئارەزووەم تیا دروست نەدەکرا، هەر کەسێك دەیەوێ بێگوناه بێ، بابچێ ببێ بە فریشتە و لە ئادەمی خۆی بشۆرێتەوە، من گوناهم بەکەلەپور(ترکە) بۆ بەجێماوە لە ئادەم و حەواوە.

شیعری دووهەم لەجیاتی وتەی (لەبەر) دەبێ (لەگەڵ) بێ، بەمڕەنگە:

لەگەڵ ئەم خەرجە سووکە و بارە قورسە
لە رووی خاوەن، هەموو دەم شەرمەزارم

ئەم چوارینەیەی، لەگەڵ خوایە، واتە ئەی خوای گەورە من وەك حوشتر خواردنم دڕکی موغەیلانە کە لەبەر زبریی و دڕی کەر نایخوات باریشم خەروارێکە کە بە قەد دوو بار قورس و گرانە لەگەڵ ئەم خەرجە سووکە و بارە قورسەدا هێشتا شەرمەزاری پەروەردگار و خاوەنی خۆمم، چونکە نازانم لێم رازییە یا نا و خواپەرستی و چاکەم لێگیرایە یا نا.

ئەم شیعرە ئاماژە(ئیشارە)یە بۆ ئایەتی ژمارە شەست لە سوورەی(مؤمنون) کە دەفەرموێ: (والذین یؤتون ما آتوا وقلوبهم وجلة انهم الي ربهم راجعون) واتە ئەوانەی کە دارایی خۆیان بەختدەکەن لە رێی خوادا و لەگەڵ ئەویشە بەدڵ هەر دەترسن لە خوا کە سبەی

لە مەعنای ئەم چوارینەیەدایە، دوو شیعری مفتی زەهاوی کە یەکێکیان بەفارسیی دەڵێ:

خطا برماست لازم تا شود غفاریش ظاهر

جزا اعدام میباشد گناه بی گناهیرا

واتە پێویستە لەسەر ئێمە کە ئادەمین گوناهکردن، تا خوا لێمان خۆش ببێ و لێخۆشبونی ئەو، دەرکەوێ بۆ هەموو کەسێك، ئەوانەی کە گوناهناکەن وەك فریشتە گوناهبارن، بۆیە لە ڕۆژی دواییدا حوکمی اعدام دەدرێن، بەم ڕەنگە زیندوو ناکرێنەوە و دەچنەوە پەردەی نەبوون. دووهەمیان کە بە عەرەبی دەڵێ:

لقد حرم الاملاك نيل خلافة

فما لهم ذنب سوى عدم الذنب

واتە فریشتە نەکران بەجێنشینی خوا لەسەر زەوی وەك ئادەمی، چونکە گوناهبارن، گوناهەکەشیان ئەوەیە کەوا بێگوناهن.

بابا لەو دڵبێدارانەیە کە هەمیشە دڵی ئاوەدان بوە بە یادی خواو یەك هەناسە خوای فەرامۆش نەکردوە، هەر وەك هەمیشە لە سەراپەردەی حوزوورا بوبێ وابوە، بۆیە لای بابا فەرقی کەعبەو کەنشتەو کڵێسەو دێرو بتخانە نەبوە، چونکە هەموویان بۆ ئەو چونیەك جیلوەگاهی خوابوون وەك دەڵێ:

خوشا ئانونکە ئەز سەر پا نەزوونەند

میانێ شوعلە خوشك و تەڕ نەزوونەند

کەنشت و کەعبە و بتخانەو دێر

سەراپا خاڵێ ئەز دلبەر نەزوونەند

وەك لەپێشەوە وتمان بابا تاهیر سۆفییەکی پایە بەرزبوە و هەمیشە لەبیری خوا و مردنابوەو سۆز و گوداز و نیاز و خەم و خەفەتی هەر یادی خوا و باسی مردنە، ئەوە کە هەژار و دەوڵەمەندو گەورە و پچوك و، داناو نادانی لەلا چونیەکە و ئامۆژگاری هەردولایان دەکات و دەڵێ:

ئەگەر جێگەت لە چەرخی چوارەمینە

کە هەرگا گورگی مەرگت لە کەمینە

ئەگەر سەد ساڵ لە دنیادا بمێنێ

کە ئاخر منزڵت ژێری زەمینە

دەڵێ:

وای بۆ ئەودەمەی ئەچمە گۆڕی تەنگ

ئەکەن بەسەرما خاك و خۆڵ و سەنگ

نە پێیەکم هەس لە ماران راکەم

نە دەستیش لەگەڵ مورا بکەم جەنگ(٦)

دەڵێ:

بە گۆڕستان گوزەر کردم کەم و بێش

بدیدم گۆڕی دەوڵەتمەند و دەروێش

نە دەروێش بێ کفن دەرخاك رەفتە

نە دەوڵەتمەند بردە یەك کفن بێش

واتە زۆر هاتوچۆی گۆڕستانم کرد و زۆر گۆڕی هەژار و دەوڵەمەندم چاوپێکەوت، تائێستا نە هەژارێکم دی بێکفن بنێژرێ و نە دەوڵەمەندێکم دی لە کفنێك زیاتر لەگەڵ خۆی بەرێ.

چوارینەکانی بابا تاهیر زۆریان لەیەك دەچن لە عیبارەت و لەمەبەستاو ئەوانە زۆر بەرز نین، هەر لەبەرئەوەیە کە خۆیشی داندەنێ بە پەستی هێندێکیانا و دەڵێ:

هەر ئەو دلبەرەی چاوی مەستی هەس

هەزارانی وەك، من پابەستی هەس

لەناو عاشقانە ئەو مانگ روخسارە

وەك شیعری من بەرز و پەستی هەس

بەڵام گرنگی و قورسی ئەم دوو چوارینەیەی کەوا ئێستا کە بەرەودوا دێن لەوانەیە کەببێ بە پارسەنگی ئەو شیعرانەی کەوا لە ترازووی کێشانا سووکن، بەجۆرێك کە هەموویان قورس بکات و کەموکوڕییان داپۆشێ، چوارینەی یەکەم دەڵێ:

گوڵێ بەدەس خۆم پەروەردە بکرێ

لە چاوگەی چاوی خۆم ئاوی بدرێ

کەی ڕەوای دەرگای پەروەردگار

یەکێ تر بۆ خۆی گوڵاوی بگرێ(٧)

چوارینەی دووهەم دەڵێ:

درەختی غەم لە دڵ کردوویە ریشە

لە دەرگای خوا ئەناڵێنم هەمیشە

عەزیزان با بزانین قەدری یەکتر

ئەجەل وەك بەردە، مەردوم چەشنی شیشە

وەزنی چوارینەکانی بابا تاهیر لەگەڵ چوارینەکانی عومەر خەیام کەمێك جیاوازن، بەم ڕەنگە هینەکانی بابا لەسەر وەزنی (هەزەجی شەش پارچەیی محزوف)ە، واتە هەموو شیعرێکی شەش(مفاعیل)ن، بەڵام تفعیلەی سێهەم و شەشەم کورت دەکرێنەوە بۆ(مفاعل) یا(فعولن).

مەردوم ئەگەر ورد ببێتەوە لە شیعرەکانی بابا تاهیر و بەراوردی بکات لەگەڵ زۆر لە شیعرەکانی عومەر خەیام لە رووی عیلمی نەفسەوە، دەبینێ کە ئەم دوانە زۆرلەیەکەوە دوورن، چونکە تائێستا بابا هیچ ئاوڕێکی نەداوەتەوە بەلای خۆشی و خۆش ڕابواردنی جیهانەوە، بەپێچەوانەی خەیام، کە بەلایەوە هەر خۆشی و خۆش ڕابواردنی جیهانە ئامانجی هاتنە جیهان، جگەلەوەی کە شیعرەکانی خەیام بە هیچ کولۆجێك تررووسکەیەکی تەصەوفی لێوەنایەت، هەروەك لە شیعرەکانی باباوە دێت بە زۆریی(٨).

(زبانی بابا تاهیر)

بابا تاهیر کوردێکی لوڕە، لوڕ ناوی تیرەیەکی گەورەیە لە کورد(٩) ئەم چوارینانەشی بە زبانی لوڕییە.

میستەر براون لە ئێران پرسیاری کردوە لە زانایەکی گەورەی کرمانی: کە زمانی بابا تاهیر چیە؟ ئەویش وتوویەتی لوڕییە، کە ئەم زمانە بڵاوە لە شیراز و ئیسفەهانا، هەر وەك زانای بەناوبانگ(جونییو)یش لایوایە.

ئەگەر ئێمە وردببینەوە لە چوارینەکانی بابا، دەبینین کە پڕە لەوتەی لوڕی، وەك (ئیمبون) لەجیاتی(ایمان) و(باروون) لە جیاتی(باران) و(بیابوون) لە جیاتی(بیابان) و(تە) لەجیاتی(تۆ) و(دەرموون) لەجیاتی(دەرمان) و(دێر) لەجیاتی(دوور) و (نوم) لەجیاتیی(نام) بەمەعنا ناو و(نوومە) لەجیاتیی(نامە) کە ئەمانە هەمووی هەر لە زبانی لوڕیدا بەکاردەهێنرێن.

(دیوانی بابا تاهیر)

وادەردەکەوێ کە لەکاتی بابا تاهیردا نەخۆی و نەکەسی تر شیعرەکانی کۆنەکردۆتەوە، بەڵکو هەر چوارینەیەکی کەوتۆتە لای یەکێك، ئینجا سا یا لەپشتی کتێبێك، وەیا دەفتەرێك وەیا بەیازێك نوسراوە، تا ساڵی١٨٨٥م کە زانای خۆرهەڵات ناس(مستشرق)(هیوار) (٥٩) چوارینەی تریشی لەگەڵ چامەیەکیا بڵاوکردەوە لە ساڵی١٩٠٨م.

لە پاشا خۆرهەڵاتناس(هرون ئلن) (٨٠) چوارینە و چامەیەکی، بێجگە لەوانەی کە(هیوار) بڵاویکردبوونەوە تەرجەمەی کردن بە پشتیوانی دەستنوسێکی نامەخانەی بەرلین.

لە ساڵی١٣٠٦ھ ڕۆژی-١٩٢٧م حسین وحید دستجردی ئیسفەهانی، نووسەری گۆڤاری ئەرمغانی فارسی- دیوانی بابا تاهیری لە چاپدا و بڵاوی کردەوە، کە٢٩٦ چوارینە و چوار چامەیەو(٦٢) چوارینەی تریشی کردوە بە پاشکۆی ئەم دیوانە کە دەریهێناون لە کەشکۆڵ و بەیازی دەستنوس.

لە ساڵی١٣١١ھ ڕۆژی- ١٩٣٢م دووبارە دیوانەکەی بابای چاپکردەوە بە پێشەکیەکی مامۆستا ڕەشید یاسمیەوەو(١٠) چوارینەی تری لێزیادکرد کە لە چاپی یەکەما نەبوون.

ئەم شیعرانە بەپێی پیتی دوایی ریزکراون، بەم ڕەنگە ئەوی دواپیتەکەی(ئەلف) بێ پێش ئەوانە خراون کە دواییەکەیان(بێ) بێ‌و هەر بەم ڕەنگە تا پیتی(یێ).

ئەم دیوانی بابا تاهیرە، لەماوەی ئەم هەزار ساڵەدا، چەند جار شیعرەکانی نوسرابێتەوە لەلایەن ئێرانیەکانەوە، هەر جارەی چەند وتەیەکی کوردی لێکراوە بە فارسی، بەجۆرێك کە ئێستا کاڵایەکی فارسی بەسەرهاتوە، بەم ڕەنگە(ئامێتە)کراوە بە(ئامێختە) و(تاو) کراوە بە(تاب) و(تە) کراوە بە(تو) و(ڕێژە) کراوە بە(ریزد)و(شەو) کراوەبە(شەب) و(کرن) کراوە بە(کنند) و(موو) کراوە بە(من)و (مەکە) کراوەبە(مکن) و(وتم) کراوە بە(گۆیەم)و (وینەم) کراوە بە (بینەم).

بەڕاستی زۆر جێیداخ و خەفەتە کە تائێستا دەستنوسێکی کۆنی ئەم دیوانە نەدۆزراوەتەوە، نە لە ڕۆژهەڵات و نە لە ڕۆژئاوا، تابکرێ بە سەرمەشق و ئەم دیوانەی لەبەر ڕاستبکرێتەوە.

(بابا تاهیری سۆفیی)

بابا تاهیر سۆفییەکی خواپەرستی، بێناوونیشانی، گۆشەگیری، بێنیازی، خاوەن دڵ بوە، ٢٢ تالیفی هەیە لەعیلمی ما بعد الطبیعە(میتافیزیقیا)دا(١٠) هێندێکی بە زبانی فارسی و هێندێکی بە عەرەبی، ئەوی لەم کتێبانە کە تائێستا لە چاپدرابێ، تەنیا یەکێکیانە کە ناوی (کلماتی قصار)ەو بەعەرەبی نووسراوە لە بیروباوەڕ(عقائد)ی ئەهلی تەصەوفدا و چاپکراوە لەداوێنی دیوانەکەیەوە لە چاپی دووهەم بە چاپی ئەرمەغان، کە دانەیەکی لە نامەخانەکەی منا هەیە و تائێستا ئەم نامیلکەیە زۆر ڕاڤە(شرح)ی لێکراوە، یەکێکیان راڤەی(عین القضاة)ی هەمەدانیە کە لە ساڵی ٥٣٣ھ کۆچی دواییکردوە و بە عەرەبی کردویەتی، هەروەك لە کۆنەوە راڤەیەکی تریشی لێکراوە بە عەرەبی، بەڵام خاوەنەکەی تائێستا نەزانراوە کێیە، لەم سەردەمی دواییەدا زانای گەورە مەلا سوڵتان عەلی گونابادی دوو راڤەی لێکردوە، یەکێکیان بە فارسی و ئەوی تریان بە عەرەبی و راڤە فارسیەکەی لە دەوروبەری ساڵی ١٣٢٦ھ ڕۆژیدا لە چاپ دراوە، ئەم نامیلکەی بابایە٣٦٨ پەندو حیکمەتە بە عەرەبی کە بابا تاهیر خۆی داینا‌وەو ڕێکیخستون لە ٢٣بابا، قسەدەکەن لە عیلمو، تەصەوفو، وجدو زکرو، عقڵ، غفلەو، نفس... هتد. ئەمە چەند میسالێکە بەنموونە بۆت دەهێنمەوە:

١. العلم موكل بالكلام، والوجد موكل بالخرس، ژمارە(١١).

٢. التصوف لايسعه شيء وهو يسع الاشياء كلها، والصوفي يكون له كل شيء ولايكون هو لشيء، ژمارە(٣٢٠).

٣. الوجد فقدان الموجودات، ووجود المفقودات، ژمارە(٩٦).

٤. الذكر الخفي الذي يخفي عن القلب، ژمارە(١٣٢).

٥. انتهاء العقل الي التحير، وانتهاء التحير الي السكر، ژمارە(٦٥).

٦. الغفلة عن الله كفر، والغفلة عن حقيقة ذات الله توحيد، ژمارە(٣٢١).

٧. النفس سجن الروح، والدنيا سجن النفس، ژمارە(٦٦)

دەستنوسی ئەم(کلماتی قصار)ە لە ساڵی٨٥٣ھ ڕۆژی، دەست پیرێك کەوتوە کە ناوی(أبو البقا)بوە و ویستویەتی راڤەی لێبکات و شەرحی لەسەر بنوسێ و کتێبەکەی لەلا زۆر خۆشەویست و بەنرخ بوە، تەنانەت لەگەڵ خۆی بردوویەتی بۆ مەککە و لەوێ لە باخەڵی دەکەوێتە ناو بیری زەمزمەوە، بەڵام بە هەوڵ و تەقەلایەکی ئێجگار زۆرگران دەریدەهێنێ، زانایان و خوێندەوارانی بەرز زۆر هەوڵ دەدەن لەگەڵ أبو البقادا کە راڤە لەو دەستنوسەنەکات، چونکە ئەو فەرمودانەی بابایە زۆر بەقوڵی پێچراوەن، بەرەنگێك کە کەم کەس نەزانێ، ئینجا ابو البقا دەستنووسەکە دەدا بە گەورەترین زانا کە

چانی بەگی عزیزی بوە و تکای لێدەکات کە راڤەی لێبکات، چانی بەگیش لە مانگی شەوالی ٨٩٠ھ رۆژی دەستدەکات بە راڤە لێکردنی و لەبیستی شەعبانی٨٩٩ھ تەواوی دەکات(١٠).

خوابگاهی بابا تاهیر

خوا بگاهی بابا تاهیر لە ژوورێکدایە بەسەر تەپەیەکی نە زۆر بەرزی نە زۆر نزم، لە رۆژئاوایەکی باکوری شاری هەمەدانەوە و لەو گەڕەکەی کەپێی دەڵێن(بن بازار)، لەو ژوورەی کە بابای تیا نێژراوە، دوو کەسی تریشی تیا نێژراوە، یەکێکیان دایەنی خۆیەتی کە شیری داوەتێ و ناوی فاتمەیە، ئەوی تریان حاجی میرزا عەلی نەقی کەوسەرییە و گۆڕی هەرسێکیان قەفەزەیەکی سادەی دارینی بەسەرەوەیە. خوابگاهی بابا هەمیشە زیارەتگاهی موسوڵمانانی دڵبێدارانە، کۆنترین کتێبێك کە باسی ئەم خوابگاهە بکات(نزهة القلوب)ی حمد ئیلاهیی مستوفیە، کە لە ساڵی ٧٥٠ھ، کۆچی دوایی کردوە، بە دەوروبەری خوابگاهەکەی بابا تاهیردا چەند ژوورێك هەن هەمیشە چەند کەسێکی تیان لە موریدینی بابا کە خواپەرستی تیادەکەن و چلەی تیا دەکێشن، نەخوازەلا شەوی جومعان، وێنەی ئەم خوابگاهە لە چاپی دووهەمی دیوانەکەیا کێشراوە. درووودی خوا برژێ بەسەر گۆڕەکەیا وەك بارانی بەهار.

پەراوێز:

١. ئەم چوارینانەی باباتاهیر لەلایەن شاعیری تازەی بەهرەمەند کاك دڵزاری کۆییەوە هەوڵدراوە کە بکرێن بە کوردی سۆرانی، بەڵام بەداخەوە هەر حەفتاو حەوت چوارینەی تائێستا بۆ کراوە و بەتایبەتی لە چاپیداوەو ناوی‌ناوە(گەنجینە) و بەشی زۆری هەروەك خۆی ماوەتەوە و ئەم چوارینەیە، یەکێکە لەو چوارینانەی کە لەلایەن ئەوەوە وەرنەگێڕاوە، ساخوا بەمیهرەبانی خۆی یارمەتی بدات بۆ تەواوکردنی ئەم پرۆژە پیرۆزە.

٢. وەك لە گۆڤاری (ئەرمەغان)ی ژمارە(١) ساڵی(١٠) دەڵێ: هیندێ چوارینە کە بەهی بابا تاهیر زانراون، لە دیوانی مەلا محەمەدی مازندەرانی و شاتریەگی محەمەدی هەمەدانیدا بینراون.

٣. واتە قەد و باڵا ڕاست وەك ئەلف.

٤. توغرول: محەمەد کوری میکائیلی کوری سەلجوقی کوری تقلقە، کە لە ساڵی٤٣١ھ دا بوە بە پاشا و زاڵبووە بەسەر مەسعودی کوری سوڵتان مەحمودی غەزنەویدا و دەستیگرت بەسەر خوراسانا و لە ساڵی٤٣٣ھ دا، تبرستان و گورگان و، لە ساڵی٤٤٦ھ دا، ئازربیجان و، لە ساڵی٤٤٧ھ دا بەغدای گرت و دوان(خطبة)ی جومعانی بەناوی ئەوەوە خوێندرایەوە، هەر لەو ساڵەدا موسڵ و دیاربەکری گرت و لە ساڵی٤٥٤ھ دا، کچی خەلیفەی القائم بأمر اللەی مارەکرد و لە ساڵی٤٥٥ھ دا مرد.

٥. حەمشا، یا حەمشاد، یامەشاد هەرسێکیان کورتەی(محەمەد شاد)ن و ئەمانە هیچیان بەپێی ئەو کتێبانەی کە لەبەردەستان، لەپیرانی ناودار نەبون لەکاتی بابا تاهیردا، بەڵێ حەمشادی دینەوەریی بوە لەزانایان و پیرانی گەورەی کورد، بەڵام بەپێی نوسینی شێخ عەبدولوەهابی شعرانی لە کتێبی(طبقاتی کبری) جەڵدی(١) لاپەرە(٨٧(چاپی میسر، لە ساڵی٢٩٧ھ دا کۆچی دوایی کردوە و بەپێی نوسینی ریسالەی(قوشەیریی)، لاپەرە(٢٥) چاپی میسر، لە ساڵی ٢٩٩ھ دا مردوە، کەواتە بەهەرحاڵ ئەم پیرە زۆر لە پێش بابا تاهیردا پیرێك بوبێ لە هەمەدان بە ناوی حەمشا، یا حەمشادەوە و ناوی نەنوسرابێ لە مێژوودا وەك هەزارانی تر.

٦. سورەی نەحل ئایەتی٩٢.

٧. ئەم چوارینەیە لە(گەنجینە)ی دڵزارا نیە.

٨. ئەم چوارینەیە لەلایەن مەلا محەمەدی غەزاییەوە، وەرگێڕاوەتە سەر سۆرانی.

٩. تەماشای دائرە المعارفی ئیسلامی، جلدی سێ، لاپەرە(٢٣٦) بکە.

١٠. تیرەی لوڕ لە لوڕستان دادەنیشن کە دەکەوێتە جەنوبی رۆژئاوای ئێران، بەم رەنگە رۆژئاوای لوڕستان لە خاکی ئێراندا لە بەرانبەری سنوری(مەندەلی)یەوە، دەستپێدەکات، تا بەرانبەری سنوری(عەمارە) هەر لە خاکی ئێران، سنوری رۆژهەلاتیشی، لە جەنوبی شاری(کرند)ەوە، دەستپێدەکات لە شیمال هەتا نزیك شاری(دیزفول) لە جەنوب.

چیای کەبیر کوھ- کە لە شیمالی رۆژئاوای ئێرانەو بۆ جەنوبی رۆژهەلات درێژ دەبێتەوە، ئەم قەڵەمڕەوە دەکات بە دوو بەشەوە:

١. بەشی رۆژهەلاتی(پێشکوھ)ە کە لوڕی ئەسڵی تێیدا دەژین.

٢. بەشی رۆژئاوای(پشتکوھ)ە کە فەیلییەکانی تیا دادەنیشن.

بەقسەی مینۆریسکی رووسی و ئۆسکارمانی ئەڵمانی شێوەی فەیلی لە کوردییەوە نزیکترە لە شێوەی لوڕی.

مینۆرسکی لە دائرە المعارفی ئیسلامی، بەرگی سێهەم، لاپەرە(٤١)دا دەڵێ لوڕ نەتەوەیەکن لە رۆژئاوای جەنوبی ئێران و دەبن بە چوار بەشەوە: مامەسەنی، کۆهگێلۆیی، بەختیاریی، لوڕی ئەسڵیی.

١١. تەماشای دائرە المعارف ئیسلامی- جلدی سێ- لاپەرە(٢٣٦) بکە.

١٢. تەماشای دائرە المعارفی ئیسلامی، جلدی سێ، لاپەرە(٢٣٧)بکە.

سەرچاوە: خاڵ، شێخ محەمەد، بابا تاهیری هەمەدانی مەشهور بەعوریان، لەچاپکراوەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغداد١٩٧٧.

بابا تاهیری هەمەدانی لە ئەنسکلۆپیدیای ئیسلامیدا

ئەحمەد تاقانە لە تورکییەوە کردویەتی بە کوردی

بابا تاهیر عوریان شاعیرێکی کوردی سۆفییە، بە شێوە زمانێکی ناوچەیی شیعری نووسیوە بەپێی قسەی ڕەزا قولی خان(سەدەی١٩)، کە سەرچاوە دەستنیشان ناکات، بابا تاهیر لە سەردەمی فەرمانڕەواییی دەیلەمدا ژیاوەو لە(١٠١٠)ی ز(٤٠١)یشدا مردووە. پارچەیەك لە پارچە هەڵبەستەکانی بابا تاهیر زۆر مەتەڵ ئامێزە.

مو آن بحرم كه در ظرف آمدستم.

مو آن نقطة كه در حرف آمدستم.

بهر ألفى(ألف قد)ى برآيو.

(ألف قد)م كه در(ألف) آمدستم(١)

واتە: (من ئەو دەریا(بحر)ەم واکراوەتە ناو جامێکەوە، ئەو خاڵەم کە لەسەرپێتدا هەم، (الف) هەزار ساڵ جارێك، (الف قد) بەژن و بالاڕێکی وەکو پیتی الف پەیدا دەبێت، من ئەو(ئەلف قەد)ەم کە لەم هەزار(الف) ساڵەی دواییەدا هاتووم). مەهدی خان لە(JASB)دا(٢) بەپێی ژمارەی ئەبجەدی و بە شێوەیەکی سەرنج ڕاکێش، ئەم پارچەیەی ڕوون کردووەتەوە. پیتەکانی دەستەواژەی(الف قد) بەپێی ژمارەی ئەبجەدی دەکاتە(٢٥). ئەمەش لەگەڵ ووشەی(بحر)ی عەرەبیدا کە بەرامبەرەکەی لە فارسیدا(دریا)یەو ووشەی(طاهر) کە ناوی شاعیر خۆیەتی هاوژمارەن. الف قد(٢١٥) لەگەڵ الف(١١١)دا کۆکەینەوە، دەکاتە(٣٢٦) کە لەگەڵ ووشەی(هزار)ی فارسیدا کە پیتەکانی بە(ها، زا، الف، را) دانرێت.. هاوژمارەن.. بەم شێوەیە دەستەواژەی(الف قد) کە دێتە سەر(الف)، ساڵی لە دایکبوونی بابا تاهیر(٣٢٦) پیشان دەدات و بەم جۆرە، دەشێ تا ساڵی(٤٠١) ژیابێت.

سەرەرای ئەم ڕوونکردنەوە هونەرمەندانەیە، ڕاستییەکەی ئەوەیە کە، لەبارەی بابا تاهیردوە، تاکە سەرچاوەیەکمان بە دەستەوە بێت ئەو دەقەیە کە لە(راحە الصدور- ڕاحەتو سودوور)دایە(١٢٠٤=٦٠١)(GMS)(٣) لاپەڕە(٩٨) بەولاوە). نووسەری ئەم کتێبە، ئەوەی بیستووە کە کاتێك(طغرل- تۆغرول)ی سولتانی سەلجووقییەکان لە ساڵی(١٠٥٥-٤٤٧)دا چووەتە ناو هەمەدانەوە، بابا تاهیر گوتارێکی بەم شێوەیەی خوارەوە ئاراستەکردووە: (ئەی تورك، بەرامبەر بە موسوڵمانان نیازی چ جۆرە هەڵس و کەوتێکت هەیە؟)، هەروەها ئەوەشی بیستووە کە ئەم شێوە ئاخافتنەی بابا تاهیر کارێکی زۆری لە سوڵتان کردووە، ئەگەرچی ئەم دەقە، مردنی بابا تاهیر دەخاتە پاش ساڵی(٤٤٧)ەوە، ئەم سەرنجە دژایەتی لەگەڵ ئەوەدا پەیدا ناکات کە دەڵێ شاعیر لە سەردەمی کاکوێیە خزمەکانیدا ژیاوە کە لە سەردەمی دەیلەمیدا، واتە ئەمان و بوویهییەکان.. کە فەرمانڕەواییان لە هەمەداندا، تا گەشتەکەی ساڵی(٣٠٤)ی ئیبراهیم ئینال، بەردەوام بووە، بەڵام ئەو هەواڵانەی کە دەڵێت گوایە لە سێدارەدانی(عین القضاة- عەینولقوزات)(مردن-٥٣٣)ی هەمەدانیی دییوە هاوچەرخی(نصير الدين الطوسى- نەسیروددین ئەتووسی) بووە، دەستهەڵبەستن.

سەرچاوەکان جاروبار بابا تاهیر بە هەمەدانی(بڕوانە: پاریس، دەستنووسی عەرەبی، ژمارە١٩٠٣ سەر وەنجام وهی دی) و جار ناجاریش لوڕی(لووڕی)ی پێدەڵێن. بەکارهێنانی شێوەی لووڕی لە جیاتی لووڕ، پیاو دەخاتە بارێکی زۆر ئاڵۆزەوە. داخۆ ئەم واژەیە جگە لە پەروەردەبوون، بۆنەیەکی دیی پەیوەندیی بابا تاهیر بە لوڕستانەوە دەردەخات؟ گومان لەوەدا نییە لە، سەدەی یانزەمدا لە نێوان هەمەدان و لوڕستاندا باخ و دارستانی چڕ هەبووەو دەبێ ئەوەش لەبەرچاودا بێت کە شاعیر لە نێوان ئەم دوو شوێنەدا ژیاوە. لە شاری خوڕەم ئابادا گەڕەکێك بەناوی بابا تاهیرەوە هەیە(بڕوانە: ئەدمۆندس.G.J (٤)، حوزەیرانی١٩٢٢، ل٤٤٣).

پیشاندانی پەیوەندیی بابا تاهیر بە لوڕستانەوە، لە بیروباوەڕی(ئەهلی حەق)دا، واتا بەخشبە(بڕوانە خوارەوە)، لە چوارینەکانی بابا تاهیردا(بڕوانە- دیوان- ژمارە١٠٢،٢٠٠،٢٧٤)، ناوی چیای ئەڵوەند کە بەسەر هەمەداندا دەڕوانێت بەزۆری بەرچاودەکەوێت.

لە گۆڕی بابا تاهیر لە باکووری خواروی شارو، لە گەڕەکی بون بازاڕ(بن بازاڕ)دا ڕاستەقینە(بڕوانە خوارەوە) و گۆڕی میرزا عەلی نەقیی کەوسەری کۆتری) (سەدەی١٩)ش بە تەنیشت ئەم گۆڕەیە. گومەزو

ساختمانی سەرگۆڕە کە سادەو ساکارو شایانی خاوەنی نییە. لە(نزهە القلـــوب- نوزهـــەتولقولوب)دا (٧٤٠- ١٣٤٠) باســـی ئـــەم گـــۆڕەکراوە. بڕوانـــــە(GMS)- لاپـــــەڕە٧٥) بـــــۆ وێنەکـــــەی بڕوانـــــە: مێنورسکی**Materiaux William Jackson, avisit to The timb of tahir at hamadan(A Volume presented to E. G. Bambridge, 1922.**

(٥)، مۆسکۆ، ١٩١١- لاپەڕە١١٥ ولاپەڕە(٢٥٧-٢٦٠)(٦) ئەو چیرۆکانەی کە لـە(مازەنـدەران)دا دەبیسـترێن و پەیوەنـدیی بابـا تاهیربـەو ناوچـەیەوە دەردەخەن ڕاستنین. دوورنیە ئەمانە لەلایـەن ئـەو(لەکانـەوە) هێنرابنـە ئەوێ کـە لـە لوڕستانە و کۆچیان کـردووە. بەتایبـەتی هـەموو کۆچـەرە ئێرانییەکان بە هاوولاتی خۆیان دادەنێن.

زمانی(شێوە زمانی) بابا تاهیر:

بێگومان شێوە زمانەکەی دەبێت ئـەو شـێوەیە پیشان بـدات کـە لـەم لایـەی ئێرانـەدا ماوەتـەوە. نزیکیـی زۆری ئـەم شـێوەیە لـە فارسـییەوەو لەبەر ئەوەی کە ئەوانەی ئەو دێڕانەی کە دەماودەم ماونەتـەوە دووبـارە دەکەنەوە، کەسانێکی جۆراوجـۆرن و لەبـەر ئـەوەش کـە ئـەو دێڕانـەیان پتروا لێکردووە بۆیان ئاسانتربێت، چەسپاندن و سەلماندنی شیعرەکان بـە شێوە ڕاستەڤینەکەی خۆی زۆرکەم لە توانادایە.

هەروەها ئەوەش دەگونجێت کە موریدە سادەکانی بابـا تـاهیر بییریـان لـــەوە کردبێتـــەوەو وبســـتبیتیان لاســـایی بکەنـــەوە تەنانـــەت لـــەم سـەردەمەماندا دیـانێکی کـورد، دانیبـەوەداناوە کـە لـەپێناوی گەیانـدنی هەندێك هەواڵ بە- ئەهلی حس- بە(شێوەی گۆران)ی زۆر دوور لە شـێوە زمانەکـەی خـۆی شـیعری دانـاوە(د. سـەعید خـان- **MW** (٧)- کـانوونی ١٩٢٧، لاپـەڕە/٤) ئـەمڕۆ لـە ناوچـەی نێـوان هەمـەدان و خـوڕەم ئابـاددا چەند شێوە زمانێك هەیە. بەڵام ئەوەی بابا تـاهیر بـەهیچ یەکێکیانـەوە نابەسترێت، کەچی پەیوەندیی لەگەڵ هەمووشیاندا هەیە. نزیکیـی دەنـێ ئەمڕۆی چوارینەکانی بابا تاهیر لە زانی ئەدەبیی فارسی گفتوگۆی ناوێ، لەلایـــەکی دیکـــەوە جیـــاوازیی وەکـــوو: نـــام، نـــووم(نـــاو)، دەســـتەم، دەســـتوم(دەســـتم)، ڕەفتـــەم، ڕەفتـــووم(ڕۆیشـــتم)، دوور، دیـــر(دوور) (بڕوانە**XIV** (١٤) و**Huart** دیوان، ژمارە(٨٢).

لەتایبەتییەکانی شێوەی لوڕیی:

ڕەگی وەکوو: ڤاج(قسەکردن)، کار(کردن)یش، تایبەتییە بە کوردی و شێوە ناوەندییەکان. ووشەی وەکوو: (مـی- کـار- وو) (دەکـات)، (ئـای- وو) (دێت) یش ئـەو شـێوە(گۆران) یـەمان بییردەخاتـەوە کـە لـە خۆراواتردا قسـەی پێـدەکرێت. هـەروەها هەنـدێك تایبەتییـەتی دیکـەش هەیـە، وەکوو(دارەم، دیروم) لە کاروون(شیرازو دەوربەری)دا دەبینرێت.

چـوارینەکان لـە دەقـی ئەمڕۆیانـدا پشـتگیریی بەیەکداچـوون و ئالۆزبوونی چەند شێوەیەکمان لە لێکۆڵینەوە(Handak) بۆ دەکەن.

لـــە بـــارەی زمـــانی بابـــا تـــاهیرەوە ئـــەو زاراوەیـــەی کـــە لەلایـەن(**Huart**)ەوە(١٨٨٥) پێشنیارکراوە کـە بـە پەهلـەویی ئیسـلامی ناوبنرێت لە جیهانی زانستدا پشتی پێ نەبەستراوە.

کێشـــی چـــوارینەکانی بابـــا تـــاهیر(هـــەروەها غەزەلەکانیشـــی)، دەڤاودەق(هەزەجی موسەددەسی مـەحزووف)ە(ب - - -/ ب - - -/ ب - - -) بەم هۆیەوە تازەیەتیی مۆرکی پارچەکانی بابا تـاهیر ئـەوە دەگونجێنێت کە لـە جیـاتی(روبـاعی- چوارین) تایبەتـە بەکێشـی(هـەزەجی مـەقفوولی مەقسوور)ە (- - ب ب/ - - ب ب/ - - ب/ -). هەندێك لەو چوارینانەی کـە دەدرێنە پاڵ بابا تاهیرەوە گومان لێکراو دێتە بەرچاو لەلایـەکی دییـەوە ئەو کێشانەی کە بەکاری هێناون لە گۆرانیی میللیدا ناسراون.

Yazlka. Pers. Gramm. (Korsch)±(مـیرزا جەعفـەر

(٨) مۆسکۆ، ١٩٠١، لەلاپەڕە/ ٣٠٨.

شاعیریەتیی:

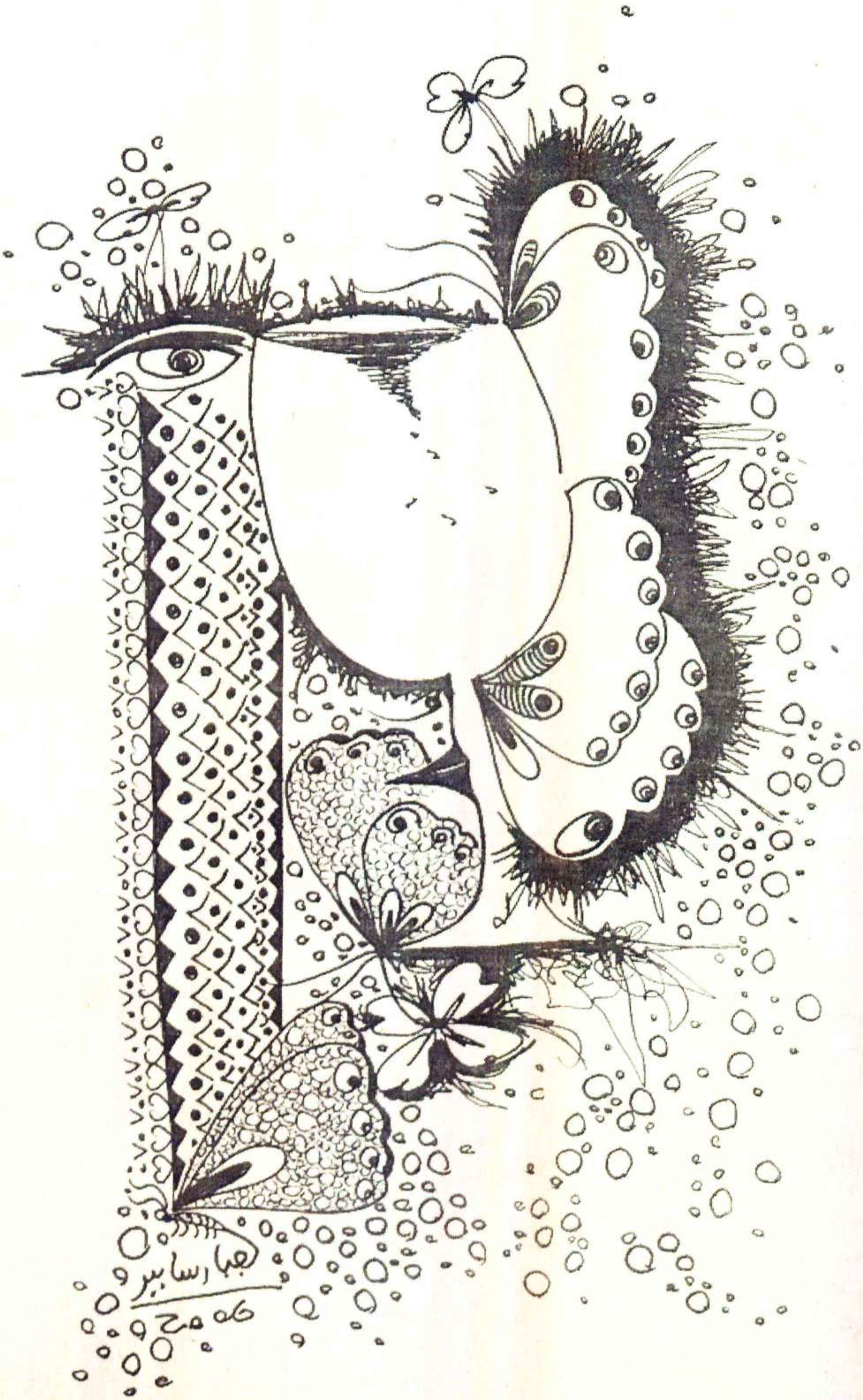
تا ساڵی١٩٢٧ تەنیا ئـەو پارچـەکەمانە زانرابـوون کـە لـە(ئـەنتۆلۆژی) کۆمەڵەو کەشکۆڵەکانی سەدەی١٨ و١٩دا بوون.

لـــە ئـــەنجامی لێکۆڵینـــەوەکانی(**Huart**)دا لـــە ١٨٨٥دا٥٩١ پارچـــەو لە١٩٠٨دا ٢٨ پارچەی دیو غەزەلێکی دەست کەوتبوو. هاروون) تـەنیا سـێ پارچـەی تـازەی دۆزیبـووەوە(هەرچـۆنێك بێـت ئەمانـە زۆر گومانیـان لێدەکرێت). (لەزنسکی) کە سوودی لـە دەستنووسـەکانی بـەرلین بینیـوە، (٨٠) پارچـە(جگـە لەوانـەی هـووارت) و غەزەلێکیشـی گۆڕییـەوە لـە ئەنجامـدا بڵاوکـەرەوەی گۆڤـاری(ئەرمـەغان)ی فارسـی، حوسێن وەحیـد دەســـتگەردیی ئەســـفەهانی لـــە(١٣٠٦- ١٩٢٧)دا لـــە تارانـــدا دیـــوانێکی بڵاوکردووتـــەوە کـــە ٢٩٦ دووبـــەیتی و ٤ غـــەزەلی گرتووەتـــە خۆیـــەوە، بڵاوکـەرەوە وەکـوو پاشـکۆ٦٢ دووبـەیتی- کـە لـەگۆڤاری جۆراوجـۆرەوە بەدەسـتی خسـتوون و ئـەو٣ چـوارینەی کـە(ئـەلن) زیـادی کـردوون، بڵاوکردووەتەوە.

پارچەکانی ناودیوان، بـەپێی(سـەروا- قافیـە)و بـەپێی ڕیـزی ئـەلف و بێ ڕیزکراون. بەداخەوە بڵاوکەرەوە لەبارەی ئەو دەستنووسەی- بناغـەی لە چاپدانی دیوانەکەیە هیچ جۆرە زانیارییەکی نەداوە بەدەستەوە.

لەزوربـەی ئـەو پارچـە تازانـەدا نـاوی بابـا تـاهیرو. چـیای ئەڵوەنـدو مەیمەند(؟)و هی دیکە زۆر ناوبراوەو لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەم ناوبردنانە لـەتام دەرچـووە، کەسـایەتیی ناسـراوی بابـا تـاهیر پـتر دەچەسـپێنێت، سەرەڕای هەموار نەبوونی لاساییکردنەوەی دەربڕینی شـێوەی ناوچـەیی زمانی بابا تاهیر، ئەم پارچانە بۆ سەلماندن بە بەڵگە دادەنرێت.

مەسـەلەی دروسـتی و نادروسـتیی پارچـەکانی بابـا تـاهیر، هـەر بـەو شـێوەیەی کـە لـەبارەی عومـەری خەیامـەوە دەکرێـت.. بێگومـان هـەر دەبێتـە بابـەتی لێکولینـەوە. بـەپێی گوتـەی ژۆکۆڤسکی، دیـوانی(مـەلا محەمەدی سۆفیی مازەنـدەرانی)ش (نزیکـەی سـەدەی ١١) پارچـە شـیعری بابـا تـاهیری تێدایـە. (محەمـەد شـاتر)ی شـاعیری هەمـەدانی خـۆی بـە خاوەنی گەلێك پارچەی کوردیی(پەهلەوی) دادەنا کە گوایە دەدرێتە پاڵ بابا تاهیرەوە بڕوانە- دیوان- لاپەڕە/٢١.

بابەت لەلای بابا تاهیر لە دەرەتانێکی تەسکدایە، بەلام شاعیر پێناسەیەکی کەسایەتیی هەیە. ئەگەر شیکردنەوەی ئەو٥٩ پارچەیەی کە لەلایەن(هورارت)ەوە بلاوکراوەتەوبکەین بە نموونەو پیشانی بدەین. وەکو هەرکاتێك، کێشانی دنیاییدا گەلێك زەحمەتە. (٣٤) پارچە، ڕێك بەسەرئەم دووجۆرە شیعرەی ستراناميزە(لیریك)دا دابەش دەکرێت دووپارچەی لە سوپاس و پەسند گوێی(حەمدوسەنا) بۆخودا پێکهاتووە... ئەوانەی دیکە پتر خۆیی و کەسایەتی ئامێزە باسی ئەودەربەدەری و دەروێشیی قەلەندەرانەیان بەسەربردنەی بابا تاهیر دەکات و ئەوە دەکێرێتەوە کە خاکی کردووەتە سەرین و نووستووەو هەمیشە لەناو ناارامی و هەژاندا بووە. (ژمارە٦/, ٢٨/١٤/٧) و ئەندێشەو پەژارە یەخەی بەرنادەن. ئەوەی لە دڵیدا پشکووتووە تەنیا(گوڵی پرسە)یەو، تەنانەت جوانییەکانی بەهاریش ناتوانن شادی بکەن. (٢٤، ٣٥، ٤٧، ٥٤). بابا تاهیر بە فەلسەفەی سۆفییانەوە بەندە. دان بە تاوانەکانیدا دەنێت و بۆ لێخۆشبوون دەپاڕێتەوە ئەڤینداری نەمانە، تاکە چارەسازی نائارامی لە نەماندا دەبینێت، (١، ١٢، ٤٥، ٥٠، ٥٨). بەتایبەتی ئەم باسکردنە مرۆڤانەیە لەلای بابا تاهیردەبینرێت. پێی ناکرێت بە ئاسانی چاوو دڵی لە جیهان جودا بکاتەوە، دڵی یاخی بووی لە سووتاندایەو ساتێك وازی لێ ناهێنێت، شاعیر وەکوو شێت هاوار دەکات، مەگەر شێرو پڵنگی ئەی دڵ بموودایم بەجەنگی ئەی دڵ ئەی دڵ ئەگەر دەستوم رەسەد خوونت بریجوم بوینەم تا چەرەنگی ئەی دل ئەی دل(٩، ٨، ٩، ٢٦، ٣٦، ٤٢).

پێناسەی ئەدەبیی بابا تاهیر:

لەگەڵ ئەوەی عومەری خەیام (مردنی٥١٧ك/ ١١٢٣ز) دژایەتیی گەورە پیشاندەدات. وەکوو ئەوەی بابا تاهیر بەرامبەر ئەو بەختپەرستییە(Hedonizm) و ئەو گۆڕانکارییەی کە لەلای عومەری خەیامدا بەهۆی مردنەوە ڕوودەدات، بێجم ناوەستێت.. عومەری خەیام لە کێبەرکێی سۆفییانەی بابا تاهیر بێبەش دەمێنێت. ئەو تازەییەی هەستییەتی کە هێشتا نەکەوتووەتە ناو دیلییەتیی نەریتی سۆفیگەرییەوەو، ئەو ساکارییەی لە ئەندێشەیدا هەیە ئەو ڕوونییەی زمانیەتی کە تاموبۆی شارەکەیی پاراستووە. فیتزجیرالدێکی نوێ بابا تاهیر دەگاتە ڕەقیبێکی شایانی عومەری خەیام(١٠).

سۆفییەتیی:

ئەو دەروێشە ئێرانییانەی کە ژۆکۆڤسکی لەبارەی بابا تاهیرەوە دیدەنیی کردوون دەڵێن: (بابا تاهیر) خاوەنی چەند نووسراوێکی میتافیزیقییشە. (بڕوانە- ڕەزا قولی خان)، ئەم ئەو لێکۆڵینەوانەی لەبارەی پارچە شیعرەکانی بابا تاهیرەوکراون و لە ئۆکسفۆردو پاریس(Nat ,bibl)دا هەیە لە ئەوروپا دوای ئەو تێبینیانەی(Ethe)و (بلۆنێت)ەوە زانراوە، سەرپاکی (ئەلکەلیماتولقیسار- گوتە کورتەکان) لە بلاوکراوەی ئەرمەغاندا بلاوکراوەتەوە. ئەم نووسراوەو بەپێی ئەو بابەتانەی خوارەوە کراوە بە ٢٣ بەشەوەو لە٣٦٨ پارچەی کورت پێکهاتووە: علیم و مەعریفەت، ئیلهام و فیراسەت، عەقل و نەفس، دونیاو عوقەبا، سەماع و زیکر، ئیخلاس و ئیعتیکاف، .. هتد.

چەند نموونەیەك لەم پارچە کورتانە: ژمارە/٨٦- عیلمی حەقیقی، ئەو پێشبینییەیە کە لە پاش بەدەستهێنانی زانینی(یەقین)ەوە دێت، ژ/٩٦- وەجد، بزربوونی زانستی شتەهەبووەکان و بوونی شتە بزرکراوەکانە. ژ/٣٦٨ ئەوەی ئەو کارەساتە دەبینێت کە لە سوداو دێت، بێ جوولەو بێ توانا دەبێت ژ/١٠٠ ئەوەی کە نەزانێ کوشتوویەتی هەرگیز نامرێت.

برەوسەندنی ئەلکەلیماتولقیسار- لەناو سۆفییاندا ڕوون و ئاشکرایە. بلاوکەرەوەی ئێرانی، ئەم لێکدانەوانەی خوارەوەی ئەم کتێبە باس دەکات: ئەو لێکدانەوە عەرەبییەی کە دەدرێتە پاڵ(عین القضاة الهمدانی) (مردن-٥٣٣، لە ئەفسانەکاندا بەزۆری لەگەڵ بابا تاهیردا باس دەکرێت). لێکدانەوەیەکی دیکەی عەرەبی کە لەلایەن نووسەرێکی نەناسراوەوە نووسراوە. لێکدانەوە عەرەبی و فارسییەکان مەلا سوڵتان عەلی کوونابادی. (لێکدانەوەی فارسی، دەوروبەری ساڵی١٣٢٦= ١٩٠٦ چاپکراوە، بەلام تارادەیەکی زۆر زۆر دەگمەنە)، بلاوکەرەوەی ئەرمەغان بە ئاواتەوەیە کە ڕۆژێك ئەم نووسراوە بە لێکدانەوەیەکەوە بلاوبکاتەوە.

ئەو دەستنووسەی کە لە ژێر ژمارەی١٩٠٢دایەو لە بیبیوگرافیای(Nat)دا پارێزراوە، هەشت بەشی ڕوونووسێکی کورتکراوەی پارچە کورتەکانی بابا تاهیر(لاپەڕە-١٠٠ب، ١٠٥ب) و لێدانەوەکانی(لاپەڕە-١٧٤أ- ١١٠أ) دەگرێتەخۆیەوە. ناوی ئەم ڕوونووسە الفتوحات الربانية في الاشارات الهندانية) یە. هەر لەم دەستنووسەوە تێدەگەین کە ئەم ڕوونووسە بە دەستخەتی(جانی بەگ ئەلعەزیزی)یەیە، کە نووسەری لێکدانەوەکەیەو لە شەوالی٨٨٩دا دەستی بە نووسینەوەی کردووە، لە(٨٥٢)وە دەست بەنووسینی کراوە. ئەگەرچی ئەو دەستنووسەی کە(ئیشارات)ی تێدایە لە مەککەدا کەوتبێتە ناو بیری زەمزەمەوە، هەر چۆنێك بێت ڕزگارکراوەتەوە لەبەر قوولیی کرۆك(متن)و زەحمەتبوونی تێگەیشتنی، زانایان دەستیان لە لێکدانەوەی هەلگرتووەو ڕاسپاردنی لێکدانەوەیان بە ئەبولبەقا پێشنیارکردووە. پاشان ئەبولبەقا ئەم کارەی داوەتە لای جانی بەگ. لێکدانەوە کە هەر وشەیەکی کرۆکی پارچە کورتەکانی بابا تاهیری یەکەیەکە لێکداوەتەوە.

وەلییەتی:

هەر وەکوو لە بارەی گەلێ شاعیری سۆفیی وەکوو(عەتارو، جەلالەددینی ڕۆمی و، حافز)ەوە گوتراوە لە بارەی ژیان و کەراماتی بابا تاهیریشەوە کەلێك کارپەسندی(مناقب) هەیە. وەکوو باسکراوە بابا تاهیر ڕۆژێك لە قوتابییانی مەدرەسەی هەمەدان دەپرسێت، بۆ بەدەست هێنانی زانست، پێویست بەچی دەکات بکرێت؟ قوتابییەکان بۆ پێڕابواردن پێشنیار دەکەن کە شەوێکی زستان لەناو بەفراوی حەوزەکەدا بەسەرببات. بابا تاهیر ئەم پێشنیارە هەر وەکوو خۆی جێبەجێدەکات. ڕۆژی دوایی کە بەتیشکی زانست ڕووناکبوونەوەی خۆی

دەبێنێـــت هاواردەكـــات(أمســـيت كرديـــا وأصـــبحت عربيـــا..(١١) ئـــەم كارپەســـــندی(منقبـــــە)یـــــە لەلایـــــەن ژوكوڤســـكی لـــە تارانـــــدا و لەلایەن(بووشیر)یشەوە كە ئەو زاتەیە هاڕوون ئەلن سوودی لێوەرگرتووە چەسپێنراوە لە هەمەدانیشدا زۆر بەناوبانگە(بڕوانە. دیوان. پێشەكی، ل ١٧ و دەستنووسەكانی. هەمـەدان.) ئەگەرچی ئـەم ڕستە عەرەبییـە لـە پێشـەكیی فـەتوای جەلالـەددینی ڕۆمیشـدا هەیـە، لەوێـدا دەدرێتـە پـاڵ بـــاپیری ئـــیبن ئـــەخی تـــوركی ڕوومیـــەیی)ی (ســـۆفی؟) لەچـــی لـــە (نەفەحاتولئونس)ی جامیدا(بلاْوكەرەوە ± ناسسولێش، ل/٣٦٢ بەدواوە).

ئـەم ڕستەیە دەدرێتـە پـاڵ ئـەبو عەبـدوڵلای لـەلباب وونـی بـەپێی كارپەســـندییە ئایینییـــەكانی دیكـــە، جارێكیـــان شـــیكاری پرســـیارێكی لەبارەی(عیلمی هەیئە)وە كە لێیكراوە بەنووكی پەنجەی پێی كێشاوەو... تـــاد. (ژۆكۆڤســـكی، هـــاڕوون ئـــەلن، لەزینســـكی، پێشـــەكیی دیـــوان و دەستنوسەكانی هووارت).

پێشـتریش گۆبینیـۆ(ل/ ٣٤٤، **Trois ans en Asie, Paris, 1851**)(١٢) ئاگـاداری ئـەوەبووە كە سـەر بـە ڕێبـازی ئـەهلی حـەق لـەو بڕوایـەدان كـە(شـیعری سـۆفییە بەناوبانگـەكان و بەتایبـەتی ئەوانـەی شـیعریان بـە شـێوەی لـوڕی نووسـراوەتەوە بابـا تـاهیرو بیبـی فاتمـەی خوشكی(... تاد)ی ئەوانەی وا بە شێوەیەكی سەرسا لاسایی دەكرێنـەوە، یەكجار پەسندبكەن و ناویان بەرزبكەنەوە).

دۆزینـەوەی(سـەرەنجام- سـەرئەنجام)ی كتێبـی ڕێبـازی ئـەهلی حـەق، ئـەو جێگەیـەی بابـا تـاهیر بیروبـاوەڕی ئـەم ڕێبـازەدا بەشـێوەیەكی سەلێنراو خستووەتە سنووری تواناوە. ئـەهلی حـەق، بڕوایان بەحـەوت دیاردەی(شێوەی- یان- دۆنای دۆن)ی خودایەتی هەیە كە ئەمانـەن. (١٣) یەكـــەمیان، ئـــەوەی خوداوەنـــدكارە، كـــە بـــەر لـــە هەمیشـــەیی (ئەبەدییـــەت)ەوەیـــە، دووەمیـــان، ئـــەوەی عەلییـــە، ســـێیەمیان، ئەوەی(خۆشین)ە، چوارەمیان، ئەوەكەی(سوڵتان ئیسحاق)ە هـەر یـەكێك لەم دیاردانـە، هەموو، بۆ فرمانێك خراونەتـەكار، لەگـەڵ چوار پـەریی (مەلـــەك)دا پەیوەنـــدیی هەیـــە. كەواتـــە، بابـــا تـــاهیر بەپەرییـــەك لەپەرییەكانی بابا خۆشین و شێوەكەی عزرائیل و نوسەر دادەنرێت. ئەو قۆناغـــە ســـۆفییانەیەی كـــە بەرامبـــەر بـــەخولی بابـــا خوشـــین دەبێتەوە(مەعریفەت)ە، ڕووداوەكانی ئەم خولە لە لوڕستان و هەمەداندا بە ئەنجام دەگەن.

كتێبی(سەرەنجام)، سـەردانی شـای جیهان لـە تەكیـەی بابا تـاهیر لـە هەمەداندا دەگێڕێتەوە. مەبەست لە شای جیهان بابا خوشینە، بەڵام ئەم كارپەســندییە، وەكــوو لــە سرووشــتی گێڕانــەوەی ئەوباســەی(طغــرل- توغرول)ەوە وەرگیرابێت وایە كە لە ڕاحەتوسدووردا باس كـراوە. بابا تاهیر و فاتمە لێرە(گێرانەوەیەكی لاواز) كە لـە تیرەی بەرەشاهیی(سەر بە گۆران؟) بووەو لە خزمەتی بابا تاهیردا بووە، بەچێشتی(چار- یـەك) كە لە برنج لێنراوە هەموو سوپای شا/ تێردەكەن. ئەگەرچی شا، هەوڵی ئەوەی داوە كە دڵی بابا تاهیر بە گەنجینەی هـەموو جیهان كـێش بكات. كەچی ئەم تەنها ئارەزووی لە جوانیی شا بووە.

فاتمە دەیەوێت شوێنی شا بكـەوێت، سـەری دەنێتـە سـەرڕانی و گیـان دەدات. شـا لەبـەر لەناوچـوونی فاتمـە، دڵخۆشـیی بابـا تـاهیر دەداتـەوەو بەڵێنیشـی پێـدەدا كـە وەكـوو مـەجنوون و لـەیلا لـە ڕۆژی حەشـردا بـە فاتمەی شاد بكات.

سێ پارچە شیعری ناتەواو بەڵام نزیك لە شێوە نووسینی بابا تـاهیر، ئاخنراوەتـە نـاو كرۆكـی نووسـینەكەوە(بڕوانـە. مینۆرسـكی. ماتـەریالی، لاپـــەڕە٢٩٥-١٣، ٩٩-١٠٣، لەزینســـكی، لـــە لاپـــەڕە(١٨-٢٥)دا لـــەم زانیارییانـــە سـوودی وەرگرتـووە). لـە كرۆكەنووسـیندا فاتمـە لـیرەی بابـەتی باسمـان بەتەك بابا تاهیرەوە نێژراوە، بەپێی قسەی پاسەوانەكان) لای گـۆڕی بابـا تاهیر و ئەو دەوروبـەرەدا فاتمەیـەكی دیكـەش نێـژراوەو پێویست دەكـات كە ئەم دووانـە تێكـەڵی یـەك نـەكرێن. گـابینیۆ(ا. ێ. و جاكسـن) نـاوی خوشـكی بابـا تـاهیر دەهێـنن كـە نـاوی بیبـی فاتمـە، یـان فاتمـە لەیلایـە، ئازادی هەمەدانی(دیوان- لاپەڕە١٦-٢١). باسی كوڕی دایەن(شـیردایكی) بابـا تاهیر دەكات و پەیوەندیی نێوان بابـا تـاهیر و فاتمـە دەكـات و پەیوەنـدیی نێـوان بابـا تـاهیر و فاتمـە بـە شـێوەیەكی(شـارەكییانە) ڕوون دەكاتـەوەو گیروگرفتی دیكە دێنێتەگۆڕ٦..

ئەوپارچـەی كـە لـە سـەرەتای گوتـاردا بـاس كـرا(ئـەلف ئـەلف قـەد) هەندێك لەتاسە بەرزەكانی بابا تاهیر ڕەنگ دەداتەوە.

ئـــەم ووتـــارە لەلاپـــەڕە(١٦٦-١٧٠)ی بـــەرگی (٢)ی (ئەنســـكلۆپیدیای ئیسلامی)ی چاپی تـوركیی(ساڵی١٩٦١)ەوە گۆڕاوەتـە سـەر كـوردی. چـەند ڕوون كردنەوەیەكی وەرگێڕ:

١ـ ئەم چوارینە لە دەقە توركییەكەدا نییە.

٢ـ گۆڤارو ڕووداوەكانی كۆمەڵەی ئاسیایی لە بەنگالدا.

٣ـ زنجیرە یادگارییەكانی جیب.

٤ـ گۆڤاری جوگرافیایی.

٥ـ ئەم ووشە بیانییەم بۆ ساغ نەبووەوە كەچییە.

٦ـــ ولیـــەم جاكســـن. ســـەردانێك لـــە ئارامگـــای بابـــا تـــاهیر لـــە هەمەدان(بەشە نووسینێكە پێشكەشی- ئیدوارد گرانڤیل بـراون- كـراوە)، كامبردج، ١٩٢٢.

٧ـ جیهانی موسڵمان.

٨ـ ئەم ووشانەم بۆ ساغ نەبووەوە.

٩ـ ئەم چوارینەش لە دەقە توركییەكەدا نییە.

١٠ـ فیتز جیرالد- ئەو شاعیرە بەناوبانگەیە كە شیعرەكانی خـەیامی كردووە بە ئینگلیزی و بە خۆراوای ناساندووە.

١١ـ واتە: كە ئێوارەم كردەوە كوردبووم و لـە زانستی ئیسلامەتی كە بـە عەرەبیـە هیچـم نـەدەزانی، كـە ڕۆژم كـردەوە بوومـە عـەرەبێك كـە زانستی ئایینی عەرەبیی ئیسلامی فێربووم.

١٢ـ ئەم ووشانەشم بۆ ساغ نەبووەوە.

١٣ـ واتە: چوونە پێستی شتی نیكەوە.

هەڵبژاردەیەك لە دوو بەیتییەكانی (بابا تاهیری عوریان)

قلم بتراشم از هر استخوانم — مرکب گیرم از خون رگانم
بگیرم کاغذی از پرده‌ی دل — نویسم بهر یار مهربانم

موآن رندم که عصیان پیشه‌دیرم — به‌دستی جام و دستی شیشه دیرم
اگر تو بیگناهی رو ملك شو — من از حواو آدم ریشه دیرم

مو آن رندم که پا از سر ندونم — سراپایی به جز دلبر ندونم
دلارامی کز او گیرد دل آرام — به‌غیر از ساقی کوثر ندونم

چه خوش بی وصلت ای مه امشبك — بی‌مرا وصل تو آرام دلك بی
ز مهرت ای مه شیرین چالاك — مدامم دست حسرت بر سرك بی

نسیمی کز بن آن کاکل آیو — مرا خوش ترز بوی سنبل آیو
چو شو گیرم خیالش در آغوش — سحر از بسترم بوی گل آیو

خوشا روزی که دیدار تو وینم — گل و سنبل ز رخسار تو چینم
بیا بنشین که تا وینم شو و روز — جمال ات ای نگار نازنینم

اگر جسمم بسوزی، سوته خواهم — اگر چشمم بدوزی، دوته خواهم
اگر باغ ام بری تا گل بچینم — گلی همرنگ و همبوی ته خواهم

جدا از رویت ای ماه دل افروز — نه‌روز از شو شناسم نه‌شو از روز
وصالت گر مرا گردد میسر — همه روزم شود چون عید نوروز

شوان استارگان یك یك شمارم — به راه ات تا سحردر انتظارم
پس از نیمه شوان که تو نیایی — ز دیده اشك چون باران ببارم

دل عاشق به پیغامی بسازد — خمار آلوده با جامی بسازد
مرا کیفیت چشم تو کافی است — ریاضت کش به بادامی بسازد

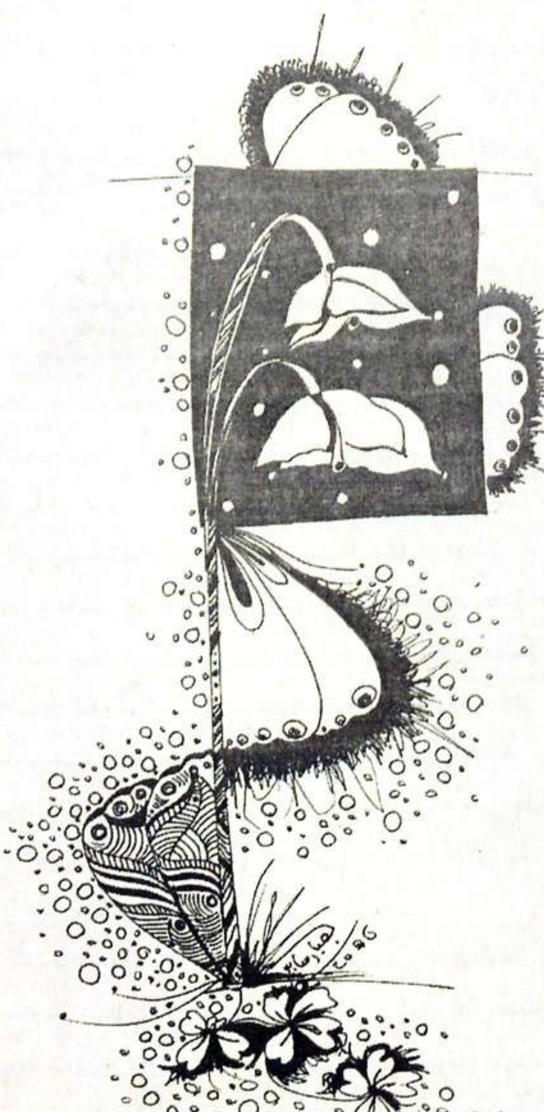
بود درد مو و درمانم از دوست — بود وصل مو و هجرانم از دوست
اگر قصابم از تن واکره پوست — جدا هرگز نگردد جانم از دوست

بمیرم تا ته‌چشم تر نبینی — شرار آه پر آذر نبینی
چنانم در آتش عشق ات بسوجد — که از مو مشت خاکستر نبینی

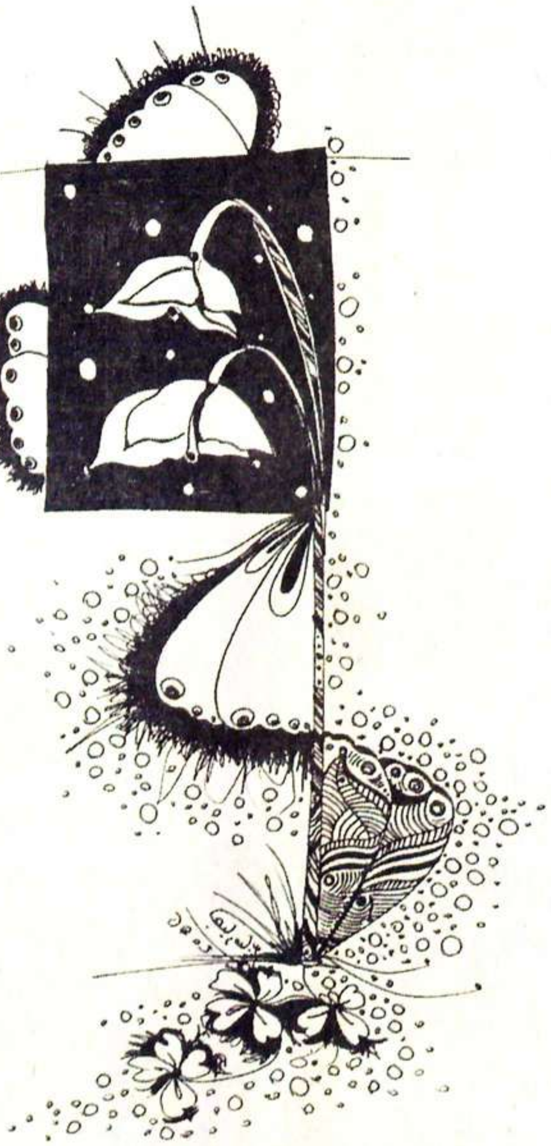
خوش آن ساعت که یار از در درآیو — شو هجران و روزغم سرآیو
ز دل بیرون کنم جان را به صد شوق — همی واجم که جایش دلبر آیو

دو چشمان ات پیاله‌ی پر ز می بی — خراج ابروان ات مُلك ری بی
همی وعده کری امروز و فردا — نمی دونم که فردای تو کی بی

سر راهت نشینم تا بیایی — در شادی به‌روی ما گشایی
شود روزی به روز مونشینی — که تا وینی چه سخته‌بی وفایی

گر آن نامهربانم مهربان بی   چرا از دیدگانم خون روا بی
اگر دلبر بەمو دلدار می بو   چرا درتن مرانه دل نەجان بی
بەخنجر گر برآرند دیدگانم   در اتش گر بسوزند استخوانم
اگر بر ناخنانم نی بکوبند   نگیرم دل ز یار مهربانم
دو زلفانت گرم تار ربابم   چەمی خواهی از این دل خرابم
تەکەبا موسر یاری نداری   چراهر نیمه شو آیی بەخوابم
دلا از دست تنهایی بەجانم   ز آه و نالەی خود در فغانم
شبان تار از درد جدایی   کند فریاد مغز استخوانم
فلك زار و نزارم کردی آخر   جدا از عذارم کردی آخر
میان تختەی نرد محبت   شش و پنجی به کارم کردی آخر
سه درد آمو به جانم هر سه یك بار   غریبی و اسیری و غم یار
غریبی و اسیری چارەدیره   غم یار و غم یار و غم یار
ز کشت خاطرم جز غم نرویی   زباغ ام جز گل ماتم نرویی
ز صحرای دل بی حاصل مو   گیاه نا امیدی هم نرویی
غمم غم بیو همراز دلم غم   غمم همصحبت و همراز و همدم
غم ات مهله که موتنها نشینم   مریزا، بارك الله، مرحبا غم
درخت غم به جانم کرده ریشه   بەدرگاه خدا نالم همیشه
رفیقان قدر یکدیگر بدانید   اجل سنگ است و آدم مثل شیشه
خوشا آنان که هر از برندانند   نه حرفی وانویسند و نه خوانند
چو مجنون سر نهند اندر بیابان   از این گوگل روند آهو چرانند
شب تاریك و سنگستان مومست   قدح از دست مو افتاد و نشکست
نگهدارنده اش نیکو نگه داشت   وگرنه صد قدح نفتاده بشکست
سرم چون گوی در میدان بگردد   دلم از عهد و پیمان برنگردد
اگر دوران به نااهلان بمانه   نشینم تا این که این دوران بگردد
یکی برزیگری نالان در این دشت   بەخون دیدگان آلاله می کشت
همی کشت وهمی گفت دریغا   ببایدکشت و هشت ورفت ازاین دشت
به قبرستان گذر کردم صباحی   شنیدم ناله و افغان و آهی
شنیدم کله ای با خاك می گفت   که این دنیا نمی ارزد به کاهی
به قبرستان گذر کردم کم و بیش   بدیدم قبر دولتمند و درویش
نه درویش بی کفن در خاك رفته   نه دولتمند برده یك کفن بیش
اگر زرین کلاهی، عاقبت هیچ   اگر خود پادشاهی، عاقبت هیچ
اگر ملك سلیمان ات ببخشند   در آخر خاك راهی، عاقبت هیچ
دلا اصلا نترسی از ره دور   دلا اصلا نترسی از ته گور
دلا اصلانمی ترسی که روزی   شوی بنگاه مار و لانه مور
از آن روزی کەمارا آفریدی   بەغیر از معصیت چیزی ندیدی
خداوندا به حق هشت و چارت   ز ما بگذر، شتر دیدی ندیدی
بیا تا دست از این عالم برداریم   بیا تا پای دل از گل برآریم
بیا تا بردباری پیشه سازیم   بیا تا تخم نکویی بکاریم
بەصحرا بنگرم، صحرا تەوینم   به دریا بنگرم، دریا تەوینم
بەهر جا بنگرم کوه و در و دشت   نشان از قامت رعنا تەوینم

سەرچاوە: لەم سایتە فارسیەوە وەرگیراوە:
www.iranian.com/july96/arts/babatahir.

شەنوكەوێكی هەندێ دوو بەیتی بابا تاهیری هەمەدانی

سدیق بۆرەكەیی

بابا تاهیری هەمەدانی كە بەیەكێ لە هۆنەرە گەورەكانی كورد دێتە ژمار، بەپێی ئەو بەڵگانەی كە لە دەستدایە لە سەدەی پێنجی كۆچیدا ژیاوە. لە بارەی چۆنیەتی ژیان و شوێنەواری بابا تاهیرەوە گەلێ كەس دواوەو هەر كام بە گوێرەی سەلیقەی خۆی شتێكی نووسیوەو لە هۆنراوەكانی كۆڵیوەتەوە.

ڕەزا قولی خانی هیدایەت كە لە ساڵی١٢٨٨ای كۆچیدا كۆچی دوایی كردووە، لە پەڕاوی (مجمع الفصحاء)دا ئەڵێ:"بابا تاهیری هەمەدانی كە بە(عوریان) بە ناوبانگە یەكێكە لە خواناسانی هەرە گەورەی خول و زەمانی خۆی، هەر چەندە گەلێ لە زانایان لایان وایە كە بابا هاوچەرخی سەلجووقییەكان بووە بەڵام وا نیەو لە ڕاستیدا لە سەردەمی دەیلەمییەكانا ژیاوەو لە ساڵی ٤١٥ی كۆچیدا ماڵ ئاوایی لە جیهان خواستووە.

میرزا مەهدی خانی كەوكەبیش وتارێكی لە بارەی ژیانی بابا تاهیر لە گۆڤاری كۆمەڵەی ئاسیایی لە بەنگاڵدا لە ساڵی ١٩٥٤ی زاین بڵاوكردووتەوە وئەڵێ: مێژووی لە دایكبوونی بابا تاهیر بەپێی ئەم دووبەیتیەی خۆیە لە ٣٢٤ی كۆچیدا بووەو لە ساڵی٤٥١ی كۆچیشدا مردووە. دووبەیتی‌یەكەی ئەمەیە كە ئەڵێ:

مۆ ئان بەحروم ك دەر ظەرف ئامەدوستوم
مۆ ئان نوقطە ك دەر حەرف ئامەدوستوم
بە هەر ئەلفی ئەلف قەدی بەر ئایۆ
ئەلف قەدوم ك دەر ئەلف ئامەدوستوم

واتە: من وەكوو ئەو زریەو دەریایەم كە لە پیاڵەیێكدا دەركەوتووم، من ئەو نوختەو خاڵەم كە لەسەری پیتێكدا پەیدابووم، لە پایان و دوایی هەر هەزار ساڵدا ئەلف ئەندامێ دەرئەكەوێ، من ئەو ئەلف، ئەندام و باڵاراستەی وەك ئەلفەم كە لە ئەلف یا هەزارەدا هاتوومەتە جیهانەوە.

جا میرزا مەهدی خان ئەم دووبەیتییەی لەسەر ژمارەی ئەبجەد لێك داوەتەوەو ئەڵێ:"وشەی(ئەلف قەد) و(بەحر) هەر یەكێكیان بە ژمارەی ئەبجەد ئەكا(٢١٥). ئینجا ئەگەر ژمارەی(ئەلف قەد) كە٢١٥یە لەگەڵ ژمارەی(ئەلف)دا كە ١١یە بخرێتە سەریەك ژمارەی٣٢٤ پەیدائەبێ و ئەم ژمارەیە لەگەڵ وشەی(ئەلف)دا یەكئەگرێتەوە و لاشیوایە تا ٤٥١ی كۆچی ژیاوەو لەم بارەشەوە بەڵگەیێكی نەهێناوە.

مامۆستا(علاالدین سجادی)ش لە مێژووی ئەدەبەكەیدا ئەڵێ: بابا تاهیر هۆنەرێكی كوردی سەدەی سێهەمی كۆچی بووەو بەپێی هەندێ بەڵگەی مێژوویی دەورەی(صاحبی كوری عباد) و(ابن سینا)ی دیوە كە ئەمانە لە زەمانی فەرمانڕەوایی(بوەیهیە)كانا ژیاون. پاشان بیرو باوەڕی میرزا مەهدی خانی كەوكەبی كردووەتە بەڵگەو لای وایە بابا تاهیر لە ساڵی٣٢٤ لە دایكبووەو لە ساڵی ٤٥١دا كۆچی دواییكردووە. بەڵام ئەم بیرو باوەڕە هەڵەیە، چونكە بابا تاهیر لەو دووبەیتیەدا كە میرزا مەهدی خان لێكیداوەتەوە لە هەندێ وشەی خواناسی وەكو: نوختەو حەرف و ئەلف قەد باسی كردووە كە لە ڕچەی خواناسیدا(نوختە)بە واتای تیشكی خوایی و(حەرف) بە واتای لەش و ئەندامی خاوێن و(ئەلف قەد)یش بەواتای پیاوانی خواو پارێزكارە.

كۆنترین پەڕتووكێ كە لە بابا تاهیر دواوەو خول و سەردەمی ژیانی ئەوی بۆمان دەرخستووە، پەرتووكی(راحە الصدور)ی ڕاوەندییە كە لە ساڵی ٥٩٩ی كۆچیدا نووسراوە. لە ئەم پەرتووكەدا لە بارەی دیداری توغرڵ بەگی سەلجووقیو بابا تاهیرەوە وەها نووسراوە:"كاتێك توغرڵ بەگ هاتبووە هەمەدان، لە پارێزكاران و خواناسان سێ پیر لەوێدا بوون: بابا تاهیر، بابە جەعفەر، شێخ حەمشاد. كێوێك لە هەمەدان هەیە كە كێوی خدری پێئەڵێن، ئەوان لەسەر ئەو كێوەدا وێستابوون. توغرڵ بەگ كە سپاییێكی گەورەی لەگەڵدا بوو، هەر كە چاوی بەوان كەوت لە ئەسپەكەی دابەزیو لەگەڵ وەزیرەكەیدا(ابونصر الكندی) چووە لایان و دەستی ماچكرد. بابا تاهیر كە ئاگر پارەیێكی دڵراكێشەرو دڵڕفین بوو بە توغرلی وت: ئەی تورك لەگەڵ بەندەكانی خوادا چی ئەكەی: توغرل وتی: هەرچی تۆ بفەرمویت من ئەوە ئەكەم: بابە وتی ئەوە بكە كە خوا ئەفەرموێ: إنَ اللهَ یَأمُرُ بلعدلِ والاحسانِ. توغرڵ بە قسەكەی بابە دەستیكردە گریان و وتی: وا ئەكەم بابە دەستی گرت و وتی: كەوابوو بەڵێن ئەدەی بەو جۆرە كە خوا ویستوویەتی ڕەفتاربكەی؟ توغرل وتی: بەڵێ بەڵێن ئەدەم. بابا تاهیر سەری لوولە ئافتاوەیێكی (مەسینە)ی قوڕینی شكاو كە ساڵها دەست نوێژی پێئەگرت و بەسەر ئەمووستیەوەبوو دەریهێناو كردیە ئەمووستی توغرلەوەو پێی وت: ئەوا وڵكەی جیهانم كردە ئەمووست و پەنجەی تۆ، تۆش لەگەڵ بەندەكانی خوادا خاوەنی دادبە، توغرل دوای ئەوە هەموو دەم بۆ پیرۆزی ئەو سەرە لوولە ئافتاوەیەی هەڵئەگرت و ئەیكردە پەنجەیەوەو ئەگریا".

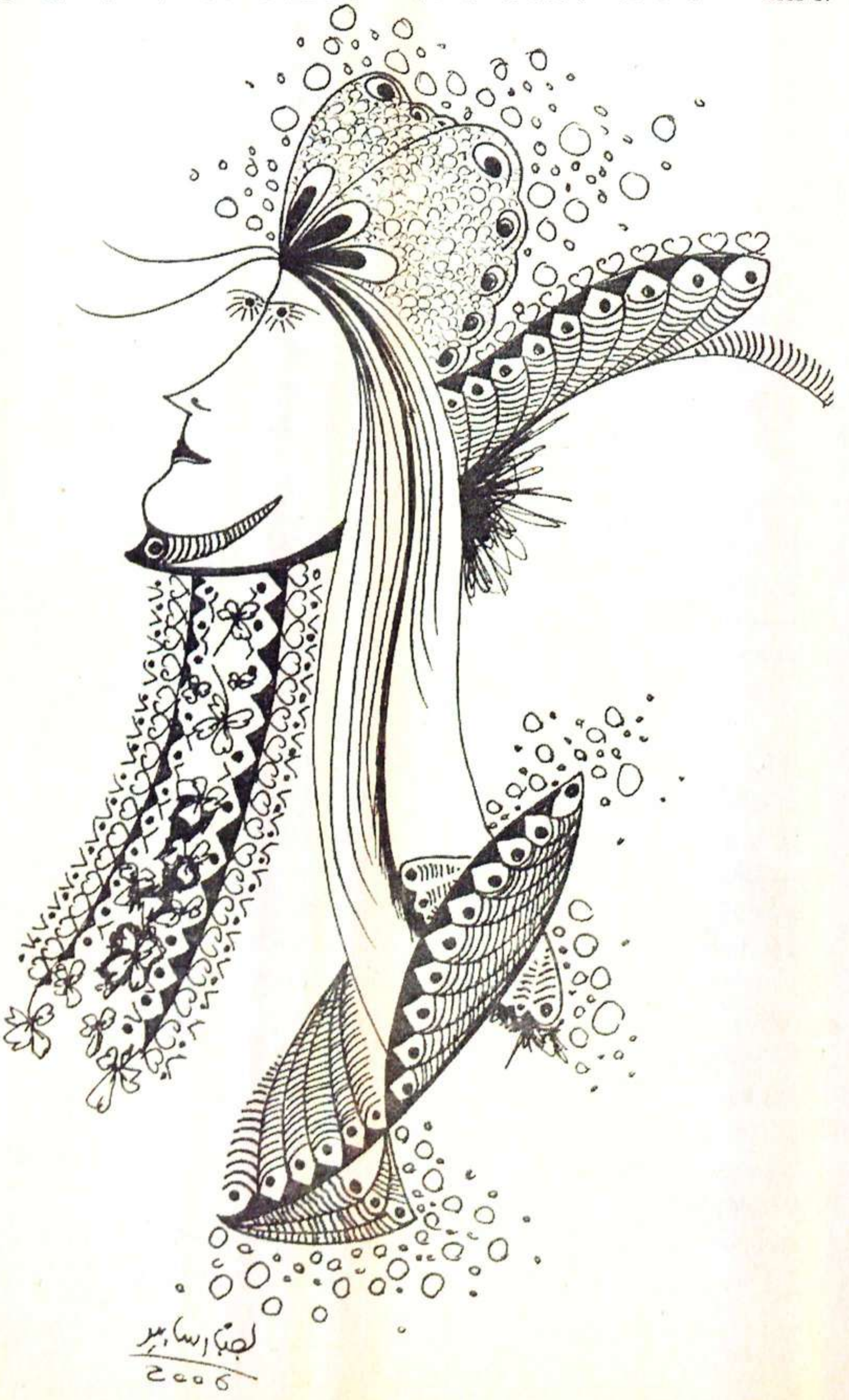
ئەم ڕووداوە مێژووییە واتە دیداری توغرل و بابا تاهیر كە هەروەها پلەو پایەی بابا تاهیرمان بۆ دەرئەخا، مێژووی ژیانی ئەویشمان بۆ ڕوونئەكاتەوە.

ڕۆیشتنی توغرل بەگ بۆ شاری هەمەدان بە پێی پەرتووکی (راحة الصدور) لە ساڵی ٤٤٧ی کۆچیدا بووە کەوا بوو بابا تاهیر ئەبێ لەو دەمەدا تەمەنی لە پەنجا ساڵ زیاتر بێ. واتە پیرەمێردێکی بە تەمەنبووە کە میرێکی خاوەندادی وەکو توغرڵ ڕێزی گرتووەو پەندەکەی کاریلێکردووە. هەر بەپێی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەتوانین بڵێین کە بابا تاهیر لە دەوروبەری ساڵی ٣٩٥ی کۆچیدا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەوە، لە دەوروبەری ساڵی ٤٥٠ی کۆچی لەگێتی ماڵئاوایی خواستووەو لە هەمەدانداا نێژراوە.

لەم بارەوە هەندێ بەڵگەیتریش هەن کە مێژووی ژیانی بابا تاهیرمان بۆ روون ئەکەنەوە، وەکوو لە پەرتووکی(سەرئەنجام)دا کە پەرتووکێکی دەستنووسی ئایینی‌یە، بابا تاهیر بەیەکێ لە یاران و فریشتەکانی شاخۆشینی لورستانی دائەنێ. شاخۆشین(٤٥٧-٤٧٧ی کۆچی)یەکێ لە ڕێبەرانی یاری دێتە ئەژمار.

ئەو پەڕاوە چیرۆکێکی لەبارەی دیداری بابا تاهیرو شا خوەشینەوە هێناوە کە کورتەی ئەو چیرۆکە ئەمەیە: (شا خوەشین لەگەڵ پەیرەوان و سوارانی خۆیا لە لورستانەوە ئەڕواتە هەمەدان. گەورەکان و پیاو ماقووڵانی هەمەدان دێن بەرەو پیرییەوە و ڕێزی لێئەگرن و پێشوازێکی گەرمی لێوەئەکەن و هەموویان داوای لێئەکەن کە ببێتە میوانیان. شا خوەشین بۆ ئەوەی جێی گلە بۆ کەسێ نەمێنێ ئەڵێ: لەغاوی ئەسپەکەم بەرئەدەم، ئەسپەکە بۆ هەر کوێ بڕوا ئەڕۆمە ئەوێ پیاوە گەورەکانی هەمەدان ئەم قسەیان بە دڵەوە ئەچێ. ئەسپەکەی شا خوەشین هێدی هێدی ئەکەوێتە ڕێو لە شار دەرئەچێ و بەرەو وخانەڤای بابە تایەر ئەڕواو لە بەردەم خانەڤاکەدا ڕائەوەستێ. بابا تاهیر دێتە پێشوازی میوانەکەی و ئەیباتە ناو خانەڤاکەیەوە بابا تاهیر تیانەیێی گچکەی ئەبێ کە چارەکێ برنج ئەگرێ. فاتمە لورە کە لە عێلی بیری شایی گۆرانبووە، لەوێدا لەگەڵ بابا تاهیر ژیاوە، چونکە وازی لە جیهان هێناوەو خەریکی خزمەتی ئەوبووە. ئەنجا بە فەرمانی بابا تاهیر، فاتمە لوڕە وەکوو جاران تیانە گچکەکەی پڕ لە برنج کردو کردیە پڵاو، سوارەکان و هاوڕێکانی شا خوەشین هەموویان بەشی خۆیانیان لە تیانەکە هەڵگرت وتێریان خواردو ئەو تیانە بچکۆلە بەشی هەموویانی کرد کە لە راستەقینەدا تەنیا بەشی دووکەسی تێداجێ ئەبووەوە. شا خوەشین ئەیویست دارایی و سامانێك بگەیێنێتە بابا تاهیر، بەڵام پیری خواناس و بڵند پایە وەڵامی دایەوە کە بەزەیی و شکۆی تۆ بۆ من لە گەنج و سامان باشترە.

فاتمە لوڕە ویستی لەگەڵ شاخوەشیندا بڕوا، بەڵام بابا تاهیر کە ماوەیێکی زۆر گڕاو و دڵبراوی ئەو بوو، لە دڵی خۆیا بیری کردەوە کە بە شا خوەشین بڵێ فاتمە لوڕەی بۆ مارەکا، شا خوەشین لەبەر ئەوەی ئاگای لەبیرو دڵی بابا تاهیربوو، مزگێنی دایێ کە پەیوەندی ژن و مێردی هەر دووکیان لە ڕۆژی

پەسلاَندا وەکوو لەیلاو مەجنون ئەنجام ئەدرێ.

بابا تاهیر هۆنراوەکانی کە بەشێوەی دووبەیتییە، بەزاراوەی لوڕی هۆنراونەتەوە، بەلاَم زۆربەی دووبەیتییەکانی کە لە چاپدراون دەستیان تێبراوەو ووشەی فارسی زۆریان تێخراوە. خواو ڕاستان لەم دواییەدا هەندێ لە دووبەیتییەکانی بابا تاهیر بە لوڕییێکی پەتی کەوتە دەست کە لە ساڵی٨٤٨ی کۆچیدا نووسراون، ئەمە ئەو مەبەستەمان بۆ روون ئەکاتەوە کە دووبەیتییەکانی بابا تاهیر لوڕییێکی پەتی بوون و تاکو تەرا ووشەی فارسییان تێدا بووە.

بابا تاهیر جگە لە کۆمەڵە دووبەیتییەکانی دووپەڕاوی تری بە ناوی(کلمات القصار) و(الفتوحات الربانی فی اشارات الهمدانی)داناوە کە لەوانەدا پلەو پایەی بەرزی وێژەیی و خواناسی ئەومان بۆ دەرئەکەوێ.

بەپێی لێکۆڵینەوەی هەندێ لە مامۆستایان و خۆرهەلاَتناسان وەکو مینۆرسکی و ژۆکۆفسکی و کلمان هوارو ئیدوار براون و ڕەشید یاسەمی و هەندێکی تر، بابا تایەر پیاوێکی لوڕو لوڕستانی بووەو لە هەمەدانا دانیشتووە و بەناوی بابا تاهیر هەمەدانی ناوبانگی دەرکردووە، زۆربەی دووبەیتییەکانی بابا تاهیر بە زاراوەی لوڕی وتراوە.

بابا تاهیر لە دووبەیتییەکانی‌دا ئەو ڕێچکەیە کە گرتوویەتی ڕێچکەیێکی سادەی بێگرێ بووە، ویستوویەتی دەوروبەری خۆی بە هەموو جۆر لە بیرو باوەڕی خۆی تێگەیێنێ. جا زۆربەی هۆنراوەکانی ئەو بە زمانێکی ساکار و سادە بووەو هەموو کەسێك لە هۆنراوەکانی تێگەیشتووە.

دوکتۆر سەعید خانی کوردستانی لە گۆڤاری جیهانی ئیسلامی لە لاپەڕەی چلدا ئەڵێ:"بابا تاهیر چەند هۆنراوێکی بە زارەوەی گۆرانی پەتی داناوەو ئەم هۆنراوانەی لەلای گۆرانەکاندا باوەو دەماودەم ئەیگێڕنەوە، بابا تاهیر ئەو هۆنراوانەی ناردووە بۆ یارییەکان بۆ ئەوە کە لە بیروباوەڕی یەك بگەن و ئەوانیش بخاتە سەر ئەو ڕێگەیە کە خۆی لە سەری بووە. جاهەندێ لەو هۆنراوانە لە پەڕتووکی (سەرئەنجام)دا ماوەو لەگەڵ ئەو دووبەیتییانەی کە لە پەڕتووکخانەی ڤوونیە دۆزراوەتەوە یەك ئەگرنەوەو بە تەواوی لەسەر زاراوەی لوڕی ڕۆیشتوون.

بابا تاهیر لەم دووبەیتیانەدا بەتەواوی شێوەی زمانی خۆیمان بۆدەرئەبڕێ.

١

دل دیروم ز عشقت کیج و ویجه　　　موژه بەرهەم زەنوم خوونابە ریجه
دل عاشق بسان چووب تەر بی　　　سەری سووجە سەری خوونابە رێجە

واتە: دڵێکم هەیە کە لە ئەوینت گێژو وێژە، برژانگ بەیەکا بنێم خوێناو ئەرێژێ، دڵی ئەویندار وەکو توولی تەڕ وایە، سەرێکی ئەسووتێ و سەرێکی خوێناو هەڵئەرێژێ.

٢

مۆنان پیرم کە هانەندوم قەلەندەر　　　نەخانوم بی نەمانوم بی نەلەنگەر
روهەر رو مو وەرایوم گرد گێتی　　　دەرنایە شەو وە ئەوسنگی نەهوم سەر

واتە: من ئەو پیرەم کە قەلەندەرم پێئەڵێن، خانوو و ماڵ و لەنگەرم نیە، هەموو رۆژێ لە دەمی بەیانیا دەردێم و بە دەوری گێتیدا ئەگەڕێم، کە شەوهات سەر ئەخەمە سەر بەردێك و ئەخەوم.

٣

موسەلسەل زولف بەر روو ریتە دیری　　　گول و سونبول بەهەم ئامیتە دیری
پەریشان چون کەری ئان تار زولفان　　　بە هەهەر تاری دلی ئاویتە دیری

واتە: زوڵفت بە زنجیرە ڕژانووەتە سەر ڕوومەتت، ڕوومەتی وەکوو گوڵت و زوڵفی سونبوڵت تێکەلاَو و ئاوێتە کردووە، کاتێ هەودای زوڵفەکانت بلاَو و پەرێشان ئەکەوێتەوە لە سەر هەر هەوداییێکەوە دڵێك هەڵواسراوە.

٤

بی تە سەر دەر گریبانوم شەو و رۆج　　　سرشك ئەژ دیدە بارانوم شەوو رۆج
نە بیماروم نە جایوم می کەرو دەرد　　　هەمی دانوم کە نالانوم شەوو رۆج

واتە: شەوو ڕۆژ لە دووری تۆدا سەرم لەبەرۆکم دایەو ئەسرین لە چاوانم وەکوو باران بەخوڕ ئەبارێ، نە نەخۆشم و نەجێگەییێکم ئێشێ، هەر ئەوە ئەزانم کە شەو و ڕۆژ ئەناڵێنم و دەردم ئەوینەو ناڵەم لەبەر دووری تۆیە.

٥

نە زونوم مو کە رازوم واکە واژوم　　　غەم سووزو گودازم وا کە واژوم
چ واژوم؟ هەر کە زوونو میکەرو فاش　　　دگەر رازو و نیازوم وا کە واژوم

واتە: نازانم رازی دڵی خۆم بەکێ بڵێم؟ پەژارەی سۆز و تواندنەوەی دڵ لەبەر تین و گەرمای ئەوین بەکێ بڵێم، هەر کەسێ پێی بزانێ ئاشکرای ئەکا. کەواتە ئیتر رازو نیازم بەکێ بڵێم؟

٦

دلوم مەیل گول و باغ نە دیرە　　　سەراسەر سینەئوم داغ تە دیرە
بشوم ئالالە جاران دل کەروم شاد　　　دیوم کالالە هەم داغتە دیرە

واتە: دڵم ئارەزووی گوڵ و باخی تۆی هەیە، لە سەراسەری سینەمدا، داخی تۆی تێدایە، هاتم بچم بۆ جاڕی گولاَڵە تا نەختێ دڵم خۆش و شادبێ، دیم گولاَڵەیش داخی تۆی هەیە.

٧

گەروم روونی وەروم خوونی تە ززوونی　　　وەروم ئاخر بسوزوونی تە زوونی
وەروم بەرسەر نەهی ئەلوەندو مەیمەند　　　نەمی وازوم خودا زوونی تە زوونی

واتە: ئەگەر دەرمکەیت و ئەگەر بانگم کەیت خۆت ئەیزانی، ئەگەر سەر ئەنجام بمسوتێنی تۆ خۆت ئەیزانی، ئەگەر لەسەر سەرم ئەلوەندو مەیمەند دابنێی و سزام بدەی بە لامەوە گران نیەو فەرمانبەرداری فەرمانتم و هەر ئەڵێم خوایە تۆ خۆت ئەیزانی.

٨

خودایا واکان شوم واکیان شوم　　　مۆکە بی دەست و پایوم واکیان شوم
هەمە ئەزدەر برانون وەرتو ئایوم　　　تو گەر ئەز دەر بروونی واکیانی شوم

واتە: خوایە، لەگەڵ چ کەسانێکا بچم، من کە بەم نەتوانیەو بێدەسەلاَتییە لەگەڵ چ کەسانێکا بچم، ئەگەر هەموو لە دەرگا دەرمکەن دیمە لای تۆ، ئەگەر تۆ لە دەرگاکەت دەرمکەی و نائومێدم بکەی چ کەسانێکا بچم.

٩

ئەگەر دل دلبەرو دلبەر کودوومە   وەگەر دلبەر دل و دل را چە توومە
دل و دلبەر وەهەم ئاویتە وینوم   نە زوونوم دل کەو دلبەر کودوومە

واتە: ئەگەر دڵ دڵبەرە، ئەی دڵبەر کامەیە؟ ئەگەر دڵبەر دڵە ئەی دڵ ناوی چیە؟ دڵ و دڵبەر پێکەوە تێکەڵاو و ئاوێتە ئەبینم. نازانم دڵ کامو دڵبەر کامەیە؟

١٠

خوەشا ئانان کە هەر شامان تەوینون سوخەن واتە کە رون واتە نشیون
ئەگەر دەستوم نەوی کایوم تە وینوم بشوم ئانان بوینوم کە تە وینون

واتە: خۆزگەم بەوانەی کە هەر ئێوارەیێك تۆ ئەبینن، قسە لەگەڵ تۆ ئەکەن و لەگەڵ تۆدا دائەنیشن، ئەگەر دەستم نەگات کە بێم تۆ ببینم، ئەچم ئەوانە ئەبینم کە تۆ ئەبینن.

١١

یاگیم دوردی هەنی دەریە نەبود، یار یاگێم خوەر دی گێهان پەیدا نەبود، یار
من ئەژ ئان رو بەدامان تە زەد دەست   دگەردوونت پەرو پایی نەبود، یار

واتە: ئەی یار لەو جێگەدا کە دوڕم دی دەریا نەبوو، لەو جێگەدا کە خۆرم دی جیهان نەبوو، من لە ئەو ڕۆژەوە دەستم گرتە داوێنت، لە گەردوونت هیچ نیشانەیێك نەبوو.

بابا تاهیر لەم دووبەیتییەدا دیاردییە ئەکاتە ووشەی (دوڕ) و ئەڵێ:"ئەی خوای گەورەو بەبەزەیی، لەو جێگەدا کە دوڕبوو، منیش لەرۆژی بەریندا لەوێ بووم و ئەو دوڕەم چاوپێکەوت. ئەو دەمە هێشتا دەریا و زەوی و ئاسمان و ئەم جیهانەت بەدی نەهێنابوو، لە جیهانی روون و خاوێنی خوایی تۆدا کە من هەتاوی خواییتم دی، گەوهەری هەموو بەندەکان بۆ سروشت بوون و بەدیهێنان بەڵێن و پەیمانیاندا و بە گەورەیی و شکۆی خوایی تۆ گەواياندا، منیش دەستم گرتە داوێنت و بەڵێنمدا".

١٢

پەنج رۆیی هەنی خوررەم گێهان بی زەمین خەندان بەر مان ئاسمان بی
پەنج رۆیی هەنی هازێدو سامان   نە حینان نام و نەژانان نشان بی

واتە: ئێستا پێنج رۆژێك جیهان خۆشە، زەوی و ئاسمان لە پێکەنین دایە، پێنج رۆژێتر لە ئەم زێدو سامان و نیشتمانە، نە لە مانەوە ناوێك هەیەو نە لەوانەوە نیشانێ پەیدا ئەبێ.

مەبەستی بابا تاهیر لەم دووبەیتییە، وەرزی بەهارو هاوینە کە زەوی پڕ لە شیناوەردی و سەوزایی ئەبێ، خەڵك لە جوانی سرووشت کەڵك وەرئەگرن و شادمان ئەبن، پاش ماوەیێك سەرماو سۆڵەی پاییزو زستان دێت و ئەو هەموو جوانی یە ئەبا، ئیتر لە گوڵ و بولبول و جریوەو جووکەی باڵندان و سرووەی شەماڵ و ئەو هەموو جوانییە نیشانی نامێنێ و رۆژگاری گۆشەگیری و گۆشەنشینی دێتە بەرەوە، ژیانی مرۆڤیش هەر بەو جۆرەیە، واتە بەهارو هاوینی هەیە. ماوەیێك بە خۆشی و شایی رایئەبوێرێ و جیهان بزەی بۆ ئەگرێتەوە. کوت وپڕ خولی ئەم خۆشییە تێئەپەرێ و لە جیهان دەرئەچێ و ناوونیشانێکی لێ بەجێ نامێنێ.

١٣

ئەز ئان ئەسپیدە باووم هەمەدانی   بە تەنهایی گەروم نەچیرەوانی
هەمە بە منەو دیرند چەرغ و شاهین‌بەنام من کەرند نەچیرەوانی

واتە: من ئەو بازە سپییە هەمەدانییەم کە بە تەنیایی نێچیرەوانی ئەکەم هەموو بە منەوە چەرخ و شاهێنیان هەیە و بەناوی منەوە نێچیرەوانی ئەکەن. ووشەی(ئەسپیدە باز) یا(بازی سپی) کە بابا تاهیر لە هۆنراوەکەیدا هێناویە. نازناوێکە بۆ خواناسانی بەرز کە لەو سەردەمدا بە خواناسانیان داوە.

١٤

یا کە ئەژ میهر توم دەم می‌وەد ئەی یار
خویش و بیگانەکان سەنگوم زەدئەی یار
جورموم ئینە کە ئەژ تە دوست داروم
نەخوونوم کەرد و نەراهی زەد ئەی یار

واتە: ئەی یار، لەوێدا کە من لە مێهرو بەزەیی تۆ ئەدوام، خزم و بێگانە بەردیان بۆ ئەخستم و ئازاریان ئەدام، تاوانم ئەوەیە کە من تۆم خۆشئەوێ، نە خوێنم کردووە و نەرێگەم بەکەس گرتووە، تەنیا هەر تۆم خۆشئەوێ.

١٥

بشوم بە ئەلوەند دامان مەو نشانوم   دامەن ئەژ هەر دوو گێتی هاوشانوم
نشاخوم توولەو موویوم بە زاری   بی کە بولبول هەنی وا ول نشانوم

واتە: بچم بۆ کێوی ئەلوەندو داوێنی مێو ببەم و لەوێدا بینێم. توولە مێوەکان بە ئاوو زاری و شیوەن بنێژم، بەڵکوو بولبولێکیش بێتە لای گوڵ و وەکوو من لە تەنیشتی ئەو مێوانە بناڵێنێ.

بابا تاهیر لە شاری هەمەداندا کۆچی دوایی کردووەو هەر لەوێ لەسەر تەپۆڵکەیێکدا نێژراوەو ئێستا ئارامگەیێکی جوانیان بە سەرەوە دروست کردووە. لەو ئارامگەیە کە بابا تاهیری تێدا نێژراوە دووکەسی تریشی تیانێژراوە کە یەکێکیان دایەنی خۆیەتی و شیری داوەتێ و ناوی فاتمەیەو ئەوی تریشیان فاتمە لوڕەی دڵخوازیە و گۆڕی هەرسێکیان زیارەتگای خاوەن دڵان و موسڵمانانی خاوەن بڕوایە. کۆنترین پەڕاوێك کە باسی ئەم ئارامگەیەی کردووە پەڕاوی(نزهة القلوب)ی حەمدوڵڵاهی مستەوفییە کە لە ساڵی٧٥٠ی کۆچیدا نووسیویەتی.

بۆ نووسینی ئەم وتارە سود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

١. مجمع الفصحاء تالیف رضاقلی‌خان هدایت- تهران١٣٣٩.
٢. راحة الصدور و آیة سرور . تألیف: راوندی- لیدن١٩٢١
٣. شرح احوال و آثار و دوبیتی های بابا طاهر عریان باهتمام دکتر جواد مقصود- تهران١٣٥٧.
٤. نزهة القلوب تألیف حمد الله مستوفی باهتمام لسترنج- لیدن١٩١٥
٥. دیوان بابا طاهر عریان بە تصحیح وحید دستگردی- تهران ١٣٤٧
٦. مجلەء دانشکدة ادبیات تهران- شمارةء ٢- سال چهارم دیماه ١٣٣٥.
٧. نوشتەای پراکندە دربارەء یارسان تالیف صدیق صفی وادە ±تهران١٣٧١.
٨. مێژووی ئەدەبی کوردی- علاءالدین سجادی- بغدا ١٩٥٢.
٩. دووبەیتی‌یەکانی بابا تاهیر هەمەدانی- وەرگێراوی صدیق بۆرەکەیی تاران ١٣٧٥.
١٠. سەرئەنجام (دەستنووس).
١١. دەورەی شاخوەشین (دەستنووس).
١٢. دیوان بابا طاهر عریان (دەستنووس).

سەرچاوە: مێژوی وێژەی کوردی (١)، صدیق بۆرەکەیی، چاپی یەکەم ١٣٧٠ی کۆچی هەتاوی، دەزگای ئینتیشاراتی ناجی بانە: کوردستان.

چەمکی شوناس لەشیعرەکانی بابا تاهیری هەمەدانی-دا

ئارام سدیق

کاتێك مرۆڤ هەست بەچەوساندنەوە وسڕینەوەی بوونی دەکات، هەست بەوە دەکات بەرامبەرەکەی دەیەوێت بەشێوەیەك لەشێوەکان گومناوی بکات، ئەوکات مرۆڤ دەیەوێت بەهەر شێوەیەك وهەر ڕێگەیەك بێت بوونی خۆی بسەلمێنێ وهەموو چرکەیەك کەلەژیانی گوزەر دەکات دەیەوێ ئەوشوناسە نوێ بکاتەوە، یان جەختی لەسەر بکاتەوە، ئەمەش کردەوەیەکی سروشتی مرۆڤە و لەگەڵ قۆناغەکانی گەشەسەندنی جەستەیی وعەقڵیشدا گۆڕانی گەورەی بەسەردا بێت. هەرلەم ڕوانگەیەوە ئەگەر قسە لەسەر چەمکی شوناس بکەین دەبینین (ماکس فریش)دەڵێ، چ کەسێك دەتوانێ بۆم ڕوون بکاتەوە کە بەڕاستی من کێم؟

لەم قسەیەی (فریش)ەوە دەگەینە ئەو ڕایەی مرۆڤ بوونەوەرێکە هەتا کۆتایی تەمەنی بەدوای شوناسی خۆیدا دەگەڕێت بێگومان ئەم گەڕانەی تاکەکان بەدوای شوناسێکی جێگیردا لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگەیەکی دی دەگۆڕێت و ئەو کۆمەڵگایانەی کە ئازادن ودوورن لەزەبرو زەنگێکی دیکتاتۆریەت، لای ئەوان "شوناس" ماناو مەفهومێکی تری هەیە و ڕەنگە لای تاکەکانی کۆمەڵگەی ئەورروپی تاك تەنها خەمی ناساندنی بوونی خۆی بێت تا پێگەی لەنێو کۆمەڵگەدا دیاری بکرێت، بەڵام لای گەلێکی ژێر دەستەی وەکو کورد مانایەکی جیاوازترو گەورەتری دەبێت دیارە ئەگەر وردتر لەچەمکی شوناس بکۆڵینەوە دەبینین ئەم چەمکە گرێدراوی چەندین چەمکی ترە کە بەبێ ئەوان بوونی ئەمیش بونێکی کاڵ وکرچە یەکێکیش لەو چەمکانە متمانە بەخۆبونە،چونکە کاتێك مرۆڤ متمانەیەکی پتەوی بە خۆی نەبێت ناتوانێ شوناسی خۆی بخاتە ڕوو. هەر لەم بارەیەوە (تۆماس کارلایل) دەڵێت، ناخۆشترین بێ متمانەیی، متمانە نەکردنە بەخۆمان. واتە کاتێك مرۆڤ متمانە بەخودی خۆی نەکات مەحاڵە بتوانیت هیچ کام لە داواکارییەکانی بهێنێتە دی و هەر ئەم چەمکەشە پەیوەندیەکی پتەوەی بەداهێنانەوە هەیە، چونکە هیچ داهێنانێك نایەتە بوون ئەگەر داهێنەرەکە متمانەی تەواوی بەخۆی وکارەکەی نەبێت .ئەمانە هەمووی بەشێوەیەکی ئاڵۆز پەیوەندیان بەیەکدییەوە هەیەو تەواوکەری یەکترن، بۆ لێدوان لەهەر چەمکێك هەڵگری ئاڵۆزییەکی تایبەتی خۆیەتی .

یەکێك لەو گەلانەی کە بەردەوام تاکەکانی ویستویەتی شوناسێك بۆخۆی ونەتەوەکەی بدۆزێتەوە، یان بەشێوەیەك لەشێوەکان شوناسی خۆی بە بەرامبەرەکەی بناسێنێ ئێمەی کوردین.مێژووی سیاسی و ڕۆشنبیری ئێمە پڕیەتی و لەوچرکە ساتانەی کەئێمە دەمانەوێ خۆمان بناسێنین وباسی خۆمان بکەین، زۆر جاریش گرنگ نەبووە بەرامبەر گوێمان لێدەگرێ یان نا، بەڵکو لە هەمووی گرنگتر ئەوەبووە وەکو کوردێك خۆت بناسێنی، بێگومان کاتێك کوردێك وەکو کورد خۆی ناساندووە، پاشان ویستویەتی لەسەر ئاستی شاردا خۆی بناسێنێ و تادواجار لەسەر ئاستی ناوچەیی و..هتد ئەمانەش هەمووی شیاوە خزمەتی زۆریشیان لە کلتوری ئێمە کردووە، کە ئەگەر ئەو خەمە گەورەیەی تاکی کوردا نەبوایە بۆخۆناساندن ئێمەی کورد هەنووکە لەسەر ئاستی جیهانی وەکو گەلێکی بێ دەوڵەت نەدەناسراین. ئەگەر سەرنج بدەینە نێو ئەدەبی کوردی ولە شیعرو چیرۆك و ڕۆمان بڕوانین دەبینین زۆرێك لەدەقەکانی شوناسێکی کوردانەی پێوە دیارە بەومانایەی کەخوێنەر ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ هەست بەفەزایەکی کوردی نێو دەق دەکات. یەکێك لەو شاعیرە دێرین وبەتوانایانەی کورد کە تاهەنووکە کەمترین ئاوڕی جیدی لێدراوەتەوە (بابا تاهیری هەمەدانی)ە، کە دەتوانین بەبابای شیعری کوردی ناوبەرین، ئەم شاعیرە لەگەڵ ئەوەی زۆرێك لەلێکۆڵەرەوانی ئەدەب بەیەکەم شاعیری کوردی دەزانن، بەڵام ئەوە گرنگ نییە، بەڵکو گرنگە لەرێی شیعرەکانیەوە

چی بۆ کورد کردووە؟ ئایا توانیویەتی کەلێنێك بۆخۆی لەنێو مێژووی ئەدەبی ئێمەدا پڕبکاتەوە؟ بێگومان وەڵامی ئەم پرسیارانەو پرسیاری تر دەتوانێت پێگەی ئەم شاعیرەمان لەسەر ئاستی ئەدەبی کوردی بۆ دەستنیشان بکات.

ئەوەی من دەمەوێ لەم نوسینەدا ڕوونی بکەمەوە قسەکردنە لەسەر چەمکی (شوناس)و بەکارهێنانەکانی لە چوارینەکانی باباتاهیری هەمەدانیدا، هەروەکو لەسەرەتادا وتم چەمکی شوناس یەکێکە و لەو چەمکانەی کەلەنێو ئەدەبی ئێمەدا تارادەیەك بەئاگایی و نا ئاگایی ڕەنگدانەوەی هەبووە وئەم ڕەنگدانەوەیەش درێژکراوەی مێژووی سیاسی و ڕۆشنبیری ئێمەیە، چونکە ئێمە وەك نەتەوەیەك بەدرێژایی مێژوو خاوەنی کیانێکی سیاسی و سەربەخۆ نەبووین وهەمیشە لەژێر هەڕەشەی جۆراو جۆردا بووین تا دواجار هەڕەشەی سڕینەوەی بەکۆمەڵ وکوشتنی بێ بەهانەی لێکەوتەوە. چەمکی شوناس لای بابا تاهیر چەندین بەکارهێنانی جۆراو جۆری هەیەو ڕەنگدانەوەیەکی بەرچاویشی لەچوارینەکانیدا هەیە، ئەو ڕەنگدانەوەیەش بەدەرنین لەغەریزەکانی ئینسان. کاتێك باباتاهیر باس لەناکامی عەشقێك دەکات ئەمە شوناسی عەشقێکە کەلەلای شاعیر شوناسێکی ناکامی هەیە، لێرەوە ڕەنگە ئەو قسەیەی سۆسیۆلۆژیەکان ڕاست بێت کەدەڵێن، مرۆڤ تەنها بوویەکی بیرکەرەوە، شەڕکەر و نەوسن نیە، بەڵکو کائینێکی کەشفکەرە. بێگومان ئەوەش ئاشکرایە کەهەمیشە شاعیرەکانن کەشفی جوانی وناشرینی، باشی و خراپی ،شەڕو ئاشتی، ڕووناکی وتاریکی و هەموو دژەکانی تریان کردووە، چونکە شاعیر خاوەنی هەستیارییەکی تایبەتە کە سەبارەت بەهەموو بووەکانی سەرزەوی، ئەو هەستیاریەشی بەردەوام دەیەوێ نوێی بکاتەوە، چونکە شیعر نوێکردنەوەی تەلاری ژیانە بە وشەو بەنەمری هێشتنەوەی ژیانە لەئاستە جیاوازەکاندا.

کامۆ دەڵێت، مرۆڤ تەنها مەخلوقێکە کەنایەوێت ئەوە بێت کەهەیە.بێگومان ئەمە ڕایەکی جوانی کامۆیە لەسەر فیکری مرۆڤ وگۆڕانە بەردەوامەکانی، بەڵام مرۆڤی کورد بەردەوام ویستوویەتی ئەوە بێت کە هەیە، واتە ویستوویەتی کورد بێت و هەرچەند هەوڵی سڕینەوە و لێسەندنەوەی ناسنامەکەی درابێت ئەو هەوڵی جیدی تری داوە تا کوردانە بیر بکاتەوە وکوردانە بگری وپێبکەنێ. باباتاهیری هەمەدانیش وەکو هەرتاکێکی کورد لەوسەردەمە دێرینەی ژیاندا لەکوردستان جەختی لەسەر کوردبوون کردۆتەوەو هەوڵی ئەوەشی داوە ناسنامەی ناوچەکەی خۆیشی بخاتە ڕوو ئەو لەچوارینەیەکدا دەنوسێت،

ئە من ئەو سپییە بازەم هەمەدانی
کەهێلانەم لەکێوە، لەنیهانی
بەباڵی خۆم ئیدی دەفڕم کەژاوکەژ
بەچنگی خۆم دەکەم نێچیرەوانی

ڕەنگە هۆکاری سەرەکی نوسینی ئەم چوارینەیەی باباتاهیر ئەوە بێت کە زیاتر شوناسێکی هەمەدانیانە بۆخۆی دەستە بەربکات، هەروەها ویستوشیەتی ئەوە بڵێت کە هەرچییەك بێت منەتی بەهیچ کەس وشتێ نیەو خۆی بوونی خۆی دەسەلمێنێ.

ئەگەر وردتر بچینە نێو ژیانی باباتاهیرەوە دەبینین ئەم شاعیرە شاعێرێکی نائارام بووە و لە شوێنێك ئارامی نەگرتووە و بەردەوام خولیای سەفەری هەبووە و بەشێکی زۆری ژیانی لەغەریبایەتی بەسەربردووە وخاوەنی ڕۆحێکی سۆفیانە بووە. لێرەوە دەبینین شیعر لای ئەم شاعیرە هەڵگری ڕەهەندی جیاوازە و ڕاڤەی جیاوازجیاوازیش لەخۆ دەگرێت. شیعر لای ئەم شاعیرە ئەو پاڵنەرەیەکە تەواوی هەست وئارەزووە خەفەکراوەکانی مرۆڤ دەنوێنێ، ئازادیە نەك بەمانای ئەوەی کە گوزارشت لەقوڵایی ناخ دەکات، بەڵکو بەو مانایەی قوڵایی ناخ دەخاتە ڕوو. لەلایەکی تریشەوە دەکرێت بڵێین شیعر ئەو دەرگا کراوەیەیە کە هەمیشە ژیان بەهەموو جیاوازییەکانەوە خۆی تێدا دەدۆزێتەوە، ئەو خەیاڵەیە کە لەئێرۆسییەتەوە هەڵدەقوڵێ و بەرەو دیونیسۆس هەنگاو دەنێت. هەروەها دەمێکیشە وتراوە کە شیعر سروشتێکی دوانەیی هەیە هەم عەقڵە و هەم غەریزە، هەم مێژووی ژیانی مرۆڤە و هەم ئەفسانە، هەم غەریزە ئەفسانەییەکان. لای باباتاهیر هەموو ئەم مانایانە لە شیعرەکانیدا کۆبۆتەوە وهەر ئەمەش وایکردووە شیعرەکانی نەمری بۆخۆیان لەهەنووکەدا بهێڵێتەوە. ئەگەر وردتر لە چەمکی "شوناس" بدوێن لای ئەم شاعیرە دەبینین چەمکی شوناس لەگەڵ ئەوەی بوونی هەیە و دەکرێت زۆر ماناو دەلالەتی جۆراو جۆری لێ دەربهێنرێت، بەڵام ئەم چەمکە شوناسێکی نەتەوەیی نیە، بەپێی هەندێك لێکۆڵینەوە باباتاهیر تاهەنووکە ساخ نەبۆتەوە شاعیری چ نەتەوەیەکە، کە من ئەو جۆرە لێکۆڵینەوانە بە ناتەواو دەزانم، چونکە کۆمەڵێ بەڵگەی جۆراو جۆر لەبەردەستدایە کە کوردبوونی شاعیرو شاعیرەکانی دەسەلمێنن. یەکێك لە کێشە سەرەکیەکانی ئەم شاعیرە ئەوەیە لەبەرئەوەی کەسێکی سۆفیگەر و ئاینی بووە شوناسی ئاینی لای ئەو لەسەرووی هەموو شتێکەوە بووە، بەڵام لای نالی و قانیع وبێکەس و کوردی لەگەڵ ئەوەی شوناسی ئایینی تارادەیەکی زۆر بوونی هەیە، بەڵام شوناسی نەتەوەیی ڕەنگدانەوە و دەرکەوتەی بەرچاوی هەیە، ئەگەر ئەو بەیتە بەناو بانگەی (نالی) بهێنینەوە کە دەڵێ،

تەبعی شەککەر باری من کوردی ئەگەر
ئینشا دەکا

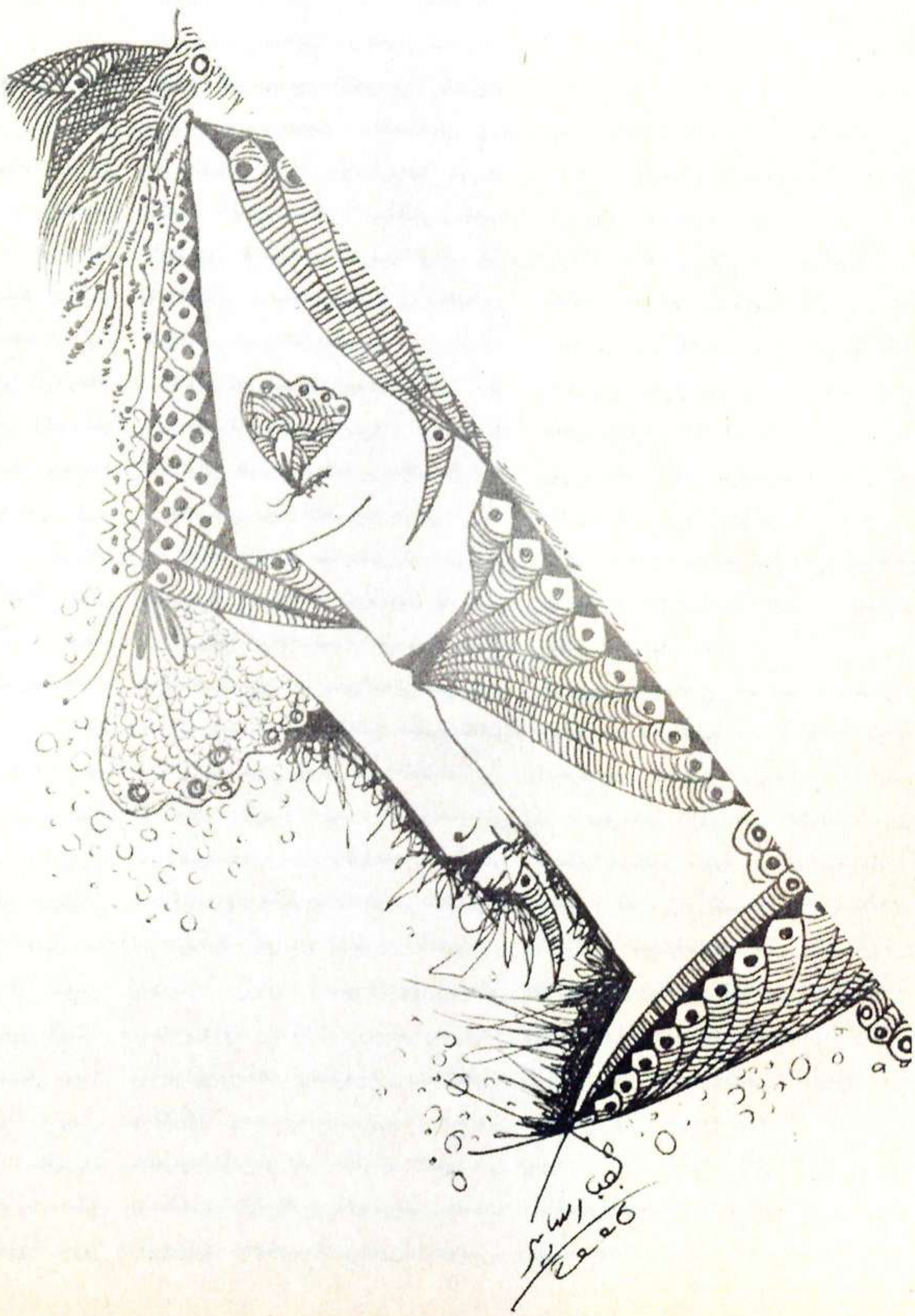
ئیمتیحانی خۆیە مەقصودی لەعەمدەن وادەکات

کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆکوردییە خۆکردیە

هەرکەسێ نادان نەبێ خۆی تاڵبی مەعنا دەکا

ئەم بەیتە نمونەیەکی دیار و بەرچاوە لە ڕەنگدانەوەی شوناسی نەتەوەیی لای (نالی) هەروەها دەیان نموونەی تر هەیە لای باباتاهیر شوناسی دینی لە پێش هەموو شوناسێکەوەیە، چونکە وەکو پێشتر ئاماژەم پێدا ئەم شاعیرە سۆفیگەر و عاریفێکی ئایینیە و ئەمەش وادەکات هەستی یەزدانپەرستی لە هەموو هەستێکی تر بەهێزتر بێت و ئینتیمای نەتەوەیی وشوناسی نەتەوەیی زۆرلاوازە، یان هەر نیە.

بەدەر لەهەموو ئەو شتانەش کە باسکرا ئەم شاعیرە هەڵگری بۆچوونگەلێکی عەدەمیانە بووەو لەچەندین بەیتە شیعردا ژیانی دنیا بە((هیچ))وەسف دەکات هەروەکو لەچوارینەیەکدا دەڵێ، ئەگەر پاشا بیت کلاوی زێڕو موڵکی سلێمانت هەبێ دواجار هەموو ڕێگەکان دەچنەوە نێو خاک ومردن.

نمونەی شیعرەکانی

چرایی

تو که نوشم نی ، نیشم چرایی
~~~~~~~~~ تو که یارم نی ، پیشم چرایی

تو که مرحم نی ریش دلم را
~~~~~~~~~~~~~~~~~ نمک پاش دل ریشم چرایی

تو که خورشید اوج و دلربایی
چنین بی رحم و سنگین دل چرایی

به اول انهمه مهر و محبت
به آخر راه و رشم بی وفایی

فلک در قصد آزارم چرایی
گلم گر نیستی خوارم چرایی

تو که باری ز دوشم بر نداری
میان بار سر بارم چرایی

تو که نازنده بالا دلربایی
و که بی سرمه چشمان سرمه سایی

تو که مشکین دو چشمان درغفایی
به مو واشو که سز گردان چرایی

نگار ناز خیز مو کجایی
به چشمان سرمه ریز مو کجایی

نفس بر سینه طاهر رسیده
دم مردن عزیز مو کجایی

دو بیتی خوشا

خوشا آنان که الله یارشان بي
بحمد و قل هو الله کارشان بي
خوشا آنان که دایم در نمازند
بهشت جاودان بازارشان بي

نمونەی هەندێ چوارینەی بابەتاهیر بە لوڕی و کرمانجی

BABA TAHIR" HEMEDANÎ
(935-1010)

Çend nimûne ji çarînên Hemedanî
(Bi adaptasîyona Kurmancî ya ku ji alî Beşîr Botanî ve hatîye kirin)

Lûrî

Me ger şîr û piling î, ey dil, ey dil
Be mu dayim be ceng î, ey dil, ey dil
Eger destem resed xûnet birîcem
Biwînem ta çi reng î, ey dil, ey dil

Kurmancî

Me ger şêr û piling î, ey dil, ey dil
D' gel min her dem li ceng î, ey dil, eydil
Eger dest im giha xûna te d'rêjim
Bibînim ka çi reng î, ey dil, ey dil

Lûrî

Dilem zar û hezîn e, çun nê nalem?
Wicûdem ateşîn e, çun nê nalem?
Be mû waçen kî çun û çend nalî?
Çu mergem der kemîn e, çun nê nalem?

Kurmancî

Dil im jar û xemgîn çawan ne nalim?
Hebûn im agirîn çawan ne nalim?
Dibêjne min çawan û çend dinalî?
Ku merg im di kemîn çawan ne nalim?

Lûrî

Dilî şad ez dilî zareş xeber nî
Selametrû zi bîmareş xeber nî
Ne teqsîrî te în resmî qedîm e
Kî azad ez giriftareş xeber nî

Kurmancî

Dilê şad ageh ji dilê jar nîne
Kesê xoşrewş ageh ji bîmar nîne
Ne b'nasê te ev wêneyeke kevn e
Ku azad ji dîlî agehdar nîne

Lûrî

Be şû mehwî ruxî mehpare hestem
Be roz ez derd û xem bîçare hestem
Tu darî der mekanî xud qerarî
Mûyem kî der cîhan aware hestem

Kurmancî

Bi şev miriyê ruyê mehpare me
Bi roj ji derd û xeman bêçare me
Li şûn û cihê xwe te biryar heye
Ez im ku di cîhanê aware me

Lûrî

Dilî mû xeyrî te dilber nê gîre
Be cayî cewherî cewher nê gîre
Dilî mû sûte û mîhrî te azer
Bî nasûte azer der nê gîre

Kurmancî

Dilê mi' j' bilî te dilber na gire
Li cihê gewherê gewher na gire
Dil sotemenî û evîna te agir
Bê sotemenî agir her na gire

Lûrî

Bî te gulşen çu zîndan e be çeşmem
Gulistan azeristan e be çeşmem
Bî te aram û umr û zîndeganî
Hemu xwabî perîşan e be çeşmem

Kurmancî

Bê te gulşen wek zîndan e li nik min
Gulistan agiristan e li nik min
Bê te aram û jî û jiyana min lê
Hemu xewa perîşan e li nik min

Lûrî

Gulistan cayî tu ey nazenînem
Mû der gulxen be xakister nişînem
Çi der gulşen, çi der gulxen, çi sehra
Çu dîde wa kerem ciz te nê wînem

Kurmancî

Gulistan cihê te ey nazenîn im
Ez di gulxen û xwelî de dirûnim
Çi di gulşen, çi di gulxen, çi sehra
Ku çavan vedikim her te dibînim

Lûrî

Xûş an saet kî dîdarî tu wînem
Kemendî enberîn tarî tu wînem
Nê wîne xuremî her giz dilî mû
Me ger an dem kî ruxsarî tu wînem

Kurmancî

Xoş ew saet ku dîdara te b'bînim
Kemendê enberîn tara te b'bînim
Na bîne şadiyê her giz dilê min
Me ger ew dem ku ruxsara te b'bînim

Lûrî

Bure, Bure kî cananem tu yî tu
Bure, Bure kî sultanem tu yî tu
Te xud zanî kî xeyr ez tu ne zanem
Bure, Bure kî îmanem tu yî tu

Kurmancî

Were, were ku canan im tu yî tu
Were, were ku sultan im tu yî tu
Te b' xwe zanî ku j' bilî te ni zanim
Were, were ku îman im tu yî tu

Lûrî

Bure rozî kî dîdarî te wînem
Gul û sumbul be dîdarî te çînem
Bure bunşîn berem salan û mahan
Kî ta sîret biwînem nazenînem

Kurmancî

Were rojek dîdara te bibînim
Gul û sumbul bi dîdara te çînim
Were rûnin nik min salan û mehan
Da ku têr te bibînim nazenîn im

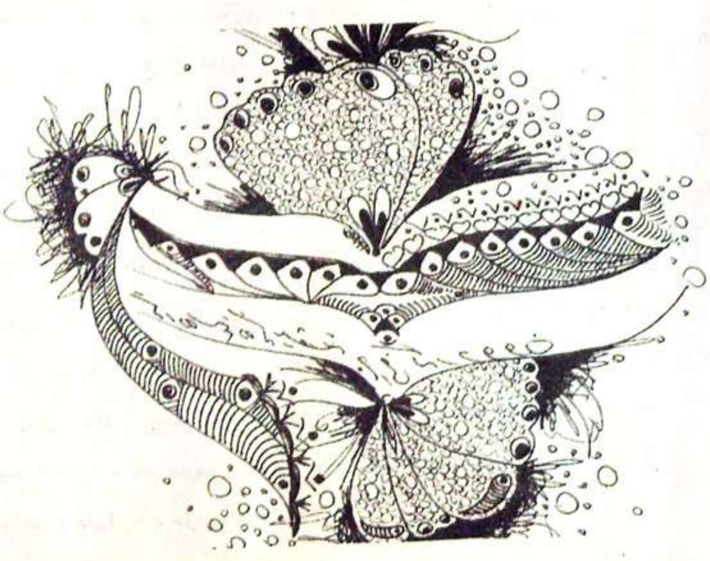
Lûrî

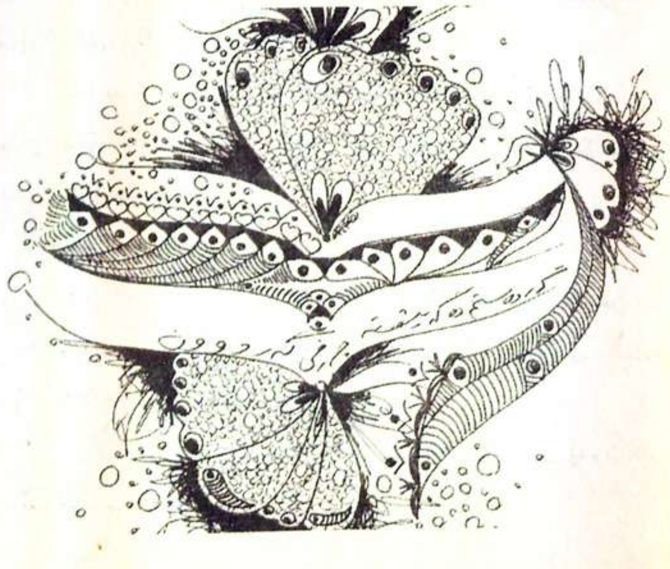
Behar amed be sehra û der û deşt
Cewanî hem beharî bud û biguzeşt
Serî qebrî cewanan lale rûye
Demî kî mehweşan ayen be gulgeşt

Kurmancî

Bihar hat, hat ji bo çolê û der û deşt
Biharek bû, ciwanî hat, biguzeşt
Serê gora c'wanan lale zîl dide
Her li dema ku zerî têne gulgeşt

(Ji Roja NÛ hejmar 90)

باباطاهر الهمداني

إدريس عبدالله

شاعر كوردي، من القرن الثالث الهجري، وحسب الشواهد التاريخية، أنه كان معاصراً لـ(ابن سينا)

. كان رحمه الله، أحد العارفين الحافظين لدينهم، وأحد أكبر المتصوفين في عهده.

. تلقب أحيانا بـ(الهمداني)، وذلك نسبة إلى همدان، المدينة التي قضى فيها الشاعر سنوات من عمره.. وأحيانا بـ(اللوري)، وذلك نسبة إلى منطقة (لورستان) موطن الشاعر الأصلي.. ويلقبه البعض أحيانا أخرى بـ(العُريان)، وذلك بسبب نمط حياته، الذي اختاره لنفسه، حيث كان صوفيا بسيطا، كما يقول في احدى رباعياته: انه درويش.. ينتقل من مكان إلى آخر.. لا يغطي رأسه سقف.. في نومه يفترش الأرض، ويتوسد وسادة من الحجر...

. كتب أشعاراً قيمة في حب الله، والدعوة إليه، ومسائل اجتماعية، ونفسية، وكان يتخذ من الشعر وسيلة لافشاء العقيدة التي كان يؤمن بها، وبه تأثر الكورد المقيمين في ربوع كوردستان، وبالأخص أولئك المقربين منه في لورستان وهمدان، والذين كانت تصل إليهم أشعاره بصورة مباشرة.. فها هو في احدى رباعياته يناجي ربه.. فيقول:

حينما أمشي في البحار، أراك
حينما أمشي في الصحاري أراك
أينما أمشي.. في الجبال، أو في السهول، أو في الوديان
أرى آية تدل على انك واحد

وبهذه الكلمات الجميلة، والأفكار الواضحة الرصينة، يعبر (بابا) عن شعوره تجاه ربه الأحد، وايمانه بخالقه الفرد الصمد، ومفاد قوله: يا إلهي العظيم.. لا أرى في الكون كله، سواك، فأنت الذي سيطرت على قلبي وفكري وشعوري، فهنيئاً لي، و وا فرحتي، لهذه العيشة الهنية في ظلك.

. كان (بابا) شيخا وداعيا إلى الله، له اتباع كثيرون، يعلمهم تعاليم الدين، وينصحهم بما هو خير لهم.. فهذه هي رباعية أخرى له، ينصح فيها أحد مريديه، قائلاً له:

لا تفعل شيئاً يكن سببا لصدك عن الطريق
ويجعل من دنياك الواسعة، ضيقة
وإذا قرأ القراءُ غداً كتابك
عندما تسمع اسمك، بسببه تخجل

. يقول المستشرق (مينورسكي): دراسة بابا طاهر من ناحية علم النفس، تظهر انه يباين (عمر الخيام) مباينة قوية، فلسنا نجد في شعره أثراً من قول الخيام، بأن السعادة هي الغاية المثلى في الوجود، ولا نجد في شعره كذلك ما نجده في شعر الخيام من الاطمئنان إلى ما يتمخض عنه الموت، على أن الخيام تنقصه تلك الشعلة الصوفية، التي نجدها في شعر بابا طاهر.. يبعث شعر بابا طاهر المتعة والسرور في النفس.. وإذا أتيح لشعر بابا طاهر مترجم من طراز (فتزجرالد . (Fitzgerald . مترجم رباعيات خيام . لكان منافسا خطيراً لعمر الخيام.

. طبع ديوان شاعرنا (بابا طاهر الهمداني) لأول مرة سنة ١٩٢٧، وكان يحتوي على ٣٦١ رباعية، وأربع قصائد في الغزل.

. كتب (بابا) شعره بثلاثة لغات.. وهي:

1. الفارسية القديمة.. تلك التي كانت لغة رسمية لبلاط الساسانيين قبل الفتح الإسلامي، وتسمى في الكوردية بالبهلوية، وفي العربية بالفهروية.

2. الفارسية الجديدة.. وانشاء هذه اللغة بعد الفتح الإسلامي لايران بمئة وخمسين سنة، تختلط فيها المفردات العربية الإسلامية، بالمفردات الفارسية.

3. اللغة الكوردية، وباللهجة الطورانية.

. ولـ(بابا طاهر) (حِكَم) قيمة، صنفت في ٢٣ باباً، تتحدث عن العلم والمعرفة والالهام والفراسة والعقل والنفس والدنيا والعقبى والسماع والذكر والاخلاص والاعتكاف.. فمنها:

1. (من قتله الجهل، لم يعش أبداً، ومن قتله الذكر، لن يموت أبداً.
2. (الوجد فقدان الموجودات، ووجود المفقودات.

كان (بابا طاهر) ذا منزلة علمية اجتماعية مرموقة، لهذا عندما دخل (طغرل) سلطان السلاجقة مدينة همدان، سنة (٤٤٧ هـ / ١٠٥٥م)، وجه إليه (بابا) نصيحة، قال فيها: أيها التركي.. ماذا أنت صانع بالمسلمين؟! أي أوصاه خيراً بالمسلمين، وعدم ايذائهم، وكما يقولون: تأثر الفاتح التركي كثيراً بهذه النصيحة، ونتيجة لها عامل أهل همدان معاملة حسنة.

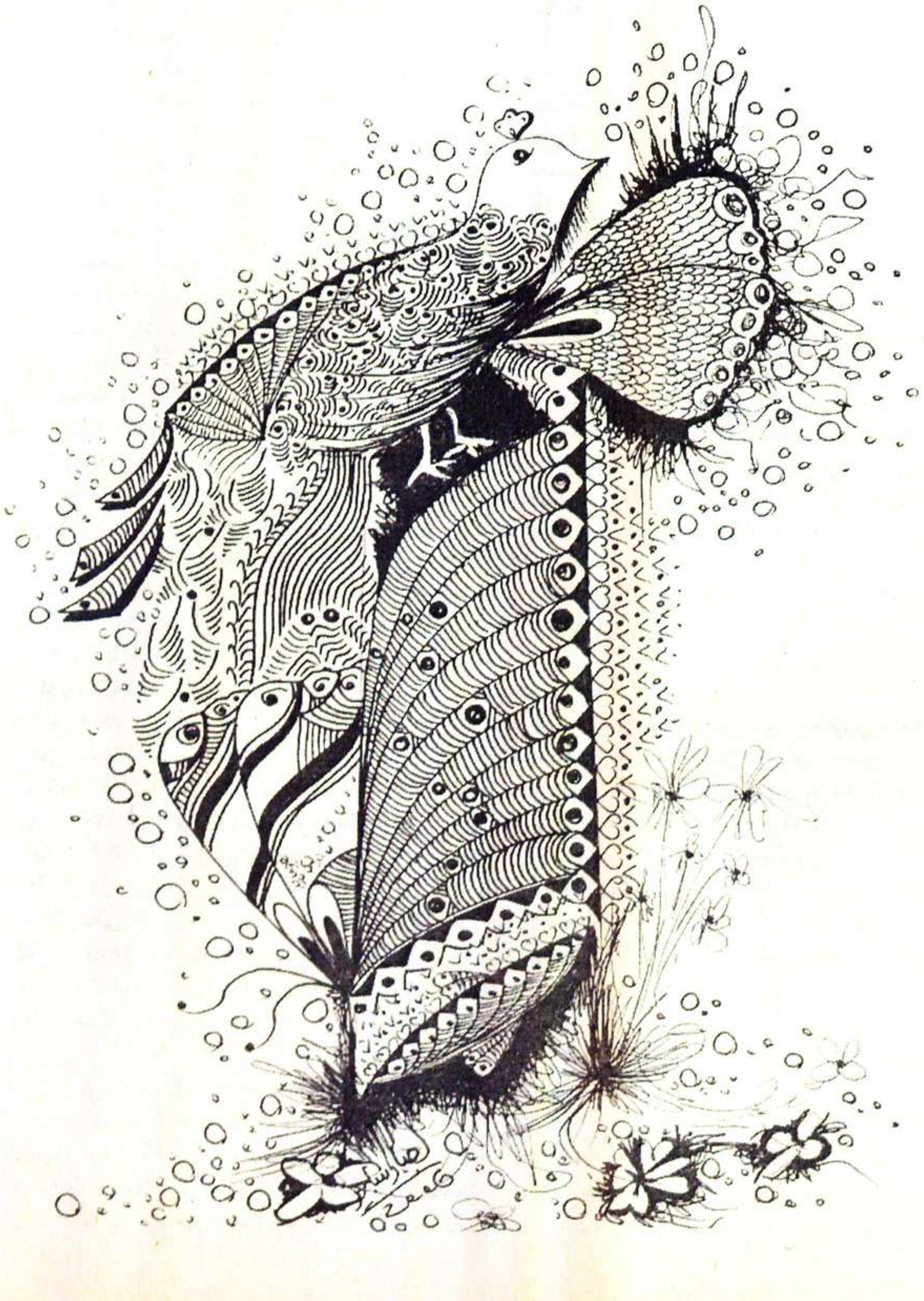
. قضى (بابا) سنوات من عمره في همدان، وأخيراً مات فيها، فقبره موجود على تل صغير في الشمال الغربي منها. في حي يُسمى (بن بازار)، وإلى جانبة قبر فاطمة، وقبر ميرزا علي نقي كوثري. وهما من أتباعه المخلصين.

. المصادر:

1. دائرة المعارف الإسلامية، الجزء الأول، حرف (ب)، بقلم (مينورسكي.

2. علاءالدين السجادي، مێژووی ئەدەبی کوردی (تاريخ الأدب الكوردي)، الطبعة الأولى، مطبعة المعارف، بغداد، ١٩٣٥هـ. ١٩٥٢ م.

3. د. عبدالله الحداد، محاضرة حول الأدب الكوردي المدون باللهجة الطورانية، لطلبة الدراسات العليا، ماجستير. أدب، في كلية التربية، جامعة صلاح الدين، يوم ٢٠٠٣.٩.٢٤.

بابا طاهر عريان

زندگي نامه

بابا طاهر عريان همداني يكي از شاعران اواسط قرن ٥هجري قمري است كه ولادت او اواخر قرن ٤ مي باشد . درباره زندگاني اين شاعر عارف اطلاعات دقيقي در دست نيست تنها روايتها و داستان هايي از مقام علمي و عرفاني اين شاعر وجود دارد و گفته اند كه به اين دليل به او عريان مي گفتند چون از علايق دنيا دست كشيده بود و گفته شده كه او معاصر با پادشاهي طغرل بيك سلجوقي بوده و ملاقاتهايي اين پادشاه با بابا طاهر داشته است. با دقت كردن در رباعيات او مي توان به برخي از احوال او پي برد به عنوان مثال او در اين رباعي فرموده است : نصيحت بشنواز پور فريدون كه شعله از تنور سرد نايو ، متوجه مي شويم كه نام پدر او فريدون بوده است و هم چنين گفته شده كه بابا طاهر فرزندي به نام فريدون داشته كه در زمان حيات او فوت شده كه در سوگواري او گفته : فريدون عزيزم رفته از دست بوره كز نو فريدوني يسازيم كه معناي آن اين است كه فريدون عزيزم از دست رفته و از خدا فرزندي ديگر بطلبيم و نكته ديگر از زندگاني بابا طاهر اين است كه او روزها را بيشتر در كوه و بيابان مي گذرانده و شبها را به عبادت و رياضت مشغول بوده است و در مورد سال وفات اين شاعر عارف نظريه هاي مختلفي بيان شده و به طور يقين نمي توان سال وفات او را مشخص كرد . مقبره بابا طاهر در شهر همدان قرار دارد نزديك بقعه امامزاده حارث بن علي واقع است. اينك چند مورد از روايتها و داستانهايي كه در مورد بابا طاهر عريان بيان شده است ذكر مي كنيم . حكايت اول : گويند شاه سلجوقي (طغرل بيك) در دوران سفر و فتوحاتش به شهر همدان مي رسد و به خدمت بابا طاهر ، از او پند و اندرزي خواست بابا طاهر به او گفت من با تو آن را مي گويم كه خداي متعال در قرآن فرمود : ان ا... يامر كم بالعدل و الاحسان با بندگان خدا عدل و احسان كن و سپس بابا طاهر لوله ابريقي را كه با آن وضو مي گرفت شكست و به جاي انگشتر در انگشت طغرل كرد و گفت برو به ياري خدا پيروز خواهي شد و گويند تا زماني كه آن انگشتر در دست او بود پيوسته در جنگها فاتح و پيروز بود چون آن شكست او هم در جنگها شكست خورد. حكايت دوم : گويند طاهر در آغاز جواني روزي با شوق و علاقه بسيار به مدرسه اي وارد شد و تصميم به فراگيري علم و دانش گرفت اما هنگامي كه سخنان علمي طلاب را با شوق فراوان مي شنيد مطالب آنها را نمي فهميد لذا به يكي از طلاب گفت شما چه مي كنيد كه به اين علوم آگاه مي شويد آن شخص به شوخي به او گفت : بسيار رنج و زحمت مي كشيم ، در اين حوض يخ را شكسته و در سرماي شب غسل كرده و چهل بار سر را در آب فرو مي بريم چون بيرون مي آييم اسرار اين علوم بر ما معلوم و فراگيري آن بر ما آسان مي شود ، بابا طاهر ساده دل با عشق و شوق به معرفت الهي اين سخنان به شوخي را حقيقت دانست و چون شب شد در هنگام خواب طلاب به مدرسه آمد و يخ حوض را شكست و در آب غسل كرد و چهل بار سر را در آب فرو برد و چون از اين كار فارق شد شعلهاي از آسمان فرود آمد و به قلب او وارد شد و پنهان گرديد و توانست در راه عرفان و شناخت به مقام بالايي رسيد. حكايت سوم : درويشي قصد ديدار بابا طاهر كرد و براي ديدن او به كوه همدان شتافت ، مسافتي را پيمود تا به خدمت طاهر رسيد. ديد همه اطراف طاهر را برف گرفته و ليكن اطراف او تا حدي بر اثر حرارت بدن طاهر برفها آب شده و زمين خشك است چون نزديك ظهر شد درويش گرسنه بود و با خود فكر كرد كه امروز گرسنه خواهم ماند زيرا نزد طاهر هيچ غذايي نيست. طاهر از فكر او آگاه شد و گفت اي درويش اكنون وقت ظهر است نماز را به جا آوريم و در فكر شكم مباش كه روزي را خدا مي رساند چون از خواندن نماز فارق شدند درويش ديد به دعاي بابا طاهر جوي آبي پديد آمد و سفره اي كنار آن جوي پهن شد و غذاهاي گوناگون و معطر در ان سفره چيده شد . طاهر گفت درويش بسم ا... هم اينكه درويش دست به غذا برد غذا از نظرش پنهان شد او فكر كرد كه طاهر سحر مي كند ولي طاهر از فكر او آگاه شد و به او گفت نه درويش سحر نيست تو بدون نام مولي دست به غذا بردي بسم ا... بگو چون درويش بسم ا... گفت غذا ظاهر شد و درويش و طاهر از آن غذا ميل نمودند .

ويژگي سخن

اشعاري كه از بابا طاهر باقي است رباعياتي است كه به لهجه لري سروده شده است با خواندن اين اشعار متوجه مي شويم كه او با سخن بسيار روان و ساده و بي پيرايه خود نيكو كاري ، خير خواهي و احسان و ترك ظلم و ستم به خلق را به خوبي بيان كرده ، او عشق و ايمان و دلباختگي خود به مذهب شيعه و توسل به ائمه اطهار و تضرع به درگاه خدا را چنان با جاذبه بيان مي كند كه خواننده از خواندن رباعيات خسته نمي شود و ناله جانسوز طاهر يكي از انوار عشق الهي است كه در كلمه به كلمه اشعار او مي انوار را مي بينيم و سوزش و آتش آن را حس مي كنيم .

معرفي آثار

از بابا طاهر مجموعه اي از سخنان او به زبان عربي باقي مانده است كه در آن عقايد عرفاني را در علم و معرفت و عبادت بيان كرده است و هم چنين مجموعه اي كه شامل سروده هاي او به زبان لري است از او به يادگار مانده است .

گزيده اي از اشعار

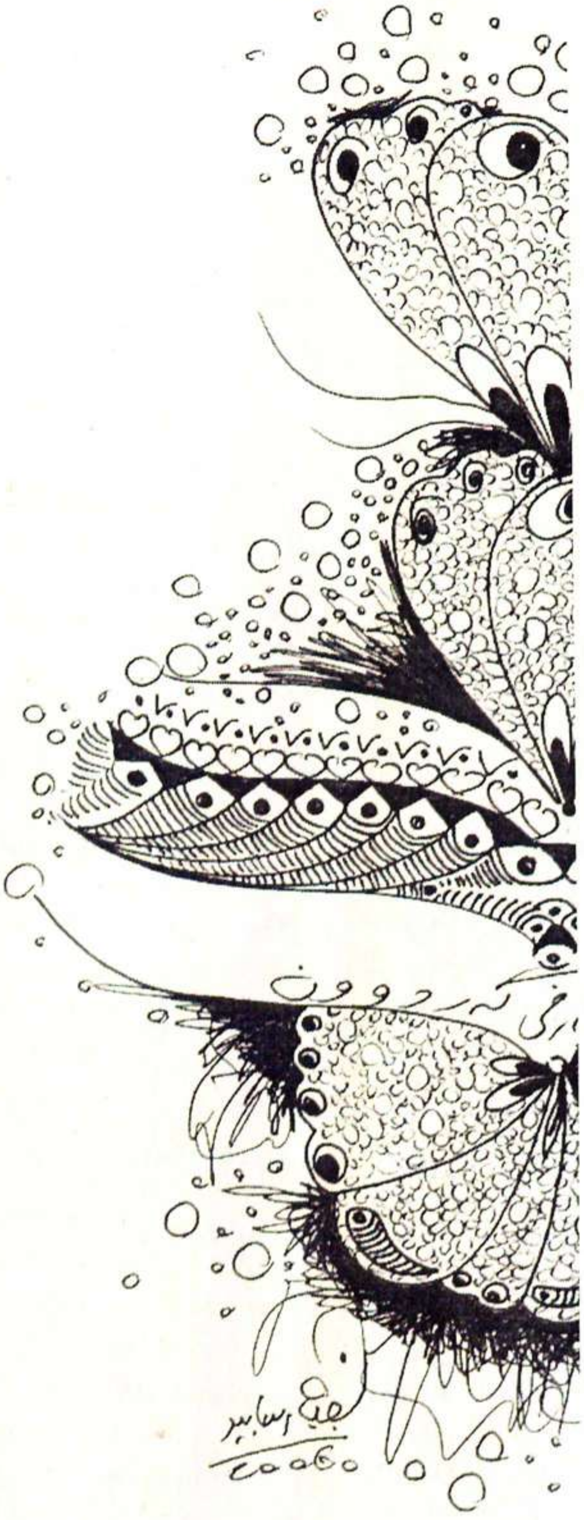
غزل

دلا در عشق تو صد دفتر ستم — كه صد دفتر ز كونين از بر ستم
منم آن بلبل گل ناشكفته — كه آذر در ته خاكستر ستم
دلم سوجه ز غصه ور بريجه — جفاي دوست را خواهان نز ستم
مو آن عودم ميان آتشستان — كه اين نه آسمان ها مجمر ستم
شد از نيل غم و ماتم دلم خون — به چهره خوشتر از نيلوفر ستم
درين آلاله در كويش چو گلخن — به داغ دل چو سوزان اخگر ستم
نه زور ستم كه با دشمن ستيزم — نه بهر دوستان سيم و زر ستم ژ
ز دوران گر چه پر بي جام عيشم — ولي بي دوست خونين ساغر ستم
چرم دايم در اين مرز و در اين كشت — كه مرغ خوگر باغ و بر ستم
منم طاهر كه از عشق نكويان — دلي لبريز خون اندر بر ستم

* * *

قصيده

بتا تاز ار چون تو دلبر ستم — به تن عود و به سينه مجمر ستم
اگر جز مهر تو اندر دلم بي — به هفتاد و دو ملت كافر ستم
اگر روزي دو صد بارت بوينم — همي مشتاق بار ديگر ستم
فراق لاله رويان سوته ديلم — وز ايشان در رگ جان نستر ستم
منم آن شاخ بر نخل محبت — كه حسرت سايه و محنت بر ستم
نه كار آخرت كردم نه دنيا — يكي بي سايه نخل بي بر ستم
نه خور نه خواب ديرم بي تو گويي — به پيكر هر سر مو خنجر ستم
جدا از تو به حور و خلد و طوبي — اگر خورسند گردم كافر ستم
چو شمعم گر سر اندازند صد بار — فروزنده تر روشن تر ستم
مرا از آتش دوزخ چه غم بي — كه دوزخ جز وي از خاكستر ستم
سمندر وش ميان آتش هجر — پريشان مرغ بي بال و پر ستم
درين ديرم چنان مظلوم و مغموم — چو طفل بي پدر بي مادر ستم
نمي گيرد كسم هرگز به چيزي — درين عالم ز هركس كمتر ستم
به يك ناله بسوجم هر دو عالم — كه از سوز جگر خنياگر ستم

به بالينم همه الماس سوده   همه خار و خسك در بستر ستم

مثال كافرم در مومنستان   چو مومن در ميان كافر ستم

همه سوجم همه سوجم همه سوج   بگر مي چون فروزان اخگر ستم

رخ تو آفتاب و مو چو حربا   و يا پژمان گل نيلوفر ستم

به ملك عشق روح بي نشانم   به شهر دل يكي صورت پر ستم

رخش تا كرده در دل جلوه از مهر   به خوبي آفتاب خاور ستم

بميرا دل كه آسايش بيابي   كه مو تا جان ندادم وا نر ستم

من از روز ازل طاهر بزادم   ازين رو نام بابا طاهر ستم

* * *

دو بيتي

اگر يار مرا ديدي به خلوت بگو   اي بي وفا اي بي مروت
گريبانم ز دستت چاك چاكو   نخواهم دوخت تا روز قيامت

* * *

فلك نه همسري دارد نه هم كف   به خون ريزي دلش اصلا نگفت اف

هميشه شيوه كارش همينه   چراغ دود مانيرا كند پف

فلك در قصد آزارم چرايي   گلم گر نيستي خارم چرايي

تو كه باري ز دوشم برنداري   ميان بار سر بارم چرايي

* * *

ز دل نقش جمالت در نشي يار   خيال خط و خالت در نشي يار

مژه سازم به دور ديده پر چين   كه تاونيم در نشي يار

* * *

اگر زرين كلاهي عاقبت هيچ   اگر خود پادشاهي عاقبت هيچ

اگر ملك سليمانت ببخشند   در آخر خاك راهي عاقبت هيچ

گفتگو با فرهنگ سازان بزرگ ایران، ۱۳- مصاحبه با آقای طاهر عریان

عباس احمدي

سه شنبه ۳۰ دي ۱۳۸۲

اشاره- باخبر شدیم که یکی از شخصیت های ادبی ایران به نام آقای طاهر عریان در شهر همدان اقامت دارند و با زحمات فراوان توانستیم مصاحبه ای با ایشان ترتیب بدهیم.

***

ع ا- آقای طاهر عریان، از این که دعوت ما را برای مصاحبه قبول کرده اید بسیار سپاسگزارم. برای آشنایی بیشتر خوانندگان جوان ما، خواهش می کنم بفرمایید اهل کجا هستید و در چه سالی متولد شده اید؟

ط ع - نام کوچك من طاهر است و در سال ۱۰۰۰ میلادی، یعنی حدود هزار سال پیش، در استان لرستان به دنیا آمده ام. من در اصل لر هستم و شعرهای خود را به گویش لری گفته ام.

ع ا- برای اطلاع خوانندگان جوان ترمان باید اضافه کنم که استان لرستان درغرب ایران قرار دارد و از شمال به استان مرکزی و استان همدان، از جنوب به استان خوزستان، از شرق به استان اصفهان، و از غرب به استان کرمانشاه و استان ایلام محدود شده است.

ط ع: مردم لرستان به گویش لری صحبت می کنند که شبیه به زبان فارسی دری است، با این تفاوت که بعضی از کلمه ها به صورت مخصوصی تلفظ می شود. برای مثال، کلمه ی "خواب" به صورت "خو" و کلمه ی آب به صورت "ئو" و کلمه ی "سوخته دلان" به صورت "سوته دلان" تلفظ می شود. در این مقاله، برای آن که شعرهای بابا طاهر آسان تر فهمیده شود، به جای تلفظ لری، بیشتراز تلفظ فارسی دری استفاده شده است.

ع ا- آقای طاهر عریان، به نظر می رسد که فضای شعر های شما از شیوه ی زندگی لر ها تاثیر گرفته است. لرها به صورت ایلیاتی زندگی می کنند و شیوه ی تولیدی آن ها چوپانی است. لرها به خاطر چرانیدن گوسفندان شان، زمستان ها به دشت ها ی گرمسیری و تابستان ها به سوی کوهپایه های سردسیری کوچ می کنند و به همین علت همیشه ی آواره ی دشت و بیابان اند. شما آن جا که می گویید (من آن رندم که نامم بی قلندر- نه خوان دارم نه مان دارم نه لنگر) به این بی لنگری و بی خانمانی ایلیاتی اشاره کرده اید. و یا آن جا که از شب تار و حمله ی گرگان به گله ی گوسفندان سخن به میان می آورید و می گویید (شب تار است و گرگان می زنند میش- دو زولفونت حمایل کن بیا پیش) شیوه ی زندگی چوپانی و گله داری را که شغل اصلی ایلیات لر است منعکس کرده اید. و یا آن جا که خود را به گرگ گرسنه ای تشبیه می کنید که از هی هی چوپان نمی ترسد و می گویید که (دل عاشق بود چون گرگ گرسنه- که گرگ از هی هی چوپان نترسد) باز هم به مثلث "چوپان- گوسفند- گرگ " که محور اصلی زندگی شبانی است اشاره نموده اید.

ط ع- درست تشخیص داده اید. آدمی محصول محیطی است که در آن پرورش می یابد. فضای شعرهای من به شدت تحت تاثیر زندگی شبانی و کوچ دایمی لرها ست.

ع ا- چرا شما را به نام بابا طاهر عریان می شناسند؟ لقب "بابا" و صفت "عریان" از کجا به اسم شما افزوده شده است؟

ط ع- لقب "بابا" به معنای مرشد و شیخ و رهبر فرقه ی صوفی ها ست و چون صوفیان مرا از خودشان می دانند، لقب "بابا" را به عنوان احترام به من داده اند. صفت "عریان" نیز از آن جا آمده است که من خود را از جیفه ی دنیوی عریان کرده ام و لباس تعلقات مادی را از

تـن خـود در آورده ام و بـه صـورت یـك درویـش دوره گـرد، آواره ی شـهر و دیارم.

ع ا- آقای طاهر عریان، از نظر شـما زنـدگی چیسـت؟
ط ع- زنـدگی آدمـی بسـیار کوتـاه و زود گـذر اسـت. مـا، مانند برزیگـری هسـتیم کـه در دشـت زنـدگی، آلالـه ای می کارد، اما باید آن را بکارد و سپس به دیگری بسپارد.

یکـــی برزیگـــری، نـــالان در ایـــن دشـــت
بــه چشــم خــون فشــان، آلالــه مــی کشـت
همـــی کشـــت و همـــی گفـــت: ای دریغـــا
کــه بایــد کشــتن و هشــتن، در ایــن دشـت

ع ا- یعنـی اجـل همیشـه در کمـین آدمـی اسـت؟
ط ع- آری. آدمی سـرانجامی جزمـرگ نـدارد. در آن روزی که او را در گور می نهند و بر سرش خاك و خس و سنگ می ریزند، دیگر نه پایی دارد که از دست ماران بگریزد و نه دستی که با موران بجنگد.

در آن روزی، کـــه در گـــورم نهنـــد، تنـــگ
بریزنـــد بـــر ســـرم، خـــاك و خـــس و ســـنگ
نـــه پـــایی، تـــا کـــه از مـــاران، گریـــزم
نـــه دســـتی، تـــا کـــه بـــا مـــوران، کـــنم جنـــگ

ع ا- با آن که زنـدگی آدمـی کوتـاه اسـت، امـا همـین زندگی کوتاه هم می تواند سرشار از شادی باشد. نظر شـــما در ایـــن مـــورد چیســـت؟
ط ع- افسوس که نصیب آدمی از این زنـدگی کوتـاه، جـز غم و درد و رنج، چیـز دیگـری نیسـت. در کشـتزار خـاطر آدمی جز غم نمی روید و در بـاغ وجـود او جـز گـل مـاتم نمی شکوفد. در صحرای دل بـی حاصـل آدمـی، حتـی گیاه نومیدی هم سبز نمی شود.

ز کشـــت خـــاطرم، جـــز غـــم، نرویـــد
ز بـــاغم، جـــز گـــل مـــاتم، نرویـــد
بـــه صـــحرای دل بـــی حاصـــل مـــن
گیـــاه ناامیـــدی هـــم نرویـــد

ع ا- چرا آدمیان به این سرنوشت تلخ و آکنده از رنج و غـم دچارنـد؟ ط ع- آدمـی اسـیر دسـت تقـدیر اسـت. آسمان غدار و فلك کج مدار، یکی را صد گونه نعمت می دهد و یکی را قرص جو آلوده در خون. به یکـی کـاخ مـی دهد و به یکی کوخ. به یکی آسایش می دهد و به یکی رنج و حرمان. اگر دستم به چرخ گـردون مـی رسـید از او می پرسیدم که چرا چنین است. اما افسوس که دسـت ما کوتاه است و فریاد و فغان ما به جایی نمی رسـد.

اگـــر دســـتم رســـد بـــر چـــرخ گـــردون
از او پرســـم کـــه ایـــن چنـــد اســـت و آن چـــون
یکـــی را داده ای صـــد گونـــه نعمـــت
یکی را قرص جو آلوده در خون

فلـــك، کـــی بشـــنود، آه و فغـــانم
بـــه هـــر گـــردش، زنـــد آتـــش بـــه جـــانم
یـــك عمـــری، بگـــذرانم، بـــا غـــم و درد
بـــه کـــام دل نگـــردد آســـمانم

ع ا- تکلیـف آدمـی در برابـر ایـن آسـمان غـدار چیسـت؟
ط ع- ببینید، رنج آدمی از دیدن و خواسـتن اسـت. آدمـی ابتدا چیزی را با دیدگانش می بیند، سپس دلش آن چـه را که دیده است می خواهد. امـا چـون بـه خواسـته اش نمی رسد، دچار رنج و محنـت مـی شـود. بـرای از بـین بردن رنج، باید بر تعلقـات دنیـوی دیـده ببنـدیم و از همـه چیز چشم پوشی کنیم. هنگامی که چیزی را نخواستم، دیگر از نرسـیدن بـه آن دچـار رنـج و محنـت نمـی شـود. مقصـر اصـلی چشـمان آدمـی اسـت. بایـد بـا خنجـری فولادین به "دیده" بزنیم و خود را کور کنیم تا از چنبـره ی "خواستن" آزاد شویم:

ز دســـت دیـــده و دل هـــر دو فریـــاد
هـــر آن چـــه دیـــده بینـــد، دل کنـــد یـــاد
بســـازم خنجـــری نیشـــش ز پـــولاد
زنـــم بـــر دیـــده، تـــا دل گـــردد آزاد

ع ا- حـالا راسـتی راسـتی مـی خواهیـد بـا خنجـر فـــولادی، چشـــم خـــودرا کـــور کنیـــد؟
ط ع- نه، این یك نوع استعاره و سمبول است. مقصود از "خنجر زدن به چشم" آن است که از دنیای مادی چشم پوشـی کنـیم و لباس جیفـه ی دنیـوی را از تـن خـویش بیرون بیاوریم و "عریان" شویم. نخسـتن قـدم در ایـن راه این است که بـه سـلك قلنـدران در آییم و خانه و بستر گرم خود را رها کنیم و آواره ی دشت و بیابان شویم.

مـــن آن رنـــدم کـــه نـــامم بـــی قلنـــدر
نـــه خـــان دارم، نـــه مـــان دارم، نـــه لنگـــر
چـــو روز آیـــد، بگـــردم گـــرد کویـــت
چـــو شـــب آیـــد، بـــه خشـــتان وا نهـــم ســـر.

ع ۱- جناب آقای طاهر عریان، جنابعالی فرمودید که راه آزاد شدن از رنج این است که چیزی را نخواهیم، اما در شعر بالا، شما حرف خود نقض کرده اید و به دنبال دلدارو معشوق هستید.

ط ع- درست تشخیص دادید. من توانسته ام از همه ی جیفه ی دنیوی چشم بپوشم، اما نتوانسته ام از دلدار خویش دل برکنم. دلدار من همه جا هست. به دریا نگاه می کنم، او را در دریا می بینم. به صحرا نگاه می کنم، او را در صحرا می بینم، به هرجا که نگاه می کنم از کوه و در و دشت، نشانی از قامت رعنای او را می بینم.

به دریا بنگرم، دریا تو بینم
به صحرا بنگرم، صحرا تو بینم
به هر جا بنگرم، کوه و در و دشت
نشان از قامت رعنا تو بینم

ع ۱- آیا این معشوق شما یك معشوق ملموس زمینی است و یا یك معشوق مجرد آسمانی؟

ط ع- می تواند هردو باشد. اما در بیشتر شعرهایم، دلدار من بیشتر حالت بشری و زمینی دارد. این یار زمینی من دو زلف اش مانند تار سازم است و نمی دانم از حال خراب من چه می خواهد. و با آن که با من سر یاری نداری چرا دست از سر من بر نمی دارد و هر نیمه شب به خواب من می آید.

دو زلفونت بود تار ربابم
چه می خواهی از این حال خرابم
تو که با ما سر یاری نداری
چرا هر نیمه شب آیی به خوابم؟

کاش دلدار زیبا ی من، امشب، که گرگان به خاطر تاریکی هوا، از فرصت استفاده کرده اند و میش می زنند، به پیش من می آمد و از آن کنج لبانش بوسه ای به من می داد. اگر کسی هم از او بازخواست می کرد، می توانست بگوید که در راه خدا به درویش بوسه داده ام.

شب تاراست و گرگان، می زنند میش
دو زلفونت، حمایل کن، بیا پیش
از آن کنج لبت، بوسی، به من ده
بگو راه خدا، دادم به درویش

من از فراق دلدار زیبایم، مانند مجنون آواره ی کوه و بیابانم. در تمام عالم، مانند من دیوانه ای پیدا نمی شود. همه ی ماران و موران برای خودشان لانه ای دارند، اما من دیوانه حتی ویرانه ای را هم ندارم تا در آن بیاسایم.

چو من، یك سوته دل، پروانه ای نه
به عالم، همچو من، دیوانه ای نه
همه ماران و موران، لانه دارند
من دیوانه را، ویرانه ای نه

دل من، از اندوه و رنج فراق، غرق در خون است و از عشق لیلی سیمن رخی، مانند مجنون، آواره ی دشت و بیابانم:

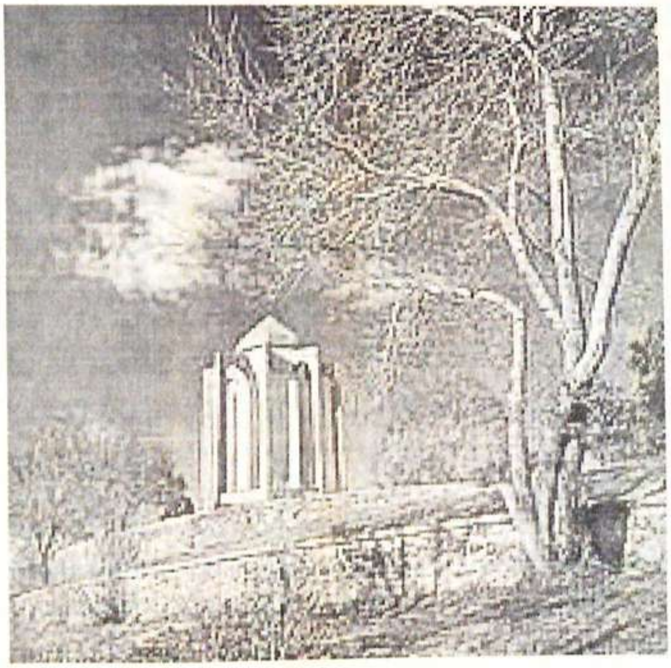
دلا چونی، دلا چونی، دلا چون
همه خونی، همه خونی، همه خون
ز دست لیلی سیمین عذاری .
چو مجنونی، چو مجنونی، چو مجنون

چه می توان کرد که در دست "دیده" و "دل" اسیرم و هرچه "دیده" می بیند، "دل" از او یاد می کند. باید خنجری از پولاد بسازم و به "دیده" بزنم تا "دل" آزاد گردد.

ع ا- جناب آقای طاهر عریان، با آن که از محضر گرم جنابعالی سیر نمی شویم، اما متاسفانه وقت ملاقات ما به پایان رسیده است و مجبوریم دنباله ی مصاحبه را به وقت دیگر موکول کنیم. بار دیگر از این که دعوت ما را پذیرفتید تشکر می کنم.

***

با کمال تاسف باخبر شدیم که چند روز پس از این گفت و گو، آقای طاهر همدانی در سن پنجاه و پنج سالگی در شهر همدان، دیده از جهان فرو بست. مزار ایشان در شهر همدان واقع است و در سال ۱۹۷۰ میلادی، آرامگاه باشکوهی به یادبود ایشان در همان محل ساخته شده است.

آرامگاه باباطاهر در همدان

***

در خاتمه باید راجع به مساله ی عشق و عاشقی در شعر بابا طاهر عریان مطلبی را بیان کنم. ایشان اغلب خودش را به مجنون و معشوقه اش را به لیلی تشبیه کرده است . می دانیم که لیلی زنی است که شوهر گردن کلفتی به نام ابن سلام دارد و مجنون عاشق این زن شوهر دار است. از نظر روانشناسی می توان ادعا کرد که لیلی در این جا ، به علت شوهر دار بودن، نقش مادر را برای مجنون بازی می کند و مجنون در حقیقت عاشق مادر خود شده است. به این ترتیب، عشق مجنون از عقده ی زنای با محارم سرچشمه گرفته است . حتی می توان ادعا کرد که عشق عرفانی و تمایل به "یکی شدن" و "وصال معشوقه ی آسمانی" نیز نسخه ی آسمانی شده ی عقده ی زنای با محارم است و "معشوقه ی ملکوتی" در حقیقت همان مادر است که پسر (=عارف) قصد "یکی شدن" (= جماع) با او را دارد. با این تحلیل، عشق زمینی و عشق آسمانی، هر دو، نسخه ای از عقده اودیپ می باشند. اصولا یکی از ویژگی های این عشق های سوزان آن است که معشوقه باید چون مادر، دور از دسترس پسر باشد و مانند مادر به عشق پسر جواب ندهد و پسر باید در هجران او بسوزد. معشوقه ی سهل الوصول و مهربان نمی تواند رل مادر سنگدل و بی وفا را بازی کند. اصولا هرچه یار بی وفا تر و سنگدل تر باشد، محبوب تر و مطلوب تر است، زیرا به نسخه اصلی مادر نزدتك تر است. مخصوصا اگر این معشوق سنگدل با رقیب (=پدر) مهربان باشد. بابا طاهر از رقیب و پدر که مراقب مادر است به عنوان چوپان نام می برد و خودش را به گرگ گرسنه ای تشبیه می کند که از هی هی چوپان(=پدر) نمی ترسد و به گله ی او حمله می کند و میش (=مادر) را از چنگ او می رباید

هر آن کس عاشق است، از جان نترسد
که عاشق از غل و زندان نترسد
دل عاشق بود چون گرگ گرسنه
که گرگ از هی هی چوپان نترسد

مثلث ایلیاتی"چوپان- میش- گرگ" فرانمود و مظهر و نشانه ی مثلث اودیپی "پدر- مادر- پسر" است. در پشت این مثلث لری و محلی، یکی از کهن ترین الگو های روان شناختی جهانی خوابیده است که می توان با آن به اعماق ضمیر ناخود ،گاه بابا طاهر نفوذ کرد و آن چه را که ضمیر خودآگاه شاعر با هزار حیله و نیرنگ و با هزار بهانه ی عرفانی و غیر عرفانی پنهان کرده است، بر ملا کرد و ریشه ی اصلی عشق های دیوانه وار و شوریدگی های مجنون وار را کشف نمود. این موضوع منحصر به مثلث "چوپان و میش و گرگ " نیست. در پشت اصطلاح های معصومانه دیگری مانند "باغبان" و "گل" و "عاشق" نیز ردپای عقده ی اودیپ دیده می شود. به عنوان مثال، بابا طاهر از هزارن خاری سخن می گوید که باغبان (=پدر) بر گل (=مادر) پاسبان کرده است و نمی گذارد عاشق (=پسر) به مراد دلش برس:

باغبان دید که من گل دوست دارم
هزاران خار بر گل پاسبان کرد

باباطاهر از گلی سخن می گوید که دیگری گلابش را می گیرد. اگر گل سمبول مادر باشد، گلاب گرفتن می تواند سمبول جماع باشد. گلی که باید متعلق به پسر باشد و او "گلابش" را بگیرد، در دست "دیگر"ی است و او گلابش را می گیرد

گلی که خو بدادم پیچ و تابش
به آب دیدگانم دادم آبش
به درگاه الهی، کی روا بود
گل از من، دیگری گیرد گلابش

در این جا نیز مثلث "باغبان- گل- عاشق" مانند مثلث " چوپان- میش- گرگ" سمبول و فرانمود و نشانه ی مثلث اودیپی "پدر- مادر- پسر" است. باغبان که همان پدر است از گل که همان مادر است به شدت مواظبت می کند و نمی گذارد که عاشق که همان پسر است به گل دسترسی پیدا کند.

به عنوان یك قاعده ی روانشناسی، در شعر فارسی، گل سمبول آلت تناسلی مادینه و مونث و بلبل سمبول آلت تناسلی نرینه و مذکر است. اگر گل، دارای باغبان و یا خار باشد، به نحوی که بلبل نتواند به او نزدیك شود، در این صورت گل به صورت نشانه ی مادر و بلبل به صورت نشانه ی پسر و باغبان و یا خار و یا رقیب به صورت نشانه ی پدر در می آید. اصطلاح "گل و بلبل" یك اصطلاح اودیپی است و به معنای عشق ممنوع پسر به مادر است.

اگر گل نشانه ی مادر باشد، باغ که جای گل است نشانه ی مادر و "باغ بان" که نگهبان باغ است نشانه ی پدر می باشد. باغ در زبان فارسی، معادل واژه ی "پردیس" است که پس از رفتن به زبان عربی به صورت کلمه ی فردوس در آمده است که به معنای بهشت می باشد. با این حساب، مفهوم بهشت نیز با مفهوم مادر یکی می شود و به همین علت است که می گویند که "بهشت زیر پای مادران است".

در اساطیر مذهبی آمده است که آدم ابتدا در بهشت بوده است و سپس به خاطر گندمی که خورده است از بهشت اخراج شده است. با تحلیلی که در بالا ارایه دادیم می توان ادعا کرد که آدم (=پسر) ابتدا در بهشت (= آغوش مادر) بوده است و سپس به خاطر جماع با حوا و خیانتی که به مادر خود کرده است از بهشت اخراج شده است. در مذهب و در عرفان، هدف زاهد و عارف، بازگشت به آن بهشت گمشده و یکی شدن با آن معشوق ازلی است که از نظر روانشناسی معادل، بازگشت به آغوش مادر و جماع با مادر است.

به طور کلی، همه ی عشق های دیوانه وار در ادبیات ایران، چه عشق های عرفانی و چه عشق های زمینی، از روی نسخه ی اصلی آن یعنی از روی عشق ممنوع پسر به مادر، ساخته شده است. برای توضیحات بیشتر در این مورد می توانید به مقاله های زیر رجوع کنید:

سه‌رچاوه
تاملاتی بر منظومه های عاشقانه ی ادبیات فارسی
~~abbasahmadi.tripod.com/virgin.pdf ŽŽhttp

the poet Baba Taher Oryan

What one can say about Baba Taher (Baba Tahir) with certainty is that not much is known about him. The date of his birth is unknown. Some sources approximate the date of his birth and death about A.H. 410. One source indicates that he died in 1019 AD. If this is accurate, then Baba Taher is a contemporary of Firdosi and Avicenna and an immediate precursor of Omar Khayam. It is said that he lived for seventy five years.

It is stated that he was one of the Ahl-i- Haqq sect (Dervish or follower of truth) and that his sister Bibi Fatimah is equally respected by this community. Baba Taher Uryan Hamadani was one of the most eminent mystics of his time. He was from Hamadan; a learned man, knowing all things (meaning of hama dan in Persian). His popular name Uryan means "The Naked"; he was a dervish or inspired beggar.

Baba Taher is known for his dubayti, four line poems that is not the common rubai metre although Persians refer to the quatrains of Baba Taher as rubaiyat. Baba Taher poems are recited to the present day all over Iran accompanied with Sih-tar (three stringed viol or lute). The quatrains (dubeyti or two -beyt metre poems) of Baba Taher are written in local accents such as Mazandarani. They say Pehleviat to these kinds of poems and they are very ancient . Baba Taher songs originally read in Fahlavi, Luri, Kurdish and Hamadani dialects, taking their present form in the course of time. The quatrains of Baba Taher have a more amorous and mystical connotation rather than philosophical.

It is said that he was a woodcutter. It is also said that Baba Taher had extraordinary heat in his body so much that no one could sit near him. He spent his time in the jungles and mountains. His tomb is in Hamadan

Baba Tahir Oryan

I am that ocean now in foam and tide;
I am that sun, but now in rays abide.
I move and burn, and then reverse my course;
I shine and glow and then grow low and hide.

I am that sea now gathered in a tear.
I am that universe now centered here.
I am that book of destiny which seems
To form a lonely dot of hope and fear.

I am a rose that grows on hills of love
I am a soul that learns the drills of love.
I am a heart in agony and joy.
From fire and chills and woes and thrills of love.

What if a sword should rob me of my sight,
What if a wind? should send my soul to flight,
What if a nail were driven through my hands,
I still would feel thy presence and thy light.

If I am trapped in flesh and lust - I'm thine
And though I doubt your ways, or trust - I'm thine.
Whether to Christ I cling or Mazda's Wing*
Behind these veils of dreams and dust - I'm thine.

Whether I cling, whether I part- you know.
Whether I break or keep my heart - you know.
Whether I crown my head or drown my eyes,
You know my goal from end to start - you know.

I find my ill in you, my cure in you.
I part from you and then endure in you.
If knives would cut my tissues each from each,
My naked soul is e'er secure in you.
Without Thee in the Garden, Lord, I know
The sweetly-perfumed Roses cannot grow,
Nor Tears of Grief, although the Lips should smile,
Be washed away in Joy's bright overflow.
translated by Elizabeth Curtis Benton,

******

When Trees to grow beyond their boundaries dare,
They Cause the Gardeners much anxious care;
Down to their very roots they must be pruned,
Though Pearls and Rubies be the Fruits they bear.
translated by Elizabeth Curtis Benton,

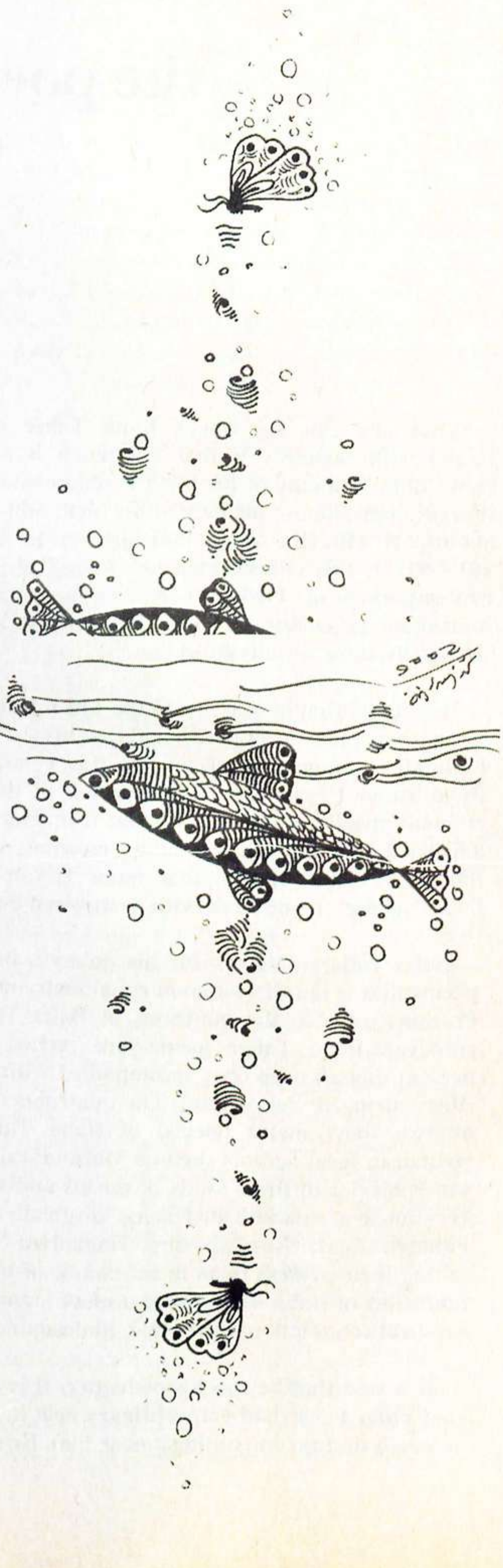
******

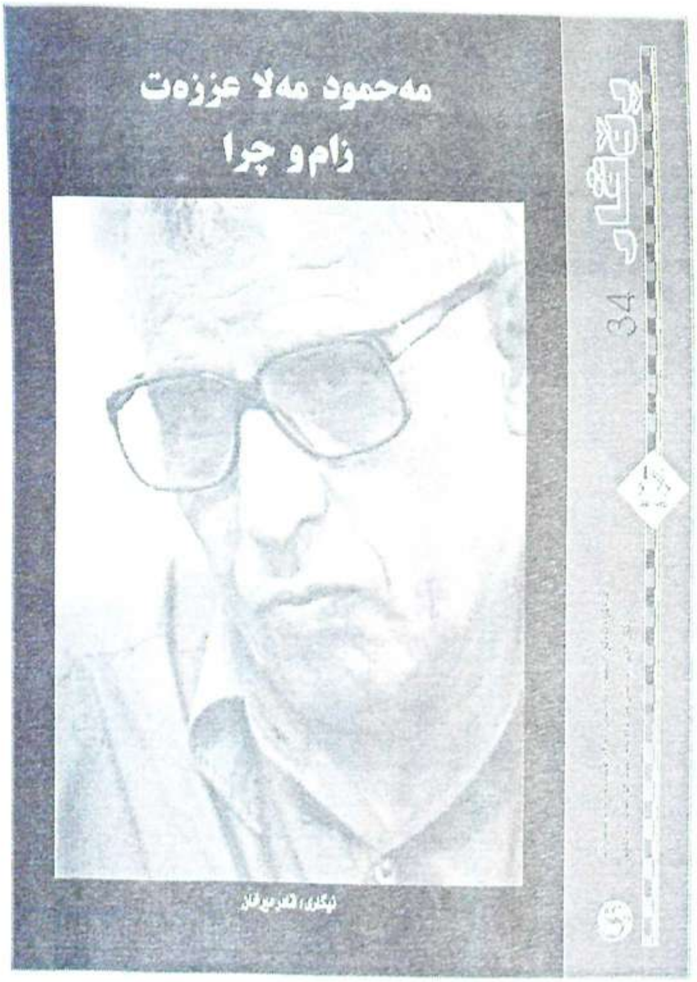
Grieving for thee my heart is ever sad,
A brick my pillow, and my couch the earth;
My only sin is loving thee too well:
Surely not all thy lovers suffer so?

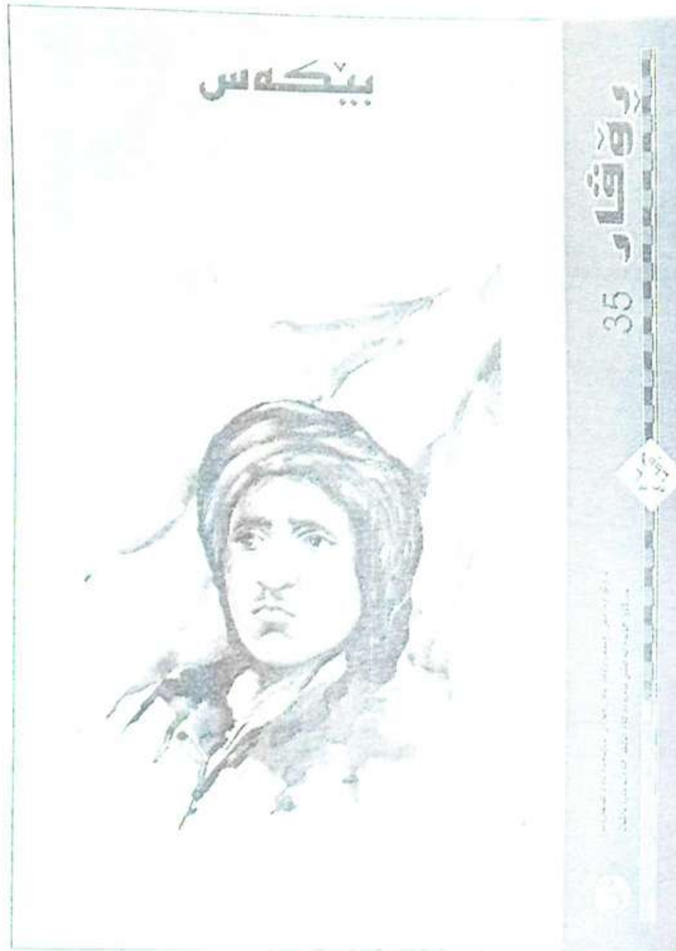
******

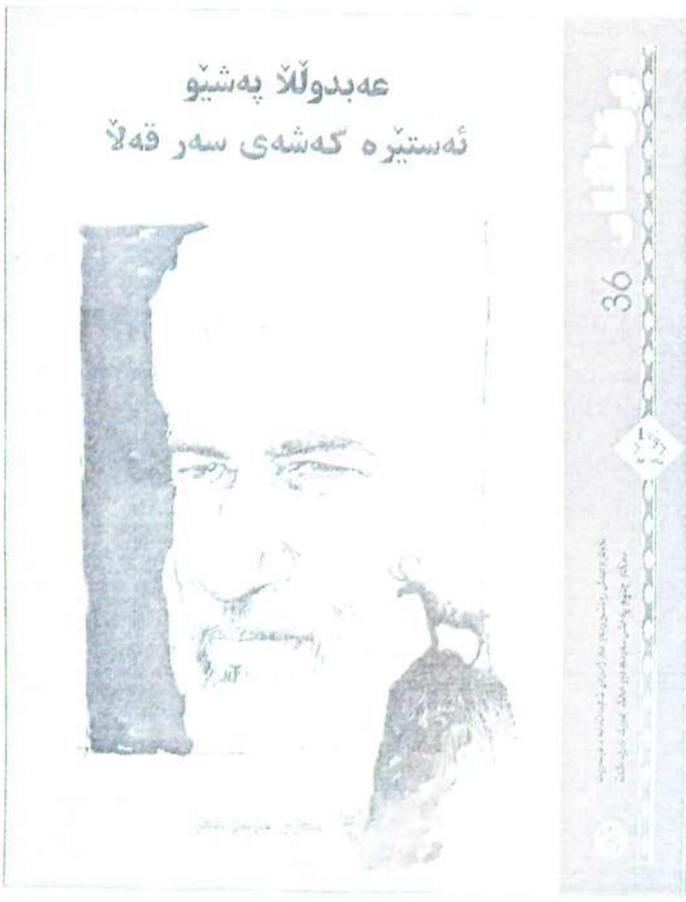
O Lord! this heart of mine afflicts me sore,
I weep this heart of mine both day and night;
Often I grieve but for my grief; O Some-one
Rid me of this heart that I may be free.

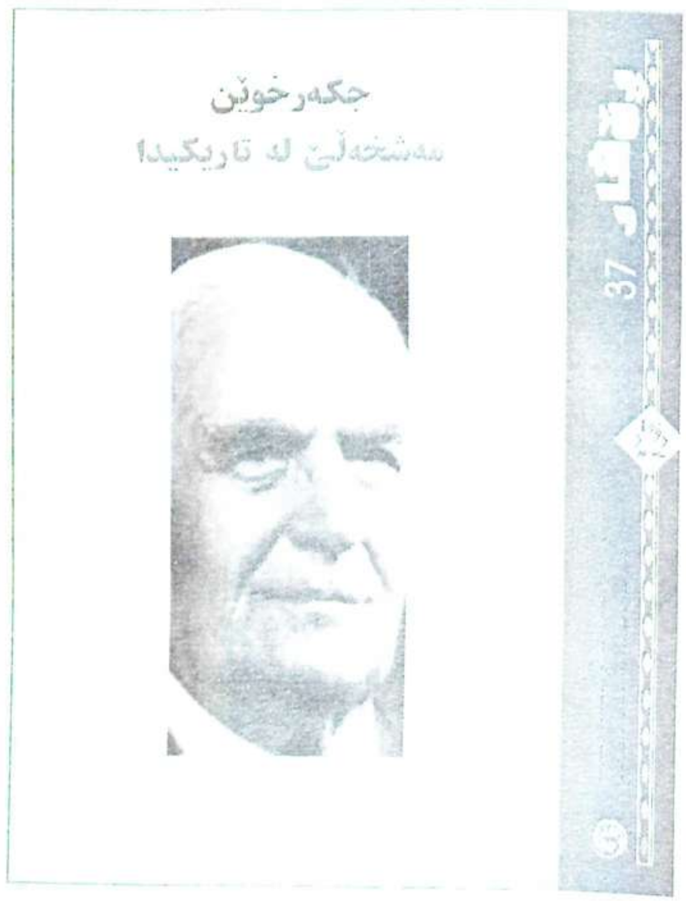
******

مەحمود مەلا عزەت
زام و چرا
34

بێکەس
35

عەبدوڵڵا پەشێو
ئەستێرە کەشەی سەر قەڵا
36

جگەرخوێن
مەشخەڵێ لە تاریکیدا!
37

38 Rovar

A Newspaper Size Magazine